ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟΝ ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ

ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΤΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

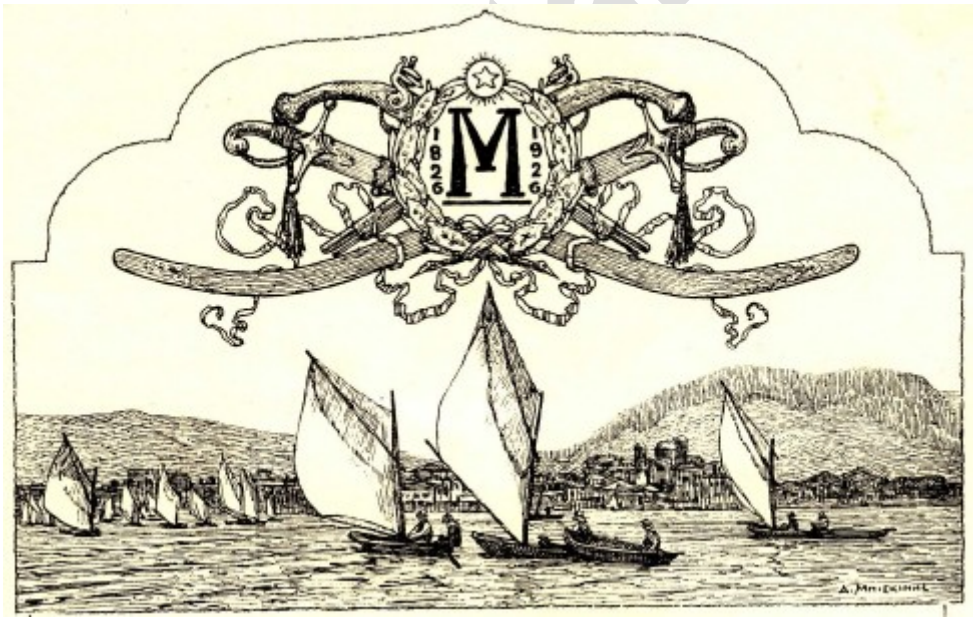
1826 – 1926

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Πίνακας περιεχομένων

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ....5
ΚΑΤΑΡΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ....7
ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ 1826-1926 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ. .12
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ....14
Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ....15
ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ....16
ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΩΚΡ. Β. ΚΟΥΓΕΑ....20
ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ....32
Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ....48
Η ΔΟΞΑ ΣΤΟ ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ (1826—1926) ΠΟΙΗΜΑ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ....49
ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ....54
ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΔΔΟΣ ΕΛΛΗΣ ΧΑΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ....59
ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ....60
ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΝ ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΤΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ....61
Κατάστασις ἰσολογισμοῦ δαπανῶν ἑορτασμοῦ Ἑκατονταετηρίδος Ἐξόδου Φρουρᾶς Μεσολογγίου....64

Ο ΚΗΠΟΣ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΚΑΙ Ο ΤΥΜΒΟΣ ΤΩΝ ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ

www.pentalofo.gr

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

www.pentalofo.gr

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ

Τὰ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἐξόδου τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὡρίσθησαν διὰ Νομοθετικοῦ Διατάγματος τῆς 30 Δεκεμβρίου 1925, δημοσιευθέντος εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τῆς 31 Δεκεμβρίου, ὡς ἑξῆς:

Ἄρθρον 1.

α΄) Ἡ 23 Ἀπριλίου 1926, ἑκατοστὴ ἐπέτειος τῆς ἡρωϊκῆς ἐξόδου τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, κηρύσσεται ἡμέρα Ἐθνικῆς Ἑορτῆς καὶ πανηγυρισμοῦ.

β΄) Ἡ ἡμέρα αὕτη ἑορτασθήσεται καθ' ἅπαν τὸ Κράτος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων Ὑπουργῶν καθορισθησόμενα.

Ἄρθρον 2.

α΄) Τὰ τοῦ καθόλου ἑορτασμοῦ καὶ εἰδικώτερον ἐν Μεσολογγίῳ, ὅπου ἔσται τριήμερος, ἀπὸ τῆς 23 μέχρι τῆς 25 Ἀπριλίου, θέλει κανονίσῃ ἐν ταῖς λεπτομερείαις καὶ ἐφορεύσῃ ἐπιτροπὴ συγκροτουμένη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ὑφυπουργοῦ τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργείου ἢ ἑνὸς ἀντιστρατήγου ἐν ἐνεργείᾳ ἢ ἀποστρατείᾳ.

β΄) Ἡ Ἐπιτροπὴ δύναται νὰ συγκροτῇ ὑποεπιτροπὰς καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀξιωματικοὺς καὶ ὁπλίτας τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ ὡς καὶ δημοσίους, δημοτικοὺς ἢ κοινοτικοὺς ὑπαλλήλους ἀποσπωμένους παρ' αὐτῇ διαταγῇ τῶν οἰκείων Ὑπουργῶν, τῶν Νομαρχῶν δὲ προκειμένου περὶ ὑπαλλήλων δημοτικῶν ἢ κοινοτικῶν.

Ἄρθρον 3.

α΄) Διὰ τὸν λαμπρότερον ἑορτασμὸν ἐγκρίνεται ἡ ἐκ τοῦ Δημοσίου Ταμείου δαπάνη ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχ. (1.000.000).

β΄) Ἡ περὶ αὐτῆς πίστωσις ἐγγράφεται εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τῶν ἐξόδων τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς χρήσεως 1925—1926 ὑπὸ τὸ κεφάλαιον 22, ἄρθρον 3 καὶ αἰτιολογίαν «Δαπάνη διὰ τὸν πανηγυρικώτερον ἑορτασμὸν τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἐξόδου τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου». Τὸ δὲ μὴ διατεθησόμενον ἐντὸς τῆς χρήσεως ταύτης ποσὸν ἐκ τῆς ὡς ἄνω πιστώσεως μεταφέρεται καθ' ὅμοιον τύπον εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1926—1927.

Ἄρθρον 4.

α΄) Ἡ ἀνωτέρω πίστωσις τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ χρηματικῶν ἐνταλμάτων προπληρωμῆς ἐκδιδομένων ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος ἢ δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν, μελῶν ἢ μὴ τῆς Ἐπιτροπῆς.

β΄) Ἡ Ἐπιτροπὴ δικαιοῦται νὰ διαθέσῃ τὰ ποσὰ τῶν ἐνταλμάτων προπληρωμῆς εἰς ἀμοιβὴν ὑπηρεσιῶν, ἀποζημιώσεις, ἐκτέλεσιν ἔργων, προμηθείας ὑλικοῦ καὶ οἱανδήποτε ἄλλην δαπάνην, χωρὶς νὰ ὑποχρεοῦται εἰς τήρησην τῶν κειμένων διατάξεων περὶ ἐνεργείας ἐξόδων, ἐκτελέσεως ἔργων καὶ δικαιολογήσεως δαπανῶν τοῦ Δημοσίου.

γ΄) Τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς περὶ ἐνεργείας δαπανῶν καὶ πληρωμῆς αὐτῶν ἐκτελεῖ ὁ πρόεδρος ἢ τὸ ἐντελλόμενον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς μέλος αὐτῆς ἢ τῶν Ὑποεπιτροπῶν.

www.pentalofo.gr

δ΄) Ἡ ἀπόδοσις λογαριασμοῦ τῶν διαχειριστῶν τῶν ἐκδοθησομένων ἐνταλμάτων προπληρωμῆς συνίσταται εἰς τὴν ἐντὸς τῆς ταχθείσης προθεσμίας ὑποβολὴν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν (Εἰδικὸν Λογιστήριον) καταστάσεως ἰσολογισμοῦ τοῦ ποσοῦ τοῦ ἐντάλματος πρὸς τὰς ἐνεργηθείσας συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ προέδρου ἢ τῶν ἐντεταλμένων ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς πληρωμὰς καὶ τὰ ἐπιστραφέντα εἰς τὸ δημόσιον Ταμεῖον ἀδιάθετα ὑπόλοιπα, συνοδευομένης ὑπὸ τῶν νομίμων ἐξοφλητικῶν ἀποδείξεων τῶν δικαιούχων καὶ τῶν γραμματίων παραλαβῆς τοῦ δημοσίου Ταμείου ἐπιστροφῆς χρημάτων.

ε΄) Τὸν λογαριασμὸν θεωρεῖ ἡ Ἐπιτροπή, ἐκκαθαρίζει τὸ Εἰδικὸν Λογιστήριον καὶ ἀναγνωρίζει ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ ἐλέγχει ὁ παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ πάρεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου.

Ἄρθρον 5.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ὑποχρεοῦται εἰς διοικητικὴν λογοδοσίαν συνισταμένην εἰς τὴν ὑποβολὴν εἰς τοὺς Ὑπουργοὺς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν καὶ δημοσίευσιν διὰ παραρτήματος τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐκθέσεως ἱστορούσης τὰ πραχθέντα μετὰ λεπτομεροῦς λογαριασμοῦ τῶν δαπανηθέντων.

Ἄρθρον 6.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἔκδοσις γραμματοσήμων ἀναμνηστικῶν τῆς ἡρωϊκῆς Ἐξόδου τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸ γραμματόσημον τοῦτο ἐκδίδεται εἰς τρεῖς ἀξίας, τῶν λεπτῶν εἴκοσι πέντε, τῆς μιᾶς δραχμῆς καὶ τῶν δραχμῶν δύο καὶ ἡμισείας.

Ἐξ ἑκάστης τῶν ἀξιῶν τῶν λεπτῶν εἴκοσι πέντε καὶ μιᾶς δραχμῆς τούτων θὰ κατασκευασθῶσιν ἀνὰ 5.000.000 τεμάχια, ἐκ δὲ τῆς ἀξίας δραχμῶν δύο καὶ ἡμισείας τεμάχια 3.000.000.

Διὰ Διατάγματος, προκαλουμένου παρὰ τῶν Ὑπουργῶν τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῆς Συγκοινωνίας, κανονισθήσονται τὰ τοῦ τύπου, χρώματος, διαστάσεων καὶ τὰ τῆς ἐνάρξεως καὶ λήξεως τῆς κυκλοφορίας αὐτῶν.

Λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος ἐπιτρέπεται ὅπως ἡ προμήθεια τοῦ γραμματοσήμου τούτου ἐνεργηθῇ ἄνευ τῶν διατυπώσεων περὶ προμηθειῶν τοῦ Δημοσίου.

Ἄρθρον 7.

Καταργεῖται τὸ ἄρθρον 11 τοῦ Ν. Διατάγματος τῆς 14ης Ἰουνίου 1922 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ ἀπὸ 8 Μαΐου 1923 Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ συστάσεως Εἰδικοῦ Ταμείου ἐξυγιάνσεως τῆς πόλεως Μεσολογγίου καὶ ἀποξηράνσεως τῶν παρ᾽ αὐτῇ ἑλῶν».

Ἄρθρον 8.

Τὸ παρὸν Διάταγμα δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους, τῆς ἰσχύος του ἀρχομένης ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του, ὑποβληθήσεται δὲ εἰς τὴν Βουλήν, πρὸς κύρωσιν, ἅμα συνέλθῃ.

www.pentalofo.gr

ΚΑΤΑΡΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Ἡ ὑπὸ τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος τῆς 30 Δεκεμβρίου 1925 ὁριζομένη ἐπιτροπὴ κατηρτίσθη δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῶν κ. κ. Κ. Ξ. Νίδερ ἀντιστρατήγου ὑφυπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν ὡς προέδρου, Σίμου Μενάρδου πρυτάνεως τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου ὡς ἀντιπροέδρου, Γεωργίου Δροσίνη ὡς γραμματέως, Α. Μ. Ἀνδρεάδου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Ἰ. Βλαχογιάννη διευθυντοῦ τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, Ἀλ. Βούρου διευθυντοῦ τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Ἀριστ. Ζάχου ἀρχιτέκτονος, Σ. Θεολόγου συνταγματάρχου διευθυντοῦ Ἐλέγχου Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, Γ. Ἰακωβίδου διευθυντοῦ τοῦ Σχολείου τῶν Καλῶν Τεχνῶν, Κ. Καλοδούκα μηχανικοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας, Μ. Καλομοίρη ἐπιθεωρητοῦ Στρατιωτικῶν Μουσικῶν, Δ. Καλοποθάκη διευθυντοῦ τοῦ τμήματος Τύπου Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, Σ. Κουγέα καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Λ. Κωστάκη, Ὀδ. Μαρούλη συνταγματάρχου τοῦ Μηχανικοῦ, Α. Νικολούδη ἀρχιτέκτονος, Κωστῆ Παλαμᾶ, Στ. Παπαφράγκου ἀντιπροέδρου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, Δ. Σέχου ἐπιθεωρητοῦ Δημοσίων Ἔργων, Α. Σταματιάδου διευθυντοῦ Σιδηροδρόμου ΒΔ. Ἑλλάδος, Ἀ. Χρυσάνθη ἀντιπλοιάρχου καὶ Ἰ. Χρυσάφη διευθυντοῦ τοῦ τμήματος Σωματικῆς Ἀγωγῆς Ὑπουργείου Παιδείας.

Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Ἑκατονταετηρίδος τοῦ Μεσολογγίου ἐγκαταστήσασα τὰ γραφεῖα της εἰς τὸ Κατάστημα τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων (42 Ἀκαδημίας) ἐντὸς διαμερίσματος εὐμενῶς παραχωρηθέντος, ἐπελήφθη τοῦ ἔργου τῆς ὀργανώσεως τοῦ ἑορτασμοῦ ἀπὸ τῆς 22 Ἰανουαρίου 1926 συνελθοῦσα τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς πρώτην συνεδρίαν. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἀρχίσῃ ὡς προσωρινὴ προπαρασκευαστικὴ ἐπιτροπή, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ν. Διατάγματος, δι' ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς 11 Νοεμβρίου 1925 συσταθεῖσα καὶ ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῶν αὐτῶν περίπου μελῶν.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 22 Ἰανουαρίου ἐνέκρινεν ἐν ἀρχῇ τὰς ὑπὸ τῆς προκατόχου ἐπιτροπῆς λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος γενομένας ἐνεργείας ἤτοι:

Τὸν καταρτισμὸν τῶν τύπων καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀναμνηστικῶν γραμματοσήμων, εἰς τρεῖς κλάσεις: τῶν 25 λεπτῶν μετ' ἀπεικονίσεως τοῦ τάφου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ἔργου τοῦ γάλλου γλύπτου David d' Angers, τῆς 1 δραχμῆς μετ' ἀντιγράφου τῆς εἰκόνος τοῦ Καψάλη κρατοῦντος τὸν δαυλόν, ἔργου τοῦ Βρυζάκη, καὶ τῶν 2 1/2 δραχμῶν μετ' ἀντιγράφου τῆς εἰκόνος τῆς Ἐξόδου τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου.

Τὴν παραγγελίαν τοῦ ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου εἰς τὸν χαράκτην κ. Π. Κελαϊδῆν κατὰ σχέδιον τοῦ ζωγράφου κ. Δ. Μπισκίνη, τῆς ὅλης ἐργασίας τιθεμένης ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κ. Ἰακωβίδου. Ὡς τύπος τοῦ μεταλλίου ὡρίσθη, ἀντὶ νέας ἐμπνεύσεως, ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον εἶχε προταθῇ νὰ θεσπίσῃ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Ναυπλίῳ πρὸ 100 ἐτῶν, ἀκριβῶς καθ' ἃς ἡμέρας ἔπιπτε τὸ Μεσολόγγιον, «φέρον ἀπὸ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους φρούριον καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ τὴν Νίκην μὲ τὰ παράσημά της, ἀπὸ δὲ τοῦ ἑτέρου νὰ εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη·

ΤΗ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ ΦΡΟΥΡΑ Η ΕΥΓΝΩΜΩΝ ΠΑΤΡΙΣ».

Διὰ τὴν σχεδίασιν, χάραξιν τοῦ μεταλλίου καὶ ἐκτύπωσιν εἰς 1 χρυσοῦν, 50 ἀργυρᾶ καὶ 200 χαλκᾶ, ἐνεκρίθη πίστωσις δραχμῶν 25.000.

Κατόπιν ἀπεφάσισεν ἡ Ἐπιτροπή ὅπως ἐκ τοῦ «Ἡμερολογίου τῆς Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου», τοῦ σταχυολογηθέντος ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν καὶ ἐκδιδομένου ἐπικαίρως νῦν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, ἐκτυπωθῶσι τόσα ἐπὶ πλέον ἀντίτυπα διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἐπιτροπῆς, δι' ὅσα ἀρκεῖ τὸ ποσὸν 20.000 δραχμῶν παρεχομένης πιστώσεως πρὸς τοῦτο.

Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων καθ' ἅπαν τὸ Κράτος εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῆς Ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἃ ὁρίζει τὸ ἄρθρον 1 τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος, ἀπεφασίσθη ὅπως συστήσῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν εἰς ἅπαντας τοὺς ναοὺς εἰδικὴν μνημόνευσιν τῶν πεσόντων καὶ ἀποθανόντων κατὰ τὰς δύο πολιορκίας καὶ τὴν Ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν, Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων, ἐξ ἄλλου δὲ τὴν εἰς τὰ σχολεῖα ὑπὸ τῶν διδασκόντων ὑπόμνησιν καὶ σύντομον ἐξιστόρησιν τῶν κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν Ἔξοδον, καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ ἀπαγγελίαν σχετικῶν πρὸς τὸ συμβὰν ἱστορικῶν περικοπῶν ἢ ποιημάτων.

Τὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Πανεπιστημίου εἰς τὸν ἑορτασμὸν ἐδήλωσεν ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ὡς Πρύτανις, ὅτι θὰ κανονίσῃ ἡ Σύγκλητος πάντως ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἐπιτροπῆς.

Διὰ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Στόλου ἐκρίθη ὅτι δὲν ἔχει νὰ ἀναμιχθῇ ἡ Ἐπιτροπὴ ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος κηρύσσεται ἡ ἑκατοστὴ ἐπέτειος τῆς Ἐξόδου ἡμέρα Ἐθνικῆς Ἑορτῆς καὶ τὰ ἁρμόδια Ὑπουργεῖα θὰ μεριμνήσωσι περὶ ἐκτελέσεως τῆς διατάξεως ταύτης ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ αὐτῶν.

Ἀπεφασίσθη ἐν τέλει ὅπως συστηθῇ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν Ἕνωσιν τῶν συντακτῶν ἐφημερίδων ἡ ἵδρυσις ἀναθηματικῆς στήλης ἐν Μεσολογγίῳ εἰς τὸν ἱδρυτὴν καὶ συντάκτην τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν Ἑλβετὸν Μάγερ, πεσόντα κατὰ τὴν Ἔξοδον.

Ἀνάλογος σύστασις ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ καὶ εἰς τὸν Σύνδεσμον Ἑλλήνων Καλλιτεχνῶν πρὸς ὀργάνωσιν ἐκθέσεως ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἑορτασμοῦ ἔργων καλλιτεχνικῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν Αἰτωλικὴν φύσιν.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 26 Ἰανουαρίου ἐλήφθησαν αἱ ἑξῆς ἀποφάσεις σχετικαὶ πρὸς τὸν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματος τοῦ ἑορτασμοῦ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν Ἀθήναις:

Νὰ μὴ ἐγγιχθῇ ἡ ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασα συνήθεια νὰ ἑορτάζῃ ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου τὴν ἐπέτειον τῆς Ἐξόδου οὐχὶ χρονολογικῶς, καθ' ἣν ἡμέραν ἔγινεν, ἀλλὰ τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου πρὸς τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ἥτις συνέπεσε πρὸς τὴν νύκτα τῆς Ἐξόδου κατὰ τὸ 1826.

Οἱ ἐπίσημοι καὶ λοιποὶ κεκλημένοι νὰ ἀναχωρήσουν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν νύκτα τῆς 23 Ἀπριλίου οὕτως ὥστε νὰ φθάσουν εἰς Μεσολόγγιον τὴν πρωΐαν τῆς 24, ἑορτῆς τοῦ Λαζάρου, καὶ νὰ παραμείνωσιν ἐκεῖ μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 25 Ἀπριλίου.

Πρὸς ἔναρξιν τοῦ ἑορτασμοῦ τὴν 23 Ἀπριλίου νὰ ὀργανωθῇ ἐν Ἀθήναις φροντίδι τῆς Ἐπιτροπῆς μουσικὴ συναυλία, τῆς ὁποίας τὸ πρόγραμμα ν' ἀποτελεσθῇ ἐκ μουσικῶν συνθέσεων σχετικῶν πρὸς τὸ Μεσολόγγιον ἢ γενικῶς πρὸς τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821. Πρὸς τοῦτο ἐγκρίνεται πίστωσις μέχρι 30.000 δραχμῶν, ἀνατιθεμένης τῆς ὀργανώσεως τῆς συναυλίας εἰς τὸν κ. Καλομοίρην.

Εἶτα ἀποφασίζεται ὁ καταρτισμὸς τοπικῆς Ὑποεπιτροπῆς ἐν Μεσολογγίῳ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σ. Μητροπολίτου Αἰτωλοακαρνανίας ἐκ τοῦ Νομάρχου, τοῦ Δημάρχου, τοῦ Προέδρου τοῦ Δ. Συμβουλίου, τοῦ Γυμνασιάρχου, τοῦ Νομομηχανικοῦ, τῶν προέδρων διαφόρων σωματείων καὶ ὀργανώσεων καὶ ἐγκρίτων πολιτῶν, διδομένης πληρεξουσιότητος εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς νὰ καταρτίσῃ ὁριστικῶς τὴν Ὑποεπιτροπὴν κατὰ τὴν προσεχῆ εἰς Μεσολόγγιον μετάβασίν του.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 29 Ἰανουαρίου παρέστη κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ ὁ παρεπιδημῶν ἐν Ἀθήναις Δήμαρχος Μεσολογγίου κ. Εὐαγγελάτος, ὅστις ἔδωκε διαφόρους πληροφορίας περὶ τῶν διαφόρων τοπικῶν ζητημάτων, σχετικῶν πρὸς τὸν ἑορτασμόν, ἰδίως περὶ εὐτρεπισμοῦ τοῦ Κήπου τῶν Ἡρώων, τοῦ τρόπου τῆς μεταβάσεως τῶν κεκλημένων καὶ τοῦ ξενισμού αὐτῶν κλπ. Συνεζητήθησαν δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τούτων λεπτομέρειαι τοῦ προγράμματος.

Κατόπιν ἀπεφασίσθη ὅπως καταρτισθῇ ὑπὸ τοῦ γραφείου τῆς Ἐπιτροπῆς πίναξ τῶν Φιλελλήνων τῶν πεσόντων ἢ ἀποθανόντων ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὸ διάστημα τῶν πολιορκιῶν καὶ κατὰ τὴν Ἔξοδον, ἀναζητηθῶσι δὲ διὰ τῶν ἑλληνικῶν πρεσβειῶν ἀπόγονοι αὐτῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους νὰ σταλῇ τὸ ἀναμνηστικὸν μετάλλιον μετὰ τοῦ σχετικοῦ διπλώματος.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 2 Φεβρουαρίου συνεζητήθησαν αἱ λεπτομέρειαι τῆς εἰς Μεσολόγγιον μεταβάσεως τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν κεκλημένων ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ὁ σχετικὸς προϋπολογισμὸς τῶν δαπανῶν, κατεμερίσθησαν δὲ αἱ ἐργασίαι τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τμηματικὰς ἐπιτροπάς, ἀναλόγως τῆς εἰδικότητος τῶν μελῶν.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 5 Φεβρουαρίου ὁ Πρόεδρος ἀνεκοίνωσεν ὅτι ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐλήφθη ἀπόφασις νὰ μὴ κληθῶσιν ὑπ' αὐτῆς εἰς τὸν ἐν Μεσολογγίῳ ἑορτασμὸν ξέναι Κυβερνήσεις, ἑπομένως ἡ Ἐπιτροπὴ δύναται νὰ προβῇ ἐλευθέρως εἰς τὸν ὁριστικὸν κατάλογον τῶν κληθησομένων, ἔχουσα πάντως ὑπ' ὄψιν τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ, ὃν ἐπιβάλλει ἡ δυσχέρεια καὶ ἡ δαπάνη τῆς εἰς Μεσολόγγιον μεταβάσεως καὶ τῆς διημέρου ξενίας τῶν κληθησομένων.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 12 Φεβρουαρίου ὁ Πρόεδρος ἀνεκοίνωσε τὸν ὁριστικὸν πίνακα τῶν μελῶν τῆς τοπικῆς Ὑποεπιτροπῆς, ἣν κατήρτισε συμφώνως πρὸς τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολὴν κατὰ τὴν εἰς Μεσολόγγιον μετάβασίν του. Ἡ δὲ Ἐπιτροπὴ ἐνέκρινε τὴν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ Προέδρου. Μεθ' ὃ προέβη εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ ὅλου προϋπολογισμοῦ τῶν δαπανῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τεθέντος εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους ποσοῦ τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 19 Φεβρουαρίου ἀνεκοινώθησαν τηλεγραφικαὶ αἰτήσεις πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ μέρους τῆς ἐν Μεσολογγίῳ Ὑποεπιτροπῆς σχετικαὶ πρὸς ἐπειγούσας τοπικὰς ἀνάγκας ἐπὶ τῶν ὁποίων, ὡς δηλοῖ ὁ Πρόεδρος, ἔγιναν αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 26 Φεβρουαρίου ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Λαζαρίδου, κληθέντος ὑπὸ τοῦ Προέδρου, σχέδιον γενικοῦ ἐξωραϊσμοῦ τοῦ Κήπου τῶν Ἡρώων καὶ τοῦ πρὸς τὸν Κῆπον τμήματος τῆς πόλεως. Τὸ σχέδιον κατ' ἀρχὴν ἐπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀνετέθη ὑπὸ ταύτης εἰς τὸν Πρόεδρον ὅπως προβῇ εἰς συστάσεις καὶ ἐνέργειαι πρὸς τὰς ἁρμοδίας ἀρχὰς περὶ ἐφαρμογῆς του

βραδύτερον, καθόσον καὶ χρόνον πολὺν καὶ δαπάνας μεγίστας θ' ἀπαιτήσῃ, ἡ δὲ Ἐπιτροπὴ ἔχουσα καὶ τὰ δύο ταῦτα μεμετρημένα εἶναι ὑποχρεωμένη ν' ἀρκεσθῇ νῦν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς εὐπρεπῆ ὅπωςδήποτε ἐμφάνισιν τοῦ Κήπου καὶ τοῦ πέριξ χώρου κατὰ τὸν ἑορτασμόν.

Μεθ' ὃ ἀνεγνώσθη ἔγγραφον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας δηλούσης ὅτι ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον αὐτῆς κ. Παπαφράγκον νὰ καταθέσῃ ἐπὶ τοῦ Τύμβου τῶν πεσόντων ἐν Μεσολογγίῳ στέφανον δάφνης καὶ νὰ προσφωνήσῃ ἐκ μέρους τῆς Ἑταιρείας, προσέτι δὲ ὅτι συγκεντρώνει ὡς πλεῖστα ἐνθύμια τῶν πολιορκιῶν καὶ τῆς Ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου ἵνα ἀποτελέσουν ἔκθεσιν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἑορτασμοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον αὐτῆς. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφασίσεν ὅπως ἡ ἔναρξις τῆς ἐκθέσεως ταύτης περιληφθῇ εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ ἐν Ἀθήναις ἑορτασμοῦ.

Ἐπίσης ἀνεγνώσθη ἔγγραφον τῆς Ἑνώσεως τῶν συντακτῶν ἐφημερίδων δηλούσης ὅτι θὰ μεριμνήσῃ περὶ ἀναμνηστικῆς στήλης τοῦ Μάγερ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ στέψεως τοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας κατατεθειμένου τμήματος τοῦ πιεστηρίου τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν».

Κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 5, 12, καὶ 19 Μαρτίου ἀνεκοινώθησαν ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ τῶν τμηματικῶν ἐπιτροπῶν διάφοροι ἐνέργειαι σχετικαὶ πρὸς λεπτομερείας τοῦ προγράμματος.

Ἀνεγνώσθη προσέτι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 19 ἔγγραφον τοῦ Δημάρχου Μεσολογγίου, ἀγγέλλοντος ὅτι ὁ Δῆμος ἀνέθεσεν εἰς τὸν κ. Παλαμᾶν ν' ἀπαγγείλῃ τὸν πανηγυρικὸν ὕμνον κατὰ τὸν ἑορτασμὸν πρὸ τοῦ Τύμβου τῶν πεσόντων, καὶ ἕτερον ἔγγραφον δι' οὗ ἀγγέλλει ὅτι ἐκάλεσεν ἐκ μέρους τοῦ Δήμου τοὺς Προέδρους τῶν Κοινοτικῶν Σωματείων τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων Ὕδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, αἵτινες τόσον συνέβαλον διὰ τῶν στόλων αὐτῶν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Μεσολογγίου.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 26 Μαρτίου ἀπεφασίσθη ἡ πρόσκλησις ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων καθηγητῶν ἀμερικανικῶν πανεπιστημίων ἐκ τῶν ἀναμενομένων ὡς ἀντιπροσώπων διὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς βιβλιοθήκης Γενναδίου, ἐφ' ὅσον τὰ μέσα τῆς μεταβάσεως εἰς Μεσολόγγιον ἐπιτρέπουν.

Κατόπιν ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ προεδρείου εἰς τὴν ἐπιτροπὴν δεῖγμα τοῦ 25λέπτου γραμματοσήμου τοῦ κατὰ παραγγελίαν τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν ἐκτελεσθέντος ὑπὸ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἐργοστασίου Ἀσπιώτη. Ἡ Ἐπιτροπὴ ὁμοφώνως ἔκρινε τοῦτο ἀπαράδεκτον ὡς κακότεχνον.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 2 Ἀπριλίου, προσελθόντος καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Αἰγινήτου, καθωρίσθησαν αἱ λεπτομέρειαι τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Σχολείων εἰς τὸν ἑορτασμὸν καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως τὰ ἐκτυπωθέντα τετρακισχίλια ἀντίτυπα τοῦ «Ἡμερολογίου τῆς Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου» διανεμηθοῦν διὰ τῶν οἰκείων Ὑπουργείων εἰς τὸν Στρατὸν καὶ εἰς τὰ Σχολεῖα τοῦ Κράτους.

Κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 9 καὶ 16 Ἀπριλίου ἀπεφασίσθη ἡ ἀπόρριψις τῶν ὑποβληθέντων δειγμάτων γραμματοσήμων τῶν 2 1/2 δραχμῶν καὶ τῆς 1 δραχμῆς ὡς κακοτέχνων, νὰ συστηθῇ δὲ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν ἡ παραγγελία ἑτέρων εἰς ἐργοστάσιον παρέχον ἐπαρκεῖς ἐγγυήσεις τελείας ἐργασίας, ὁποῖον τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ φιλοτεχνῆσαν τὰ ἀναμνηστικὰ γραμματόσημα Βύρωνος, ἔστω καὶ ἂν ταῦτα πρόκειται νὰ κυκλοφορήσουν μετὰ τὸν ἑορτασμόν, ἀρκεῖ ὅτι θὰ φέρουν ἐπ' αὐτῶν τὸ ἔτος τῆς

ἑκατονταετηρίδος. Ὡς πρὸς τὸ γραμματόσημον τῶν 25 λεπτῶν, ἐφ' ὅσον, ἤδη καθ' ὃ ἀνεκοίνωσε τὸ Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν, καὶ ἄνευ ἐγκρίσεως τὸ Ἐργοστάσιον Ἀσπιώτη προέβη εἰς τὴν ἐκτύπωσιν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισεν, ἵνα μὴ μείνῃ ὅλως ἀνεκτέλεστος κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου ἡ προαγγελθεῖσα ἤδη ἔκδοση ἀναμνηστικῶν γραμματοσήμων, ὅπως συστήσῃ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον νὰ τεθῇ τοῦτο τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς κυκλοφορίαν προσωρινῶς, μέχρι τῆς κατασκευῆς ἑτέρου, ὁμοῦ μετὰ τῶν δύο ἄλλων τύπων. Μεθ' ὃ ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστίας αὐτῆς ἡ Ἐπιτροπὴ πρὸς τὸν πρόεδρον κ. Νίδερ διὰ τὸν ἀκάματον ζῆλον καὶ τὴν ἄκραν δεξιότητα μεθ' ἧς διηύθυνε τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἑκατονταετηρίδος, οὗτος δὲ ἀπέδοσε τὰς εὐχαριστίας πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἄνευ τῆς πολυτίμου συνεργασίας τῶν ὁποίων, εἶπε, δὲν θὰ ἐγίνετο τίποτε.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 20 Ἀπριλίου κατηρτίσθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸν γραμματέα πρὸς δημοσίευσιν τὸ ὁριστικὸν πρόγραμμα τοῦ τριημέρου ἑορτασμοῦ ἐν Ἀθήναις, ἐν Μεσολογγίῳ καὶ καθ' ἅπαν τὸ Κράτος ἔχον ὡς ἑξῆς:

www.pentalofo.gr

ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
1826-1926
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ

ΤΗΝ 23, 24, 25, ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1926

Παρασκευὴ 23 Ἀπριλίου

11 π.μ. Τελετὴ εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Πανεπιστημίου. Λόγοι τοῦ πρυτάνεως κ. Σίμου Μενάρδου καὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωκρ. Κουγέα.

7 μ.μ. Πανηγυρικὴ συναυλία εἰς τὸ θέατρον Κεντρικόν. (Εἴσοδος διὰ προσκλήσεων τῆς Ἐπιτροπῆς).

11 π.μ. Ἀναχώρησις ἐκ Πειραιῶς διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου «Ἱέρακος» τῶν κεκλημένων εἰς τὸν ἐν Μεσολογγίῳ ἑορτασμόν.

Σάββατον 24 Ἀπριλίου

10 π.μ. Δέησις εἰς πάντας τοὺς ναοὺς τοῦ Κράτους καὶ μνημόνευσις τῶν κατὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν Ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου θανόντων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων.

11 π.μ. Ἑορτασμὸς εἰς πάντα τὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους διὰ δαφνοστολίσεως καὶ καταλλήλων ἀναγνωσμάτων καὶ ἀπαγγελιῶν.

2 μ.μ. Ἐν Μεσολογγίῳ ποντισμὸς τοῦ πρώτου λίθου τοῦ βραχίονος τοῦ κεντρικοῦ λιμένος (Τουρλίδος).

3 μ.μ. Ἀποβίβασις τῶν κεκλημένων ἐκ τοῦ «Ἱέρακος» εἰς Κρυονέριον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μεσολόγγιον σιδηροδρομικῶς.

4.30′ μ.μ. Δεξίωσις εἰς τὸ Δημαρχεῖον Μεσολογγίου.

4 - 6 μ.μ. Ἀθλητικοὶ Ἀγῶνες.

5.30 μ.μ. Ἀποκαλυπτήρια τῆς ὑπὸ τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν στηθείσης ἀναμνηστικῆς στήλης τοῦ Μάγερ. — Κατάθεσις στεφάνου τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τῆς ἀναμνηστικῆς στήλης τοῦ Βύρωνος.

7 μ.μ. Δέησις εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν καὶ λιτανεία τῆς Ἐξόδου.

8.30′ μ.μ. Γεῦμα εἰς τὸ Ξενοκράτειον.

11 μ.μ. Ἀναχώρησις ἁμαξοστοιχίας διὰ Κρυονέριον χάριν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ διανυκτερεύσουν ἐπὶ τοῦ Ἱέρακος.

Κυριακὴ 25 Ἀπριλίου

8.30′ π.μ. Ἀναχώρησις εἰδικῆς ἁμαξοστοιχίας ἐκ Κρυονερίου εἰς Μεσολόγγιον.

10 π.μ. Δοξολογία εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναόν. Δέησις εἰς τὸν Κῆπον τῶν Ἡρώων. Κατάθεσις χρυσοῦ μεταλλίου ἐπὶ τοῦ Τύμβου ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Πανηγυρικὸς λόγος ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σίμου Μενάρδου. Ὠδὴ «Ἡ Δόξα στὸ Μισολόγγι» ὑπὸ τοῦ κ. Κωστή Παλαμᾶ. Καταθέσεις στεφάνων.

12.30′. Πρόγευμα εἰς τὸ Ξενοκράτειον.

www.pentalofo.gr

2.30 μ.μ. Ἐκδρομὴ σιδηροδρομικῶς εἰς Αἰτωλικὸν καὶ Ἀγρίνιον.

4 - 6 μ.μ. Σκοπευτικοὶ Ἀγῶνες.

8.30 μ.μ. Γεῦμα εἰς τὸ Ξενοκράτειον.

10.30′ μ.μ. Ἀναχώρησις τῶν κεκλημένων σιδηροδρομικῶς ἐκ Μεσολογγίου εἰς Κρυονέριον.

12 (Μεσονύκτιον). Ἀναχώρησις Ἱέρακος ἐκ Κρυονερίου. Ἄφιξις εἰς Πειραιᾶ 8 π.μ. τῆς Δευτέρας 26 Ἀπριλίου.

Ἔνδυμα περιπάτου. — Διὰ τοὺς στρατιωτικοὺς μικρὰ στολή.

www.pentalofo.gr

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

23, 24, 25 Ἀπριλίου 10-12 π.μ. καὶ 3-5 μ.μ.

Ἔκθεσις ἐνθυμίων τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

24 Ἀπριλίου 7 μ.μ. Ἑορτασμὸς εἰς τὸν Σύλλογον Παρνασσόν. Λόγος πανηγυρικὸς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Δ. Μπαλάνου.

Εἶτα ἐνεκρίθησαν ἐπείγουσαί τινες πιστώσεις καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ ἐπιτροπὴ συνέλθῃ εἰς τελευταίαν συνεδρίαν μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἑορτασμοῦ καὶ τὴν συγκέντρωσιν καὶ ἐκκαθάρισιν πάντων τῶν σχετικῶν λογαριασμῶν, ἵνα θεωρήσῃ τὸν ἀπολογισμὸν κατὰ τὸ ἄρθρον 4 τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος καὶ ἐγκρίνῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Προεδρείου συνταχθησομένην κατὰ τὸ αὐτὸ Διάταγμα ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 28 Σεπτεμβρίου ἡ Ἐπιτροπή μετὰ τὴν ἔγκρισιν δαπανῶν τινων, ἵνα ἀναγραφῶσι καὶ αὗται εἰς τὸν ἀπολογισμὸν ἐθεώρησε τὸν ἀπολογισμὸν τοῦτον, ὅστις ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν μελῶν, ἐνέκρινε δὲ καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ γραμματέως ἀναγνωσθεῖσαν ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων. Μεθ' ὃ ἀνετέθη εἰς τὸ Προεδρεῖον ἡ μέριμνα περὶ ἐκδόσεως τεύχους περιέχοντος τὰ γενόμενα κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Ἐπίσης ἀνετέθη ἡ φροντὶς περὶ προσφορᾶς τοῦ ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου μετὰ τοῦ διπλώματος εἰς Ἕλληνας καὶ ξένους, εἴτε συνδέσαντας τὸ ὄνομα αὐτῶν ἢ τῶν προγόνων των πρὸς τὰς πολιορκίας καὶ τὴν Ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, εἴτε συντελέσαντας εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Προκειμένου περὶ τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐπιτροπής καὶ ἄλλων διαφόρων ἀντικειμένων χρησιμοποιηθέντων κατὰ τὸν ἑορτασμὸν ἀπεφασίσθη ὅπως ταῦτα κατατεθῶσιν εἰς τὸ Ἱστορικὸν καὶ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον ἢ εἰς ἱδρυθησόμενον ἐν Μεσολογγίῳ μουσεῖον, ὅταν δὲν θὰ ἔχῃ πλέον ἀνάγκην τούτων τὸ Προεδρεῖον. Ἐν τέλει ὁ Πρόεδρος εὐχαριστήσας καὶ πάλιν τὰ μέλη ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς.

www.pentalofo.gr

Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

www.pentalofo.gr

ΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ[1]

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τὸ Μεσολόγγι δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἐκάπνιζε μόνον ὡς σωρὸς ἐρειπίων καὶ πτωμάτων, ἐνῷ ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμη δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐκρήξεις καὶ καταπτώσεις τοίχων. Εἰς μερικὰς γωνίας ἠκούοντο ἀραιοὶ πυροβολισμοί, καὶ αἱ ὑπόνομοι τῶν κανονοστασίων εἶχαν ἤδη τιναχθῆ. Τὸ κῦμα τῆς θαλάσσης εἶχεν ἤδη κατακλύσει τὸν πλησίον τῆς πυριταποθήκης χῶρον καὶ ὁ ἥλιος ἐφώτιζε ἐντὸς τῆς πρώην πόλεως τὰς τελευταίας σκηνὰς δηώσεως καὶ φρίκης.

Ἀλλὰ τί ἐγίνοντο οἱ κάτοικοί της, αἱ πέντε χιλιάδες τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν; τί ἐγίνοντο αἱ τρεῖς χιλιάδες τῶν στρατιωτῶν, τὰ λείψανα τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς, ἡ ὁποία ἀπὸ ἑνὸς ἔτους ἐκράτει ἐκεῖ ἀμήχανον τὸν Ῥούμελι Βαλεσί, τὸν Κιουταχῆ Ῥεσὶτ πασᾶν καὶ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου περιεφρόνει τὴν λύσσαν τοῦ Ἰμπραήμη; Ποῦ ἐτράπησαν οἱ ἐξακουστοὶ ἥρωες τοῦ Βασιλαδίου καὶ τῆς Κλείσοβας, τοὺς ὁποίους ἐγκατέλειψεν εἰς τὴν πεῖναν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν ἡ Ἑλλάς, ἐνῷ ἐπάνω των ἐστήριζεν ὅλας της τὰς ἐλπίδας;

Τί ἀπέγιναν ἡ στρατιὰ ἐκείνη τῶν πειναλέων λεόντων καὶ τῶν λεαινῶν καὶ τῶν σκύμνων ἀφ᾽ ἧς στιγμῆς χθὲς ἑσπέρας ἀπεφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ τὸ τρομερώτατον τῶν τολμημάτων—νὰ διασπάσουν τὸν κλωβὸν τῶν τειχῶν, ὁρμῶντες πρὸς τὸ σκότος καὶ ζητοῦντες τί; νὰ διασχίσουν τὰ διπλᾶ καὶ τὰ τριπλᾶ χαρακώματα καὶ τοὺς πύργους καὶ τὰς κανονοστοιχίας τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ διαβοῦν διὰ μέσου τοῦ στρατοπέδου τοῦ Κιουταχῆ καὶ «οἱ πλέον ἀδύνατοι», διὰ μέσου τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἰμπραήμη;

Ὁποία μέθη! Πολλοὶ τούτων ἤλπιζαν ἀκόμη νὰ διασκορπίσουν ὅλους ἐκείνους τοὺς βαρβάρους διὰ μιᾶς καὶ νὰ ἐπιστρέψουν θριαμβευταὶ εἰς τὸ ἐλεύθερον πλέον Μεσολόγγι.

Τί ἀπέγιναν; Ἀλλὰ ποῖος ποιητὴς θὰ δώσῃ ποτὲ τὴν ἐπαξίαν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ δι᾽ ὅλης του τῆς ζωῆς ἔχων ἔναυλον τὸν μυκηθμὸν καὶ τὸν σεισμὸν τῶν τηλεβόλων ὁ Σολωμός;

Ποῖος θὰ παραστήσῃ τὸν σπαρακτικὸν μεσονύκτιον ἀποχαιρετισμόν, ὅταν οἱ Μεσολογγῖται καὶ αἱ Μεσολογγίτισσες ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν φιλτάτων, τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ἀναπήρων, καὶ τῶν βρεφῶν — ὅλων, ὅσους ἀφῆκαν ἐκεῖ μέσα νὰ καοῦν, ἀφοῦ ἔδωσαν πρὸς ζῶντας τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν καὶ ἐτρέποντο πρὸς τὰ τέσσαρα ξύλινα γεφύρια, τὰ γυναικόπαιδα χωριστὰ πρὸς τὸ ἔσχατον κατὰ τὴν θάλασσαν γεφύρι ὡς «ἀπέχον περισσότερον τῶν προμαχώνων» τοῦ ἐχθροῦ;

Ἀλλ᾽ αἱ περισσότεραι τῶν γυναικῶν ἐκείνων ἐφοροῦσαν φουστανέλλαν καὶ ἐζώννοντο τὴν σπάθην ἑτοιμαζόμεναι πρὸς τὴν ἐσχάτην πάλην· καὶ τὰ παιδιά ἐκεῖνα, τὰ παιδιὰ ἔπαιρναν μαχαίρια καὶ πιστόλια, μακρότερα τῶν χεριῶν των.

1 Ἐξεφωνήθη τὴν 23 Ἀπριλίου 1926 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Πανεπιστημίου.

Ποῖος θὰ περιγράψῃ τὴν ἀκατάσχετον ἀνυπομονησίαν τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι ἐξελθόντες πρῶτοι, ἦσαν πλαγιασμένοι κατὰ γῆς, περιμένοντες τὸ σημεῖον, ὅτι οἱ ἔξωθεν ἐκτύπησαν ὄπισθεν τὸν ἐχθρόν, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρουν πλέον, ὥρμησαν κράζοντες ἐμπρός, πρὸς τοὺς πύργους τῶν Ἀράβων, ὁ Νότης Μπότσαρης πρὸς τὰ δεξιά, ὁ Μακρῆς πρὸς τἀριστερά καὶ ὁ Κίτσος Τζαβέλλας εἰς τὸ μέσον, ὅλοι πνέοντες ἐκδίκησιν, καὶ μὴ ὑποπτεύοντες ποία ἐνέδρα τοὺς ἀνέμενεν ἐμπρός, ποία τραγωδία συνέβαινεν ὀπίσω;

Ἀλοίμονον· ἡμεῖς γνωρίζομεν ὁλόκληρον δρᾶμα. Τὸ σχέδιον καὶ ἡ ὥρα τῆς ἐξόδου εἶχε προδοθῆ εἰς τὸν ἐχθρόν· καὶ πρὶν ἀκόμη ἐξέλθουν τὰ συνωθούμενα γυναικόπαιδα, ἐξεπήδησαν ἐκ τῶν τάφρων τὰ λογχοφόρα στίφη τῶν Ἀράβων καὶ ἤρχισεν ἡ θανάσιμος πάλη πρὸς τοὺς ἀγρίους τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς φρικτὴ παρὰ τὸ τεῖχος ἐντὸς τοῦ σκότους.

Αἴφνης ἐκ τοῦ φοβεροῦ συνωστισμοῦ ἠκούσθη, ἐνθυμεῖσθε, ἡ ἀπαισία ἐκείνη κραυγὴ ὀπίσω, καὶ οἱ πλεῖστοι Μεσολογγῖται ὑπεχώρησαν, προτιμῶντες τὸν θάνατον ἐντὸς τῶν ἑστιῶν των. Ἡ τάξις ἐσαλεύθη ἐντελῶς, ὁ στρατὸς διεσπάσθη, οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐπωλοῦσαν τὴν ζωήν των ἀκριβά, οἱ φιλέλληνες ἐφονεύοντο, οἱ πρόκριτοι τοῦ Μεσολογγίου ἔπιπταν καὶ διεδέχοντο πλέον ἀλλήλας αἱ σκηναὶ τῆς αἱματηροτάτης τραγωδίας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος.

Εἰς τοὺς μελλοθανάτους μία ἔμενεν ἐκδίκησις, νὰ τιναχθοῦν εἰς τὸν ἀέρα μαζὶ μὲ τοὺς ἐχθρούς, ἡ ὑπέροχος ἐκδίκησις, τὴν ὁποίαν ἐξετέλεσε περὶ τὰ μεσάνυκτα κατὰ τῶν εἰσορμώντων εἰς τὴν πυριταποθήκην Τουρκαλβανῶν, ψάλλων ὡς ἐπικήδειον τῆς ὅλης πόλεως ψαλμὸν τὸ «Μνήσθητί μου Κύριε» ὁ Καψάλης.

Ἐν τούτοις ἡ πρωτοπορεία τῶν ὁπλαρχηγῶν μὲ πολλὰς γυναῖκας καὶ παιδιὰ εἶχε διασπάσει τὰς ἐχθρικὰς τάξεις καὶ οἱ σῴζοντες ἀκόμη σωματικὰς δυνάμεις ἀνέβαιναν σιωπηλοὶ πρὸς τὸν ὡρισμένον τόπον τῆς συναντήσεως, τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Συμεών, ὅπου ἤλπιζαν νὰ συναντήσουν ἀδελφικὸν στρατόν. Ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τὰς ὀρεινὰς παρόδους εἶχε κρύψει τὸ ἱππικόν του ὁ Ἰμπραήμης. Ὅσοι δὲ κατώρθωσαν νὰ φθάσουν ἄλλοθεν εἰς τὴν Μονὴν ἐνέπεσαν ἐκεῖ εἰς τὴν φοβερωτέραν ἐνέδραν τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κιουταχῆ. Καὶ ὅμως ἀπώθησαν καὶ τούτους, κρατοῦντες ἀκόμη τὴν σημαίαν των, τὴν ἱστορικωτάτην τῶν ἐνδόξων τῆς Ἐπαναστάσεως σημαιῶν. Τέλος ὅσοι διέφυγαν καὶ ἐκεῖθεν αἱμοσταγεῖς πρὸς τὰς κορυφὰς τοῦ Ζυγοῦ, συνήντησαν ἐκεῖ ἐπάνω ὀλίγους ὁμοφύλους, ἀλλὰ δὲν ηὗραν ἀκόμη ὅ,τι ἐγύρευαν, ψωμί, καὶ ἦσαν ὄχι περισσότεροι τῶν 1300—ἑπτὰ γυναῖκες καὶ τρία τέσσαρα παιδιά, καὶ περιεφέροντο ἀκόμη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας «αἱματοτσακισμένα» λείψανα τόσης γενναιότητος, τόσης ἀγωνίας, τόσης συμφορᾶς.

Καὶ τὸ τραγικώτατον ὅλων ἦτον ὅτι οἱ λιμώττοντες ἐκεῖνοι ἄνθρωποι καὶ οἱ σωροὶ τῶν νεκρῶν, τοὺς ὁποίους ἐφώτιζεν ὁ σημερινὸς ἥλιος, ἦσαν μέχρι τῆς χθὲς ἑσπέρας νικηταί· ὅτι τὴν 25ην Ἀπριλίου εἶχαν νικήσει τὴν λαμπρὰν νίκην τῆς Κλείσοβας. Αὐτὸς ὁ Ἰμπραήμης ὡμολόγει ὅτι «θὰ ἐλυώναμεν ὅπως τὸ χιόνι τοῦ βουνοῦ, ἂν εἶχεν ἀκόμη τριῶν ἑβδομάδων ψωμὶ τὸ Μεσολόγγι». Καὶ ἐπὶ δύο μῆνας δὲν εἶχεν εὕρει ὀλίγα τρόφιμα ἡ Ἑλλὰς διὰ τὸ πεινασμένον στόμα τῶν ἡρώων.

Τώρα ἡ Αὐτοῦ Ὑψηλότης ἐκόμπαζεν ὡς θριαμβευτὴς καὶ ἐξέφραζε τὴν θλίψιν του, διότι ὀλίγοι σκληροκέφαλοι κατέστρεψαν τόσους ἀθώους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ Αὐτοῦ Ὑψηλότης ἔτρεφε γενναιότατα αἰσθήματα φιλανθρωπίας.

Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἄλλοτε ἀπεδείχθη ὅσον τότε φανερὰ ἡ ὑπερτέρα ἐκείνη ἐπέμβασις εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων, ἡ Νέμεσις, ὡς τὴν ὠνόμαζαν οἱ παλαιοί, ἡ θεία Δίκη, καθὼς λέγομεν ἡμεῖς, ἡ «χεὶρ Κυρίου» καθὼς ἔγραφαν ἐκεῖνοι.

Ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἀγέρωχος ἐκεῖνος κατακτητὴς τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Αἰγύπτιος Ἀττίλας εἶχε διὰ τῆς νίκης του παρασκευάσει ἁπλῶς τὸν ἰδικόν του ὄλεθρον καὶ ὅτι ἀληθινοὶ νικηταὶ καὶ τροπαιούχοι ἦσαν οἱ σωροὶ ἐκεῖνοι τῶν νεκρῶν, ἡ μᾶζα τῶν γυναικοπαίδων, ποῦ ἐταλάνιζεν ὑποκριτικῶς ὁ Ἰμπραήμης.

Τί θαυμασταὶ κάποτε συμπτώσεις!

Ὅταν ἐγνώσθη εἰς τὰ Παρίσια ὅτι ἔπεσε καὶ πῶς ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, παριστάνετο ἐπικαιροτάτη τραγωδία τοῦ Pichat, ὁ Λεωνίδας τῶν Θερμοπυλῶν. Λοιπὸν ἡ ἔξαλλος φοιτητικὴ νεότης, ἀγανακτοῦσα ὅτι Γάλλοι ἀξιωματικοὶ εἶχαν ὑπηρετήσει τὸν Ἰμπραήμην, ἐξώρμα εἰς τοὺς δρόμους, ἡ ἐξογκουμένη διαδήλωσις ἔφθανε κατὰ τὰ μεσάνυχτα εἰς τὸν Κεραμεικὸν καὶ ὁ ἱππότης ἐκεῖνος βασιλεύς, Κάρολος ὁ δέκατος, ἐμφανιζόμενος εἰς τὸν ἐξώστην τῶν ἀνακτόρων, ἀπεκρίνετο πρὸς τὰς κραυγὰς τοῦ πλήθους, «Oui, vivent les Grecs· θὰ τοὺς συνακολουθήσω εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Ἡ μεταστροφὴ τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς εἶχεν ἐπέλθει πλήρης, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ 18 μῆνας ἐξηκολούθει ἐν Πελοποννήσῳ τὰ ἀνοσιουργήματά του ὁ Ἰμπραήμ, ὁ στόλος τοῦ ἀντιναυάρχου Δεριγνῦ συνηντᾶτο τὴν 13ην Ὀκτωβρίου 1827 μὲ τὸν Ἀγγλικὸν καὶ τὸν Ῥωσικὸν καὶ τέλος εἰσήρχοντο καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυαρίνου.

Ἡ Εὐρώπη ἐξιλεώνετο, ἔστω καὶ ἀργά. Αἱ βωβαὶ ἐκεῖναι σκιαὶ παρέσυραν τὴν θέλησιν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐθρυμμάτιζαν τὴν ἀνθρωπίνην ὕβριν.

«Ἡ ἄμυνα τοῦ Μεσολογγίου (λέγει ὁ αὐστηρότατος τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ Ἄγγλος Finlay) θὰ κινῇ διὰ παντὸς τὴν συμπάθειαν παντὸς ἐλευθέρου ἀνθρώπου πάσης χώρας ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ζῇ».

Ἀλήθεια, Κύριοι! Οὐδέποτε ἀνθρωπίνη ἀνδρεία ὑπῆρξε συμπαθεστέρα. Γενναῖοι μαχηταί, ἄφοβοι ἄνδρες, πολεμοῦντες ὑπὲρ πατρίδος, βεβαίως ἐφονεύθησαν πολλαχοῦ τῆς γῆς καὶ ἄλλοτε καὶ χθές. Καὶ πόλεις λιμοκτονούμεναι καὶ ἀπορρίπτουσαι προτάσεις παραδόσεως ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι, ἡ Ζάκανθα κατὰ τοὺς παλαιοὺς καὶ ἡ Σαραγόσσα κατὰ τοὺς νέους χρόνους. Καὶ τῶν πολιουρκουμένων Πλαταιέων 220 ἐξῆλθαν καὶ ἐσώθησαν διὰ νυκτός. Ἀλλὰ πόλις ἀποφασίζουσα σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις νὰ ἐξέλθῃ διὰ νὰ διασπάσῃ τὰς κανονοστοιχίας τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐπιστρέφουσα διὰ νὰ τιναχθῇ μαζί των εἰς τὰ σύννεφα, δὲν ὑπῆρξεν ἄλλη.

Ἀποθνήσκοντες ὅπως ἀπέθαναν ἐκεῖνοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἀνεδείχθησαν ὑπὸ μίαν ἔποψιν ὑπέρτεροι καὶ αὐτῶν τῶν μαρτύρων τῆς θρησκείας. Διότι δὲν ἔκλιναν εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τὴν κεφαλήν, ὀνειρευόμενοι παραδείσους, ἀλλ' ἀπέρριψαν ὑπερηφάνως ὡς ἀναξίαν τὴν ζωήν, τὴν ἄνευ τοῦ θειοτάτου τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας.

www.pentalofo.gr

Ἐνώπιον τῆς αὐτοθυσίας τῶν ὠχριᾷ οἰαδήποτε ἀνδρεία. Αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ Σπαρτιατικὸν μένος συνεδέετο πρὸς τὴν ἀλκὴν τῆς νεότητος, πρὸς τὸν ἔρωτα τῆς δόξης καὶ πρὸς τὴν πειθαρχίαν τῶν πολιτῶν. Ἀλλ᾽ οἱ ἥρωες καὶ αἱ ἡρωΐδες τοῦ Μεσολογγίου εἶχαν ἀπὸ τὴν πεῖναν καταντήσει σκελετοί, καὶ τοὺς ἀνέμενεν ὄχι πλέον ἡ σκιὰ τῶν Περσικῶν βελῶν, ἀλλ᾽ ἡ πυρίνη χάλαζα τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἰμπραήμη. Οὐδὲ τοὺς ἀπέστελλε πρὸς τὸν θάνατον καμμία Σπάρτη, ἀλλὰ μόνον τὸ Ἑλληνικὸν φιλότιμον, αὐτὴ ἐκεῖνη ἡ Ἀρετή, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐμελῴδησεν ἐρωτικοὺς ὁ Ἀριστοτέλης στίχους·

Σᾶς πέρι, παρθένε, μορφᾶς
καὶ θανεῖν ζαλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος.

Τὸ πανεπιστήμιον, περιέπον πάσας τὰς εὐγενεῖς τοῦ ἔθνους παραδόσεις, πρωτοστατεῖ καὶ κατὰ τὴν ἐθνικὴν ταύτην τελετήν.

Ὁ εὐφραδὴς καθηγητὴς τῆς ἱστορίας κ. Κουγέας θὰ εἴπῃ σήμερον ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου τὸν πρέποντα ἱστορικὸν λόγον.

Ὁ δὲ Πρύτανις συμμετέχων αὐριον τῆς ἱερᾶς θεωρίας καὶ εἰσερχόμενος εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον τῆς ἀνδρείας, τὸν καλούμενον Μεσολόγγι, θ᾽ ἀξιωθῇ νὰ στεφανώσῃ τὸν βωμόν, ὅπου κοιμῶνται — δυστυχῶς πολὺ ὀλίγοι τῶν νεκρῶν μας. Καὶ ὁ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, Μεσολογγίτης καὶ αὐτός, θ᾽ ἀποτείνῃ τὸν ἑκατονταέτηρον πρὸς τοὺς Ἐλευθέρους Πολιορκημένους ὕμνον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ ἑκατὸν καὶ μετὰ χίλια ἔτη Ἕλληνες πρυτάνεις καὶ ποιηταὶ θὰ πράττουν, Κύριοι τὸ αὐτό.

Ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ ἔθνους θ᾽ ἀντηχῇ αἰωνίως βαθυτέρα. Καὶ ἡ Πομπὴ ἐκείνη τῶν ἡρώων, ἀήττητος καθὼς ἐξῆλθε τῶν τειχῶν, θὰ προχωρῇ, θὰ προχωρῇ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

www.pentalofo.gr

ΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΣΩΚΡ. Β. ΚΟΥΓΕΑ[2]

Ἐξοχώτατοι, Σεβασμιώτατοι, Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Μὲ δειλίαν ἀναβαίνω σήμερον τὸ βῆμα τοῦτο ὅπως ὁμιλήσω διὰ τὸ Μεσολόγγι. Ἂν ἕνας Περικλῆς, προκειμένου νὰ εἴπῃ τὸν ἐπιτάφιον εἰς τοὺς ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ πρώτους ἀποθανόντας Ἀθηναίους, ἠσθάνετο δισταγμούς, διότι ἀντελαμβάνετο ὅτι αἱ ἀρεταὶ τῶν πολλῶν διακινδυνεύουσιν εἰς τὸ στόμα ἑνὸς ῥήτορος, πῶς νὰ μὴ διστάζω, μικρὸς ἐγὼ καὶ ἀδύναμος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη νὰ εἴπῃ ὄχι τὸν ἐπιτάφιον πολλῶν ἢ ὀλίγων πεσόντων, ἀλλὰ τὸν ἑκατονταέτηρον ἐπιμνημόσυνον ἑνὸς κόσμου ἡρώων, τῶν τιμιωτέρων ἀπὸ ὅσους ἐστεφάνωσέ ποτε ἡ ἑλληνικὴ δόξα, καὶ μιᾶς μαρτυρικῆς πόλεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀκτινοβόλησαν οἱ λαμπρότεροι σελαγισμοὶ τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς; Τὴν ἐπιθυμίαν ποὺ ἐκφράζει ὁ ἄγνωστος θρηνῳδὸς τοῦ Μεσολογγίου εἰς τοὺς ὡραίους αὐτοὺς στίχους:

» Νά μουν πουλὶ νὰ πέταγα νὰ πήγαινα τοῦ ψήλου
» Ν' ἀγνάντευα ἀπὸ μακρυὰ τὸ δόλιο Μεσολόγγι,
» Νὰ ἰδῶ πῶς παίζουν τὸ σπαθί, πῶς ῥίχνουν τὸ τουφέκι,
» Πῶς πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασσάδες,

τὴν ἐπιθυμίαν αὐτὴν αἰσθάνομαι καὶ ἐγὼ βαθύτατα σήμερον. Πράγματι! Διὰ νὰ συλλάβῃ κανεὶς συνολικὴν καὶ εὐσύνοπτον τὴν εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει τὸ ἀγωνιζόμενον Μεσολόγγι καὶ διὰ ν' ἀναπαραστήσῃ αὐτήν, πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ ἐξαρθῇ εἰς ὕψη αἰσθήσεως καὶ τέχνης, εἰς τὰ ὁποῖα μόνον ὁ φτερωτὸς λόγος τοῦ στίχου καὶ τοῦ ῥυθμοῦ δύναται νὰ φθάσῃ, καὶ μὲ τὸ ζωντανὸν χρῶμα τῆς ποιήσεως, μιᾶς Σολωμικῆς ποιήσεως, νὰ ἀποδώσῃ. Ἀλλ' ὀλίγοι εἶναι τῆς Ποιήσεως οἱ ἐκλεκτοί. Ἡμεῖς εἴμεθα τῆς πεζῆς Ἱστορίας οἱ κλητοί.

Ἂν ἀλλοῦ ἐβρόντησε τὸ πρῶτον τουφέκι τοῦ Εἰκοσιένα, ὅμως εἰς τὸ Μεσολόγγι ἐτράνταξαν οἱ λόφοι καὶ ἐσείσθησαν οἱ κάμποι ἀπὸ τὸ φρύαγμα τοῦ κανονιοῦ. Ἂν ἀλλοῦ ὑψώθη εὐλογηθεῖσα ἀπὸ χέρι ἱερὸν ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως, ὅμως τὸ Μεσολόγγι εἶναι ἡ ἁγία πόλις τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος, ἡ ἑλληνικὴ Νέα Σιών, ἐντὸς τῆς ὁποίας, καθαγιασθείσης μὲ τὸ αἷμα τόσων ἡρώων καὶ τόσων μαρτύρων, τελεσιουργεῖται τὸ δρᾶμα τῆς ἑλληνικῆς ἀναστάσεως.

Τὴν πόλιν, ἡ ὁποία διὰ τὴν λιμνοθάλασσάν της, διὰ τὸν πλοῦτον καὶ διὰ τὸν πολιτισμόν της εἶχεν ὀνομασθῆ Ἑλληνικὴ Βενετία, ἀρχίζει ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος νὰ περιβάλλῃ αἴγλη θρυλική. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Χουρσὶτ καθυποτάσσει τὸ Σοῦλι, τὴν θέσιν τῆς βραχώδους καὶ ἡρωϊκῆς ἐκείνης ἀκροπόλεως τὴν παίρνει ἡ μικρὰ αὐτὴ μεταξὺ Φίδαρη καὶ Ἄσπρου μεσοποταμία. Τὸ Μεσολόγγι, «ποῦ 'ναι κλειδὶ τῆς Ῥούμπελης καὶ τοῦ Μωριᾶ κολόννα», ἀναδεικνύεται τὸ προπύργιον τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἀφοῦ εἶναι τὸ προγεφύρωμα καὶ τῆς εἰς Πελοπόννησον διαπεραιώσεως. Δι' αὐτὸ ἀποβαίνει ἔκτοτε τὸ περιμάχητον γέρας τῆς τρομερᾶς καὶ πολυετοῦς Ἑλληνοτουρκικῆς

2 Ἐξεφωνήθη τὴν 23 Ἀπριλίου 1926 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Πανεπιστημίου.

πάλης. Τὴν σημασίαν τοῦ τόπου εἶχε διαγνώσει ἐγκαίρως τὸ ὀξὺ βλέμμα τοῦ Μαυροκορδάτου· καὶ ὅταν ἡ καταστροφὴ τοῦ Πέτα καὶ τὸ ἐπακολουθῆσαν προσκύνημα τοῦ Βάλτου καὶ τοῦ Ξηρομέρου εἰς τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην εἶχεν ἀποθαρρύνει τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τόσον, ὥστε νὰ σκέπτωνται τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Μεσολογγίου, ὀρθωθεὶς ἐν μέσῳ τῆς συνελεύσεως ὁ πατριωτικώτατος Φαναριώτης ἐπρόφερε τὸ περίφημον ἐκεῖνο: «Ἐγὼ θὰ ἀποθάνω ἐδῶ».

— «Καὶ ἐγώ!» ἀνεφώνησεν ἀμέσως τότε ὁ Μάρκος, καὶ οἱ λόγοι αὐτοί, λέγει ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ἐχρησίμευσαν ὡς θεμέλιος λίθος τῆς ἐν Μεσολογγίῳ ἐγκαρτερήσεως. Ἀλήθεια! Ἡ ἀπόφασις τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ὅπως μείνουν καὶ ὑπερασπίσουν τὸ Μεσολόγγι, εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ μεγάλων καὶ γενναίων πράξεων, ἀνταξία τοῦ ἐνδόξου τέλους. Ἡ περιτάφρωσις τῆς πόλεως, ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς καὶ ἡ περισυλλογὴ τῶν λειψάνων τοῦ Πέτα, ἐνδυναμώνει τοὺς τριακοσίους τοῦ Μεσολογγίου, οἵτινες ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης Πορφυρίου, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὑπὸ τὰ Σουλιωτικὰ παραγγέλματα τῶν Τζαβελλαίων καὶ τῶν Μποτσαραίων, καὶ μὲ τὴν ἀνεξάντλητον συνδρομὴν τῶν ἐντοπίων Μεσολογγιτῶν, ἀμύνονται ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολιορκούντων τριῶν πασάδων.

Ἀλλ᾽ ἡ τύχη τοῦ προπυργίου τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀφήνει ἀδιαφόρους τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου καταφθάνουν τῆς Ῥούμελης καὶ τοῦ Μωριᾶ τὰ στρατεύματα. Καὶ ὅταν συνεκεντρώθησαν ἐκεῖ ὁ Μακρῆς καὶ ὁ Τσόγκας, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Δεληγιάννης, ὁ Νικηταρᾶς καὶ ὁ Πετρόμπεης, ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου ἔστειλεν εἰς τὸν ζητοῦντα τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως Ὀμὲρ Βρυώνην τὴν ὑπερήφανον ἐκείνην ἀπάντησιν, ἥτις εἶναι αὐτὸ τὸ «Μολὼν λαβέ» τοῦ Λεωνίδα ἐπαναλαμβανόμενον ὕστερ᾽ ἀπὸ εἰκοσιτρεῖς αἰῶνας ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Μάρκου: «Ἂν θέλεις τὸ Μεσολόγγι, ἔλα νὰ τὸ πάρῃς!» Καὶ ὥρμησεν ὁ ὑπερφίαλος ἐχθρὸς τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων νὰ πάρῃ τὸ Μεσολόγγι. Ἀλλ᾽ ἀπὸ τὴν μίαν ἄκραν τῆς τάφρου ἕως εἰς τὴν ἄλλην ἀντίκρυσε παραταγμένα δύο χιλιάδας διακόσια πενήντα ἑλληνικὰ παλληκάρια, ἄγρυπνα καὶ ἀλύγιστα, πρὸ τῶν ὁποίων ἐθραύσθη καὶ ἀποσυνετέθη τὸ βαρβαρικὸν ἐκεῖνο κῦμα τῶν τριῶν πασάδων. Ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων

» Πῆγε εἰς τὸ Μεσολόγγι
» Τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
» Μέρα ποῦ ἄνθισαν οἱ λόγγοι
» Γιὰ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἡ θεὰ Ἐλευθερία, σὰν πρῶτ᾽ ἀνδρειωμένη, μὲ τὴν φλογώδη λάμψιν καὶ τὸ ἀντισηκωμένο σπαθί, ἐθρονίσθη στερεὰ μέσα στὸ Μεσολόγγι καὶ ὡς ἄλλη Ἄπτερος νίκη δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ναόν της.

Ἕν ἔτος ὕστερον, καὶ τὴν ἰδίαν τῶν Χριστουγέννων ἡμέραν, ἐμβαίνει εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Ἐλευθερίας προσκυνητὴς μαζὶ καὶ μαχητής, ἐλθὼν νὰ ἀποθάνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ κοσμολάλητος Βύρων. Ὅλοι οἱ τόποι τῆς ἐπαναστατημένης χώρας ἁμιλλῶνται νὰ προσελκύσουν τὸν εὐγενῆ μυλόρδον. Ἀλλ᾽ ἐκεῖνος δίδει τὴν προτίμησίν του εἰς τὸ Μεσολόγγι:

» Τῆς τιμῆς ἐδῶ εἶν᾽ ὁ τάφος!
» Δὲν σοῦ μένει παρὰ ναῦρης ὅ,τι ἐγύρευες παντοῦ
» Καὶ νὰ τωὖρῃς δὲν μποροῦσες, μνῆμ᾽ ἀνδρὸς πολεμικοῦ !

Τὸ ὄνειρον ποῦ ἐτραγούδησεν ὁ ποιητὴς ὡς κύκνειον ᾆσμα κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπέτειον τῶν γενεθλίων του, πραγματοποιεῖται. Τάφος τιμῆς γίνεται διὰ τὸν Βύρωνα τὸ Μεσολόγγι, ὅπως εἶχε γίνει ὀλίγον πρωτύτερα διὰ τὸν «Βράχον τῆς Τιμῆς», τὸν κόμητα Νόρμαν Ehrenfels, διὰ τὸν νικητὴν τοῦ Βαλτετσίου Κυριακούλην, διὰ τὸν θριαμβευτὴν τοῦ Καρπενησίου Μάρκον, ὅπως μέλλει νὰ γίνῃ ὑστερώτερα διὰ τὸν Καψάλην, διὰ τὸν Ῥωγῶν, διὰ τὸν Μάγερ καὶ διὰ τόσους ἄλλους ἥρωας.

Ἀλλὰ ποία ἦτο ἡ δύναμις ποὺ προσείλκυε τόσον ἀποφασιστικὰ καὶ προσήλωνε μὲ τόσην ἀφοσίωσιν τοὺς πολυωνύμους καὶ μεγαλωνύμους ἥρωας εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἥτις τώρα ἦτο μάνδρα μᾶλλον παρὰ πόλις; Ἦτο ἡ εὐμορφιὰ τῆς λιμνοθάλασσας, ἢ ἡ αἴγλη τῆς παλληκαριᾶς; Ἦτο ἡ ἀρχοντιὰ τῶν προκρίτων, ἢ ὁ φωτισμὸς τοῦ Λόγου καὶ τῶν Γραμμάτων ποὺ ἄπλετον εἶχαν σκορπίσει αἱ σχολαὶ τῶν Πούλων καὶ τῶν Παλαμάδων; — Ἁπλούστατα! Τὸ Μεσολόγγι ποὺ συγκεντρώνει τόσον στοργικὰ ὅ,τι ἐκλεκτὸν ὑπῆρχε τότε εἰς Ἕλληνας καὶ εἰς Φιλέλληνας, εἶναι ἡ ψυχή, εἶναι ἡ καρδία τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος.

Τὴν καρδίαν αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος ὁρμᾷ συνεχῶς καὶ ἐπιμόνως μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν νὰ κατασπαράξῃ τὸ ἀμείλικτον θηρίον, ὁ σκληρότατος τοῦ Γένους ἐχθρός. Ἡ ἀποτυχία τῆς πρώτης πολιορκίας δὲν εἶναι εὔκολον νὰ λησμονηθῇ, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας ἐπέρχεται μὲ νέας δυνάμεις κατὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλ᾽ ἡ καταστρεπτικὴ ἐπίθεσις τοῦ Μάρκου εἰς τὸ Καρπενήσι, ὅστις τὴν πολύτιμον νίκην ἐπλήρωσε μὲ τὴν πολυτιμοτέραν ζωήν του, τόσον ἐφόβισε τοὺς ἑνωθέντας ἐπιδρομεῖς, ὥστε στραφέντες κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἠναγκάσθησαν καὶ τοῦτο νὰ ἀφήσουν ἄπρακτοι καὶ κατῃσχυμένοι. Ὁ φιλόδοξος ὅμως καὶ αἱμοχαρὴς Σουλτὰν Μαχμοὺτ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἡσυχάσῃ. Ἐπηρμένος ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Ἰβραΐμ εἰς τὸν Μωρέαν, ἐννοεῖ νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν Ῥούμελην. Θέτει ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κιουταχῆ νέας καὶ πολυαρίθμους δυνάμεις καὶ προβιβάζων τὸν νικητὴν τοῦ Πέτα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Σερασκέρη, ἐσημείωνε κάτω ἀπὸ τὸ φιρμάνι τοῦ προβιβασμοῦ τὸ τρομερὸν ὑστερόγραφον: «Τὸ Μεσολόγγι ἢ τὴν κεφαλήν σου»! Ὁ Μεχμὲτ - Ῥεσσὶτ - Κιουταχῆς ὤφειλε νὰ μὴ ὑπολειφθῇ τοῦ Αἰγυπτίου ἀντιζήλου καὶ ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ φύγῃ καὶ πάλιν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἄπρακτος.

Τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν ὁρμὴν μὲ τὴν ὁποίαν καταβαίνει πρὸς τὸ Μεσολόγγι τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1825 ὁ Κιουταχῆς μὲ τοὺς δισμυρίους Ἀλβανούς του, ἀκούσατε πόσον ζωντανὰ περιγράφει ὁ Χειμαριώτης ὁπλαρχηγὸς Σπυρομήλιος εἰς τὸ ἀνέκδοτον ἡμερολόγιόν του: «Ἡ εἰσβολὴ τόσον πολυαρίθμου ἐχθροῦ εἰκόνιζεν ἕνα ποταμόν, ὅστις ἐκ τῆς πλημμύρας χύνεται ἀπὸ τὸ κρεββάτι του καὶ ὁρμῶν ἀφανίζει ὅ,τι τοῦ παρρησιασθῇ ὁμπρός, οὔτε τὰς πρὸ αἰώνων δρῦς σεβάζεται ἀλλὰ ξερριζώνει, ἀλλ᾽ οὔτε σχεδὸν αὐτοὺς τοὺς βράχους. Οὕτως λοιπὸν καὶ οἱ λαοὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἔντρομοι ἀπέφυγον τὴν πρώτην ὁρμὴν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἐπροχώρει πανταχόθεν μὲ τὸ πῦρ, τὸ σίδηρον, τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν... Ἀλλ᾽ ἐν τοσούτῳ μ᾽ ὅλα τὰ ἐπαπειλούμενα ταῦτα κακά, κανένας δὲν ἔλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος. Πλὴν ἔβλεπέ τινας τοὺς γέροντας μὲ ἀργὰ βήματα ἀκουμβῶντας εἰς τὸ ῥόπαλον νὰ βαδίζουν πρὸς τὸ Μεσολόγγι. Μητέραι φέρουσαι εἰς τοὺς ὤμους των ὅ,τι ἐδύναντο ἐκ τῆς περιουσίας των καὶ εἰς τὰς χεῖρας τὰ ἀνήλικα βρέφη των ἔτρεχον νὰ προφθάσουν τὸ Μεσολόγγι. Ποιμένες μὲ τὰ ποίμνιά των ἔτρεχαν πρὸς τὸ Μεσολόγγι· ἀλλ᾽ οἱ δυστυχεῖς μήπως ἐκεῖ τὰ ἀσφάλιζον; Τίνος δὲν

ἐσυντρίβετο ἡ ψυχὴ εἰς τοιαύτην ἐλεεινὴν θέαν;... «Ὅλοι ἐν τοσούτῳ μὲ μίαν ψυχὴν μὲ μίαν ἀπόφασιν ἐπροκρίναμεν νὰ ἀποθάνωμεν μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας κάλλιον ἐκδικούμενοι καὶ τὸν ἑαυτόν μας καὶ τὴν πατρίδα μας παρὰ νὰ κλίνωμεν τὸν αὐχένα εἰς τὸν βάρβαρον κατακτητήν, ὅστις ἀπανθρώπως μᾶς ἐδούλωνεν διὰ τόσους αἰῶνας».

Καθὼς βλέπετε, προτοῦ κλεισθοῦν εἰς τὸ Μεσολόγγι εἶχαν λάβει οἱ ἥρωες τὴν ἀπόφασίν των.

Τὴν 23ην Ἀπριλίου τοῦ 1825, ἀκριβῶς ὡσὰν σήμερον, ἤρχισε στενὴ τῆς πόλεως ἡ πολιορκία, ἥτις ἐπρόκειτο νὰ διαρκέσῃ ἓν ὁλόκληρον ἔτος. Ἡ ὀχυρωτικὴ τέχνη τοῦ Χίου Κοκκίνη εἶχε δυναμώσει τὸ τεῖχος καὶ οἱ προμαχῶνες μὲ τὰς εὐλογίας τοῦ κλήρου καὶ μὲ τὸν ἱδρῶτα ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων ἀκόμη, εἶχαν πυργωθῆ πυκνοὶ καὶ ἀκλόνητοι. Ὑπερασπιζόμενοι ἀπὸ λεοντοθύμους φρουροὺς καὶ ἐμψυχούμενοι ἀπὸ τὰ πνεύματα καὶ ἀπὸ τὰς σκιὰς τοῦ Ῥήγα καὶ τοῦ Κυριακούλη, τοῦ Νόρμαν καὶ τοῦ Βύρωνος, τοῦ Κοραῆ, τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Ἰγνατίου, τοῦ Μονταλαβέρτου, τοῦ Φραγκλίνου, τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου καὶ τῶν ἄλλων ἡρώων, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἔφερον, ἐκράτησαν εἰς ἀπόστασιν τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ἐπιμόνους πολιορκητὰς ἐπὶ ἓν ἔτος, καὶ δὲν ὑπεχώρησαν, παρὰ μόνον ὅταν ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστάς των. Ἕν ὅλον ἔτος! Ἀλλὰ ποῖος ἔχει τὴν δύναμιν νὰ περιγράψῃ τὰ βάσανα καὶ τὰ μαρτύρια, τὴν καρτερίαν καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ ἔτους τούτου;

Καμμία ἱστορία δὲν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς δείξῃ τὸ ἄφθαστον ὕψος τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς καρτεροψυχίας τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, ὅσον αἱ πρῶται πηγαί, καὶ καμμία περιγραφὴ δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ μᾶς συγκινήσῃ, ὅσον αἱ ἀφηγήσεις τῶν συγχρόνων. Εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», ἐφημερίδος ἐκδιδομένης ἐν μέσῳ τοῦ καπνοῦ καὶ τῆς βροντῆς τῶν κανονιῶν ἀπὸ τὸν φιλέλληνα Ἑλβετὸν Μάγερ, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀνέκδοτον ἡμερολόγιον τοῦ Σπυρομήλιου, ἑνὸς ἐκ τῶν ἀνδρειοτέρων ὑπερασπιστῶν τοῦ Μεσολογγίου, βλέπομεν νὰ παρελαύνουν ξηρὰ καὶ ἐπιγραμματικά, μὲ τὸ λιτὸν καὶ ἀπέριττον ὕφος τῆς χρονογραφίας, σκηναὶ ὑπέροχοι καὶ συγκινητικαί. Εἶναι οἱ καθημερινοὶ ἀπολογισμοὶ τῶν θανάτων καὶ τῶν σκοτωμῶν, τῆς πείνας καὶ τῆς ἀρρώστιας, τῆς καρτερίας καὶ τῆς παλληκαριᾶς τῶν γενναίων πολεμιστῶν καὶ τῶν ἀθώων παιδίων, τῶν ἀδυνάτων γερόντων καὶ τῶν ὑπομονετικῶν γυναικῶν, τῶν εὐσεβῶν παπάδων καὶ τῶν ἀφελῶν ψαράδων ποὺ εἶχαν ἀλλάξει μὲ τουφέκι τὸ θυμιατὸ καὶ μὲ σπαθὶ τὸ δίχτυ, τῶν ξένων καὶ τῶν ἐντοπίων, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Φιλελλήνων, ὅλων τῶν Ἐλεύθερων Πολιορκημένων. Τὰ δύο μικρὰ ἀδελφάκια ποὺ φονεύονται ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐχθρικὴν σφαῖραν καθ' ἣν στιγμὴν παίζουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἐξ ἴσου ἥρωες πρὸς τὸν λεοντόκαρδον καπετὰν Σιδέρην, τὸν ὁποῖον βόμβα ἐχθρικὴ ἀφήνει ἄπνουν ἐπὶ τῆς ἐπάλξεως καὶ τὸν ὁποῖον θρηνεῖ μὲ δεσποτικοὺς ἐπικηδείους τὸ Μεσολόγγι. Ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ φρουρίου Σταῦρος Κουτζούκης, ὁ ἀπαντηθεὶς καὶ φονευθεὶς ἀπὸ ἐχθρικὸν βόλι καθ' ἣν ὥραν ἐπιθεωρεῖ τὸ φρούριον ἀπὸ θαλάσσης ἐπὶ πλοιαρίου, καὶ η πτωχὴ κόρη ποῦ ἐξεμυελίσθη, ὡς λέγει ὁ χρονογράφος, ἀπὸ μίαν σφαῖραν καθ' ἣν στιγμὴν ἐπότιζεν εἰς τὸ πηγάδι τὸ ἄλογο τοῦ μύλου, εἶναι θύματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ καθήκοντος, τοῦ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκοντος.

Τὰ ἀναρίθμητα ταῦτα θύματα οὐδόλως μένουσιν ἀνεκδίκητα. Ἀπὸ τῶν πυροβολιστῶν ποὺ εὔστοχον κατευθύνουν τὸ βλῆμα εἰς τὰ προχώματα τοῦ πολιορκητοῦ, μέχρι τῶν παιδίων ποὺ πετροβολοῦν τοὺς εἰς τὴν τάφρον ἐνεδρεύοντας Τουρκαλβανούς, ὅλοι γνωρίζουν ἡρωϊκὰ νὰ μάχωνται. Καὶ ὅσοι ἐχθροὶ γλυτώσουν ἀπὸ τὸ βόλι, θερίζονται ἀπὸ τὸ σπαθὶ τῶν συχνῶν ἐξόδων καὶ τῶν νυκτερινῶν

αἰφνιδιασμῶν. Εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ χρόνου ὁ ἀλαζὼν Κιουταχῆς εἶχε χάσει τὰ τρία τέταρτα τῆς δυνάμεώς του. Καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ῥούμελη Βαλεσῆ θὰ ἐξεμηδενίζετο καὶ ἄδοξος θὰ ἄφηνε τὰ ὀστᾶ του κάτω ἀπὸ τὰ χαμηλὰ τείχη τοῦ Μεσολογγίου, ἂν δὲν ἤρχετο ἐπίκουρος ὁ στρατηλάτης τοῦ Μωρέως μὲ τὴν νέαν μυριάδα τῶν Αἰγυπτίων του καὶ μὲ τὰ ὀγδοήκοντα πλοῖα τοῦ στόλου του. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰβραΐμ δὲν ἐβράδυνε νὰ διδαχθῇ ὅτι ὁ μικρὸς ἐκεῖνος «παλιοφράχτης», ὡς περιφρονητικὰ εἶχεν ἀποκαλέσει εἰς τὴν πρώτην ἐνατένισίν του τὸ Μεσολόγγι, περιέκλειε παλληκάρια γενναῖα καὶ ἀποφασιστικά, τὰ ὁποῖα δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ὑποταχθοῦν εἰς δύο ἑβδομάδας ὡς εἶχεν αὐτὸς πιστεύσει καὶ καυχηθῆ.

Νέος κλοιός, χαλύβδινος καὶ τρομερός, περιζώνει τὴν μαρτυρικὴν πόλιν μὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἰβραΐμ. Πεισματώδης διεξάγεται ἡ πάλη μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν ὁρμώντων νὰ ἁρπάξουν, καὶ τῶν πολιορκουμένων ἀγωνιζομένων νὰ βαστάξουν τὸ περιμάχητον φρούριον. Ὀχυρώματα παίρνονται καὶ ὀχυρώματα πάλιν ἀφήνονται. Εἰς τὰς ὑπονόμους σκάπτονται ἀνθυπόνομοι καὶ εἰς τὰ προχώματα ξιφήρεις ἀναβαίνουν οἱ ἐφορμῶντες. Τὰς λυσσώδεις ἐφόδους τῶν πολιορκούντων διαδέχονται μανικαὶ αἱ ἀντεπιθέσεις τῶν πολιορκουμένων. Ἀνώτερος Ἄγγλος ἀξιωματικός, παρευρεθεὶς εἰς τὴν πολιορκίαν, ἔλεγε βραδύτερον εἰς τὸν ναύαρχον Δεριγνύ: «Δὲν ἠξεύρω τί ἔπρεπε νὰ θαυμάσῃ κανεὶς περισσότερον, τὸ πεῖσμα τῶν ἐφορμώντων ἢ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀμυνομένων;»

Ἀλλὰ τὸ δρᾶμα ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέλος του. Ἡ πτῶσις τοῦ Βασιλαδίου καὶ ἡ ἐπακολουθῆσαν κατάληψις τοῦ Ντολμᾶ, τὸν ὁποῖον ὑπερήσπισαν πεσόντες μέχρις ἑνὸς οἱ διακόσιοι τοῦ Λιακατᾶ, τοῦ θαυμαστοῦ διὰ τὴν εὐψυχίαν καὶ τὴν εὐμορφίαν ἥρωος, ἦσαν ὄχι μόνον διὰ τὸ Ἀνατολικόν, τὸ ὁποῖον ἀμέσως ἠλώθη, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Μεσολογγίου τὴν τύχην προμηνύματα θλιβερά. Ὁ ἐχθρὸς στρέφει τώρα τὰς δυνάμεις του εἰς τὸ τρίτον νησί, τὴν Κλείσοβαν. Ἀλλ' ἐδῶ εὑρίσκει ἀπέναντί του τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν, ὅστις μαχόμενος μὲ ἑκατὸν τριάντα μόνον παλληκάρια ἀνήμερα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ πανήμερον μάχην, γράφει τὴν λαμπροτέραν σελίδα τῆς δόξης του καὶ κερδίζει τὸν μέγιστον τῶν θριάμβων του. Ἐκμηδενίζει καὶ τοὺς δύο πασάδες ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ ἐπιφανοῦς Σουλιώτη. Φονεύει τὸν τολμηρὸν ἁλωτὴν τοῦ Βασιλαδίου Χουσεήμπεην καὶ πληγώνει καὶ αὐτὸν τὸν Κιουταχῆν τὸ εὔστοχον βόλι τοῦ Σωτηροπούλου. Ὅταν δὲ πρὸς τὸ ἑσπέρας οἱ ἥρωες τῆς Κλείσοβας δὲν εἶχαν ἐνώπιόν των παρὰ τὰ ἐπὶ τῶν κυμάτων φερόμενα χίλια ἐχθρικὰ πτώματα, τότε ὁ Κίτσος εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Κλείσοβας μικρὰν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ γονατίσας πρὸ τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου ἀφιέρωσεν ἐκεῖ τὴν πρὸ ὀλίγου ἀπὸ ἐχθρικὸν βόλι εἰς δύο τεμαχισθεῖσαν σπάθην του, εὐλαβὲς τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ εὐχαριστήριον. Ὤ! Ἀκόμη καὶ τώρα οἱ ἀγαθοὶ ψαράδες τῆς Λιμνοθάλασσας, ὅταν τὴν νύκτα προσεγγίσουν μὲ τὰ πρυά των τὴν Κλείσοβαν, ἀκούουν νὰ βογγᾷ τὸ αἷμα τῶν Ἀραπάδων, ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ εὐφάνταστοι ἀγρόται τοῦ Μαραθωνίου ἄλσους ἑπτακόσια ὅλα ἔτη μετὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν νίκην ἤκουον κατὰ τὴν νύκτα τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων, τοὺς χρεμετισμοὺς τῶν ἵππων καὶ τὴν βοὴν τῶν ἐν Μαραθῶνι μαχομένων ἀνδρῶν.

Ἀλλ' ἀλλοίμονον! Τὴν ἡμέραν τῆς νίκης τῆς Κλείσοβας, τὴν 25ην Μαρτίου, ἄρχισε νὰ λείπῃ τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Τὰς ἀκλονήτους ἐκείνας ψυχάς, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσιν ἐπὶ ἓν ἔτος αἱ μυριάδες τῶν δύο πασάδων καὶ οἱ καταιγισμοὶ τῶν τηλεβόλων των, καταβάλλει εἰς ὀλίγας ἑβδομάδας ἡ πεῖνα, τῆς ὁποίας τὸ φάσμα μαῦρον καὶ ἀπειλητικὸν ἀρχίζει τώρα νὰ ἁπλώνεται εἰς τὴν φρουρὰν καὶ εἰς τὴν πόλιν. Αἱ τροφαὶ ἔχουν πλέον τελείως ἐκλείψει. Ἡ ἁλιεία εἶναι ἀδύνατος ἕνεκα καὶ

τοῦ ἀπὸ θαλάσσης στενοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν πολιορκητῶν. Αἱ ἁρμυρῆθραι τῆς λιμνοθάλασσας, μὲ τὰς ὁποίας τρέφονται, ἐξασθενίζουν περισσότερον τὰ ὠχρὰ καὶ σκελετώδη σώματα τῶν πολιορκουμένων. Ζῷα σιχαμερὰ καὶ ἀκάθαρτα ἀρχίζουν νὰ γίνωνται διὰ τοὺς πεινασμένους προσφιλῆ καὶ περιζήτητα λιχνεύματα. Καὶ ὅμως τὸ φρόνημα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων εἶναι ἀδάμαστον. Ἰδοὺ πῶς ἐκθέτει τὴν κατάστασιν ὁ μελλοθάνατος Μάγερ εἰς ἐπιστολὴν σταλεῖσαν πρὸς τὸν Στάνχοπ μικρὸν πρὸ τῆς καταστροφῆς. «Κατηντήσαμεν εἰς τοιαύτην ἀνάγκην», γράφει ὁ Μάγερ, «ὥστε νὰ τρεφώμεθα ἀπὸ τὰ πλέον ἀκάθαρτα ζῷα. Ὑποφέρομεν φρικτὰ ἀπὸ πεῖναν καὶ ἀπὸ δίψαν. Προσεβλήθημεν ἀπὸ διαφόρους ἀσθενείας· Χίλιοι ἑπτακόσιοι τεσσαράκοντα ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μας ἔχουν ἤδη ἀποθάνει. Περισσότεραι ἀπὸ ἑκατὸν χιλιάδας βόμβαι, ῥιφθεῖσαι ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν κατέστρεψαν τοὺς προμαχῶνας καὶ τὰ οἰκήματά μας. Τὸ ψῦχος μᾶς βασανίζει ἕνεκα τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ξύλων. Μὲ ὅλας τὰς στερήσεις ταύτας εἶναι ἀξιοθαύμαστον θέαμα νὰ βλέπῃ κανεὶς τὸ θάρρος καὶ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα τῆς φρουρᾶς μας. Εἰς ὀλίγας ἡμέρας ὅλοι αὐτοὶ οἱ γενναῖοι θὰ εἶναι σκιαὶ μόνον ἀγγέλων, μάρτυρες ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου δι᾽ ὑπόθεσιν, ἥτις ἦτο ἰδική του. Ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν ἀνδρείων μας σᾶς ἀναγγέλλω τὴν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ μεθ᾽ ὅρκου ληφθεῖσαν ἀπόφασίν μας νὰ ὑπερασπίσωμεν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸ ἔδαφος τοῦ Μεσολογγίου καὶ νὰ συνενταφιασθῶμεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως, παρὰ νὰ ἀκούσωμεν πρότασίν τινα περὶ παραδόσεως. Ζῶμεν τὰς τελευταίας μας στιγμάς. Ἡ ἱστορία θέλει μᾶς δικαιώσει καὶ οἱ μεταγενέστεροι θὰ θρηνήσουν τὴν συμφοράν μας. Ἐμὲ καθιστᾷ ὑπερήφανον ἡ σκέψις ὅτι τὸ αἷμα ἑνὸς Ἑλβετοῦ, ἑνὸς ἀπογόνου τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, μέλλει νὰ συμμιχθῇ μὲ τὸ αἷμα τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος».

Ἀλλ᾽ ὄχι, εὐγενικὲ ἀπόγονε τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, καὶ σεῖς ἄλλοι ἥρωες καὶ μάρτυρες τοῦ Μεσολογγίου! Δὲν θρηνοῦμεν οἱ μεταγενέστεροι τὴν συμφοράν σας. Θαυμάζομεν τὴν ἀνδρείαν σας, ζηλεύομεν τὴν δόξαν σας, καὶ ἰδού, ἐρχόμεθα σήμερον μετὰ ἕνα αἰῶνα νὰ γονυπετήσωμεν μὲ εὐλάβειαν καὶ μὲ εὐγνωμοσύνην πρὸ τοῦ τιμίου τάφου σας!

Εἰς μάτην οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι περιφέρουν τὸ θολὸν καὶ ἐσβεσμένον ἀπὸ τὴν πεῖναν βλέμμα πρὸς τὴν θάλασσαν ἀναμένοντες τὴν προσέγγισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ὁ Μιαούλης, ὅστις κατ᾽ ἐπανάληψιν πρότερον διασπάσας τὴν πολιορκίαν ἐτροφοδότησε καὶ ἔσωσε τὸ Μεσολόγγι, εἶναι τώρα ὑποχρεωμένος νὰ ἀδρανῇ πρὸ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς πυκνότητος τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ἐπεχείρησαν καὶ τώρα αἱ ἡνωμέναι Μοῖραι τῶν Σπετσῶν καὶ τῆς Ὕδρας νὰ προφθάσουν τὸ Μεσολόγγι, ἀλλ᾽ ἐστάθη ἀδύνατον νὰ διασπάσουν τὴν πλωτὴν ἁλυσίδα τοῦ Ἰβραΐμ. Τὴν 5ην Ἀπριλίου ὁ ἀρχηγὸς τῆς Σπετσιωτικῆς Μοίρας Ἀνδροῦτσος ἔγραφε: «Τὸ Μεσολόγγιον εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐσχάτην στενοχωρίαν, ἔχει πέντε ἡμέρας σήμερον ἄσιτον· ἄλογα, γαϊδάρους, τὰ πάντα ἐτελείωσαν· ἐλπίδα διὰ νὰ εἰσέλθουν ἀπὸ κανὲν μέρος ζωοτροφίαι δὲν ὑπάρχει· ὅλα τὰ μπογάζια καὶ νησίδια τὰ ἔχουν καλὰ πιασμένα, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ οὔτε μονόξυλον». Δύο δὲ ἡμέρας ὕστερον, τὴν 7ην Ἀπριλίου, ἔγραφεν ὁ Μιαούλης πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ζακύνθου: «Τέλος πάντων τὸ πολυπληθὲς τοῦτο προπύργιον τῆς πατρίδος χάνεται ἄφευκτα ἐντὸς ὀλίγου ... Ὁ ἀποκλεισμὸς εἶναι τόσον στενός, ὥστε οὐδὲ εἴδησιν δὲν εἶναι τρόπος εἴτε νὰ στείλωμεν εἴτε νὰ λάβωμεν». Πόσον ὁμοιάζει εἰς

τὴν λακωνικότητα καὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν η ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ ναυάρActive προς την ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Ἱπποκράτης ἀνήγγελλεν εἰς τὴν Σπάρτην τὴν παρὰ τὴν Κύζικον καταστροφήν: «Ἔρρει τὰ κᾶλα, Μίνδαρος ἀπεσσύα, πεινῶντι τῶνδρες, ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν».

Καὶ ὅμως! Παρ᾽ ὅλα ταῦτα τὰ δεινὰ οὐδὲ νὰ συζητήσουν θέλουν τὰς περὶ παραδόσεως προτάσεις τῶν πολιορκητῶν. Τὰ κηρύγματα τῆς φρουρᾶς δὲν ἦσαν λέξεις κεναί. «Τὰ κλειδιὰ τοῦ Μεσολογγίου κρέμονται στὰ κανόνια του» εἶχον ἐπανειλημμένως ἀπαντήσει εἰς τὸν Κιουταχῆν, καὶ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν ἐπανελάμβανον οἱ λιμοκτονοῦντες εἰς τὸ ἀθάνατον τελεσίγραφον, τὸ ὁποῖον μᾶς διέσωσεν ἡ προσοχὴ τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη. Ἀπαντῶντες εἰς πρότασιν τῶν πολιορκητῶν ὅπως «δώσουν τὰ ἅρματα μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁποῦ νὰ μὴν ἔχῃ κανένας μικρὸ μαχαίρι», ἔγραφον καὶ ὑπέγραφον «οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Μεσολογγίου»:

«Πρὸς τοὺς ὑψηλοτάτους Βεζηράδες Μώρα Βαλεσῆν καὶ Ῥούμελη Βαλεσῆν. Ἔχετε λάθος· ἡμεῖς δὲν σᾶς ἐζητήσαμεν προτήτερα κουβέντα, τοῦ λόγου σας μᾶς ἐζητήσατε. Εἴδαμεν τὸ ἔγγραφον τζεβάπι σας καὶ σᾶς εὐχαριστοῦμεν ὁποῦ μᾶς γράφετε τὴν ἀλήθειαν γυμνήν, διότι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους σας δὲν ἠμπορέσαμεν νὰ πληροφορηθοῦμεν ἕως τώρα, διότι μᾶς τὰ ἔλεγαν μπερδευμένα. Δὲν ἠλπίζομεν ποτὲ νὰ σᾶς ἀπεράσῃ μία τέτοια φαντασία ὁποῦ ὀκτὼ χιλιάδες ἅρματα αἱματωμένα νὰ τὰ ζητήσετε καὶ νὰ σᾶς τὰ δώσωμεν μὲ τὰ χέρια μας, τὰ ὁποῖα ἅρματα συμφωνοῦν μὲ τὴν ζωήν. Ὅθεν, καθὼς βλέπομεν τὸν σκοπόν σας καὶ τὴν ἀπόφασιν ὁποῦ ἔχομεν ἡμεῖς, θὰ γίνῃ ἐκεῖνο ὅ,τι ἀπεφάσισεν ὁ θεός, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἠξεύρετε οὔτε ἡ ὑψηλότης σας, οὔτε ἡμεῖς, καὶ ἂς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ»

Καὶ ἔγινε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ!

Τὸ ἀνίκητον Μεσολόγγι, καταθρυμματισμένον τώρα καὶ κατερειπωμένον ἀπὸ τὰ ἀτελείωτα βλήματα τοῦ ἐχθροῦ, ἔχει κυριευθῆ ἀπὸ τοὺς νέους συμμάχους τοῦ Ἰβραΐμ καὶ τοῦ Κιουταχῆ, τὸν λιμὸν καὶ τὸν λοιμόν. Οἱ πετεινοὶ ἔχουν παύσει πρὸ πολλοῦ νὰ διαλαλοῦν εἰς τὸ Μεσολόγγι τὰς ὥρας τῆς νυκτός. Τώρα πλέον δὲν ἀκούονται οὔτε τῶν ἵππων οἱ χρεμετισμοί, οὔτε τῶν πιστῶν τοῦ οἴκου φυλάκων αἱ ὑλακαί. Ἄσιτα ξεψυχοῦν τὰ παιδιὰ εἰς τὰς στεγνὰς ἀγκάλας τῶν μητέρων. Βαρειὰ εἶναι τὰ σπαθιὰ καὶ ὀκνὰ τὰ καρυοφύλλια εἰς τὰ ἀδυνατισμένα χέρια τῶν παλληκαριῶν. Ἀντὶ τῶν ἀρωμάτων τῆς ἀνοίξεως πνίγει τὴν μελλοθάνατον πόλιν ἡ δυσοσμία τῶν εἰς τοὺς δρόμους σηπομένων πτωμάτων. Ἡ γῆ ποὺ τόσον τὴν ἀγάπησαν, ἔχει γίνει τώρα εἰς τὰ ὀλίγα ἀπομεινάρια τῆς πείνας γῆ τοῦ πόνου καὶ τοῦ μαρτυρίου. Καὶ ὅμως οὐδὲ εἰς τὴν στιγμὴν αὐτὴν τῆς ἐσχάτης ἀπελπισίας δὲν σκέπτονται νὰ τὴν παραδώσουν. Ἂν ἡ δύναμις τῶν περικυκλούντων τὸ Μεσολόγγι δεινῶν εἶναι πέλαγος κατὰ τὸν ποιητήν, η θέλησις τῆς φρουρᾶς εἶναι βράχος, καὶ ἀντὶ παραδόσεως ἀποφασίζουν τὴν ἔξοδον, γενικὴν ἔξοδον ὅλων ἐναντίον ὅλων.

» Εἶν᾽ ἕτοιμα στὴν ἄσπονδη πλημμύρα τῶν ἁρμάτων
» Δρόμο νὰ σχίσουν τὰ σπαθιὰ κι᾽ ἐλεύθεροι νὰ μείνουν
» Ἐκεῖθε μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε μὲ τὸ χάρο.

Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ξεκινήσουν διὰ τοὺς ἀδελφούς, ἑτοιμάζονται καὶ διὰ τὸν χάρον. Συγκεντρωθέντες τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ὅπου ἐλειτούργησε τὴν τελευταίαν του λειτουργίαν ὁ ἐπίσκοπος Ῥωγῶν Ἰωσήφ, ἐκοινώνησαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, καὶ δεχόμενοι ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ὁσιομάρτυρος τοὺς τελευταίους λοβοὺς τοῦ ἁγίου ἄρτου, ἐζήτουν καὶ παρεῖχον

μεγαλοφώνως πρὸς ἀλλήλους συγχώρησιν. Ὁ ἀσκητικὸς λευίτης, ὅστις καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν ἦτο πηγὴ εὐλογίας καὶ παρηγορίας εἰς τοὺς πολιορκουμένους, εὗρε καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοὺς ὑψηλοὺς λόγους τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἐνισχύσεως διὰ τοὺς ἀπηλπισμένους. Παραστήσας εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς ἐξόδου κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐκ νεκρῶν διὰ θαύματος ἀναστάντος Λαζάρου δὲν ὀφείλεται εἰς ἁπλῆν σύμπτωσιν, τοὺς ἔκαμε νὰ πιστεύσουν ὅτι ἡ μεγάλη καὶ μοναδικὴ πρᾶξις ποῦ ἔμελλε νὰ ἐπιχειρηθῇ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἦτο ἄνωθεν ὑπαγορευμένη καὶ θεοχάρακτος, οἱ δὲ ἐκτελεσταὶ τῆς πράξεως ταύτης τῆς ὑπεράνθρώπου εἶναι ἐκ θεοῦ προωρισμένοι νὰ θαυματουργήσουν. Καὶ ὅσοι μὲν θὰ ἐξέλθουν ἐν ὀνόματι Κυρίου, μέλλουν τὴν ἐπαύριον τὰ τῆς νίκης σύμβολα φέροντες νὰ στεφανωθοῦν μὲ τὰ βάϊα τοῦ θριάμβου καὶ τῆς δόξης. Ὅσοι δὲ μείνουν, μέλλουν διὰ τοῦ ὑπὲρ πίστεως θανάτου ν' ἀξιωθοῦν τῆς ἀθανάτου ζωῆς.... Καὶ ἦσαν μακάριοι οἱ πιστεύσαντες.Εἰς τοὺς κύκλους τῶν αἰώνων συναντῶμεν καὶ ἄλλας πολιορκίας πόλεων, εὑρίσκομεν καὶ ἄλλας ἐξόδους πολιορκημένων. Ἀλλὰ καμμία, οὔτε ἡ τῆς Καρχηδόνος, οὔτε ἡ τῆς Νουμαντίας, οὔτε ἡ τῆς Σαραγκόσης, οὔτε ἄλλη τις, πλὴν ἴσως τῆς τῶν Πλαταιέων κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, παρουσιάζει τὸ τραγικὸν μεγαλεῖον τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου. Τὴν νύκτα τῆς 22ας πρὸς τὴν 23ην Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1826 διεδραματίσθη εἰς τὸ Μεσολόγγι ὄχι μόνον ἡ ἡρωϊκωτάτη καὶ ἡ συγκινητικωτάτη σκηνὴ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ μία ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων πράξεων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Δὲν ἔλεγεν ὑπερβολὴν ὁ ἐπιφανὴς ξένος ὅταν ἐχαρακτήριζε τὴν ἄμυναν καὶ τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου ὡς τὸ ὡραιότατον παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ὁ πατριωτισμὸς καὶ τὸ θάρρος προσέφεράν ποτε εἰς τὴν οἰκουμένην.

Ποῖος θὰ δυνηθῇ νὰ περιγράψῃ τὴν σκηνήν, καθ' ἣν οἱ μέλλοντες νὰ ἐξέλθουν ἀποχωρίζονται τοὺς ἀδυνατοῦντας ν' ἀκολουθήσουν; Γέροντες γονεῖς, γυναικόπαιδα ἀδύνατα, ἄρρωστοι φίλοι, πληγωμένοι συμπολεμισταί, δέχονται τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, βέβαια θύματα τῆς ὀργῆς καὶ τῆς λύσσης τοῦ ἀναμενομένου τὴν ἐπαύριον ἐχθροῦ. Μὲ συγκίνησιν ἀποχαιρετᾷ ὁ πολεμιστὴς τὰ κανόνια καὶ τοὺς αἱματοποτισμένους προμαχῶνας, τοὺς ὁποίους ὑπερήσπισεν ἐπὶ ἓν ἔτος μὲ τὴν ψυχὴν εἰς τὸ στόμα. Κρύπτονται εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς τὰ κειμήλια, καὶ ὡς θησαυρὸς καταχωριάζεται τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Μάγερ. Εἶναι λυτρωταὶ καὶ ὄχι φονιάδες ὁ Χεινόπωρος καὶ ὁ Πετροφίλης ποῦ στέλλουν αὐτόχειρες εἰς τὸν Ἅδην, ὁ ἕνας τὴν ὡραίαν μνηστὴν καὶ ὁ ἄλλος τὴν νεαρὰν σύζυγον διὰ νὰ μὴ μολυνθοῦν ἀπὸ τὸν βάρβαρον.

Ποῖος δύναται νὰ διηγηθῇ τὴν ταραχὴν καὶ τὴν σύγχυσιν τῆς ἐξόδου, τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐκ προδοσίας γνωρίζοντος τὴν ἔξοδον καὶ εἰς παράταξιν ἀναμένοντος ἐχθροῦ, τὸ νυκτερινὸν σύριγμα τῶν τουφεκιῶν, τὸ ποδοβολητὸν τῶν ἵππων, τὰς κραυγὰς καὶ τὰς οἰμωγὰς τῶν εἰς τὴν τάφρον ἐμπιπτόντων γυναικοπαίδων, τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν Τούρκων, τὴν σφαγὴν καὶ τὴν συμφορὰν τῆς τρομερᾶς ἐκείνης νυκτός; Ζητήσατε μέσα εἰς τοὺς δισχιλίους νεκροὺς τὸν Ῥαζηκότσικαν, τὸν Στουρνάραν, τὸν Παπαδιαμαντόπουλον, τὸν Σαδήμαν, τὸν Δροσίνην, τὸν Γουλιμῆν, τὸν Τρικούπην, τὸν Παλαμᾶν, τὸν Κοκκίνην. Μέσα εἰς τοὺς σωροὺς τῶν πεσόντων θὰ εὕρετε ἐκλεκτοὺς φιλέλληνες, τὸν Klempe, τὸν Dittmar, τὸν Stitzelberger, τὸν Bellier De Launoy, τὸν Lübtow, τὸν Schepphan. Καὶ ἀπὸ τὴν νεκρικὴν φάλαγγα τῶν ξένων ξεχωρίσατε τὸ τιμημένον λείψανον τοῦ Μάγερ, ὅστις ἐλθὼν Ἑλβετός, εἰργάσθη, ἐπολέμησε καὶ ἀπέθανε Μεσολογγίτης.

Τὸ θέαμα τῆς θηριώδους καὶ ἀπανθρώπου σφαγῆς τῶν συλληφθέντων χιλιάδων γυναικοπαίδων εἶχε τὴν ἀντοχὴν νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐπιοῦσαν ὁ συνοδεύων τὸν Ἰβραΐμ πρόξενος τῆς Αὐστρίας ἐν Πάτραις Ἀββᾶς Δὸν Μικαρέλλι. Καὶ ἀπηρίθμησε μὲν ὁ πανοσιώτατος ἐν τῇ ἐκθέσει του τοὺς ἀπὸ 12 ἐτῶν καὶ ἄνω θανατωθέντας ἄρρενας καὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας καὶ ἑκατὸν ζεύγη τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποσταλέντων ὠτων. Ἀλλὰ τὴν τύχην τῶν ἑξακισχιλίων αἰχμαλώτων ποῖος θὰ δυνηθῇ νὰ παρακολουθήσῃ ; Ἐρωτήσατε τὸν Πρόκες - Ὄστεν, ὅστις δύο ἔτη ὕστερον εἶδεν εἰς τὰ βάθη τῆς Νουβίας νὰ πωλῆται ἀντὶ τριῶν πουγγίων η ὡραία Μεσολογγίτισα.

Ἀκολουθοῦν τὴν ἑπομένην καὶ τὴν μεθεπομένην αἱ τελευταῖαι σκηναὶ τῆς τραγῳδίας. Ἐδῶ μητέρες ῥίπτονται μὲ τὰ τέκνα των εἰς τὸ πηγάδι. Ἐκει ὁ γηραιὸς Καψάλης, ὅστις εἶχε κηδεύσει τὴν προηγουμένην ἡμέραν τὴν σύζυγον καὶ εἶχε προπέμψει τὸν υἱὸν εἰς τὴν ἔξοδον, περισυλλέγει τὰ ἐναπομείναντα πλήθη εἰς τὸ ἐργοστάσιον τῶν φυσιγγίων· καὶ προβάλλων ἀπὸ τῶν παραθύρων τὰς κορασίδας ὅπως προσελκύσῃ πυκνοτέραν τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐπιδρομέων, βάλλει πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνατινάσσεται μετὰ τῶν συμμαρτύρων του εἰς τὸν ἀέρα, συμπαρασύρων εἰς τὸν ὄλεθρον καὶ τοὺς ἐνσκήψαντας διὰ τὴν λείαν πολυαρίθμους Τούρκους. Παρέκει ὁ ὁσιομάρτυς ἐπίσκοπος τίθεται κορυφαῖος τοῦ ἐπιθανατίου χοροῦ τῶν γερόντων καὶ τῶν παπάδων, καὶ ἐμπήξας τὸν ἀναμμένον δαυλὸν εἰς τὸν κάδον τῆς πυρίτιδος, ἀνατινάσσεται καὶ αὐτὸς εἰς τὰ σύννεφα μὲ τὸν χορόν του ὁλόκληρον, ψάλλοντα τὸ «Μνήσθητί μου Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου». Καὶ ὁ ἱστορικὸς Ἀνεμόμυλος ποὺ ἐβάσταξε διήμερον, δίδει μὲ τὴν βροντώδη ἔκρηξίν του τὸν τελευταῖον χαιρετισμὸν εἰς τὸ χαλασμένο καὶ νεκρὸν Μεσολόγγι....

Εὐλογοῦμεν τὴν μνήμην σας, τρισένδοξοι ἥρωες, καὶ προσκυνοῦμέν σας τὰ πάθη τρισάγιοι μάρτυρες τοῦ Μεσολογγίου. Σεῖς μὲ τὸ μαρτύριόν Σας μᾶς ἐδείξατε τὴν ἀνάστασίν μας.

Μὲ τὸ ἑκούσιον πῦρ τῶν αὐτοχείρων Ἑλλήνων καὶ μὲ τὸ πῦρ ποῦ ἐξαπλώνει τὸ κακοῦργον χέρι τοῦ κατακτητοῦ, τὸ Μεσολόγγι καίεται πέρα ἕως πέρα. Ἀλλ᾽ ἡ πυρὰ αὐτὴ δὲν εἶναι πυρὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ὀλέθρου διὰ τὸ ἀνίκητον καὶ τὸ ἀθάνατον Μεσολόγγι. Εἶναι πυρὰ ἀποθεώσεως, ὅπως ἦτο καὶ διὰ τὸν ἀνίκητον καὶ ἀθάνατον Ἡρακλέα η πυρὰ τῆς Οἴτης. Τὸ Μεσολόγγι παῦον ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης νὰ ὑφίσταται ὡς πόλις, γίνεται σύμβολον καὶ ἰδέα. Ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ σύμβολον τῆς καρτεροψυχίας. Καὶ ὡς ἰδέαν πλέον διαλαλεῖ ἡ φμή καὶ τραγουδεῖ ἡ Μοῦσα τὸ Μεσολόγγι εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τοῦ Hensel μέχρι τῆς Μάρθας William, ἀπὸ τοῦ Fouqué μέχρι τοῦ Βερανζέρου καὶ τοῦ Οὐγκώ, ἀπὸ τοῦ Müller μέχρι τοῦ Göthe, ἀπὸ τοῦ ἀγνώστου λαϊκοῦ θρηνῳδοῦ μέχρι τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ.

Ὀρθῶς ἔκρινεν ὁ Μεσολογγίτης ἱστορικὸς ὅτι η πόλις η δοξάσασα τὴν Ἑλλάδα ζῶσα, ἔμελλε νὰ τὴν ἀναστήσῃ καὶ πεσοῦσα. Ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι. Ἀλλὰ η βροντὴ τῆς πτώσεώς του ἔσεισε τὴν οἰκουμένην. Ἡ τελευταία κανονιὰ ποῦ ἐρρίφθη ἀπὸ τὰ ἐτοιμόρροπα προχώματα τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἐσκότωσεν ἐχθρόν. Ἀλλὰ τόσον ἐβρόντησεν, εἶχε τόσην ἰσχυρὰν καὶ μακρυνὴν ἀπήχησιν, ὥστε ἔστρεψε τὴν προσοχὴν ὅλου τοῦ κόσμου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δαυλοὶ τοῦ Καψάλη καὶ τοῦ Ῥωγῶν δὲν ἦσαν αἱ ἐπικήδειοι λαμπάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος, ὡς ἐπιστεύθη πρὸς στιγμήν. Ἀλλὰ φωτίσαντες μὲ τὴν λάμψιν των καὶ θερμάναντες μὲ τὴν φλόγα των τὰς συνειδήσεις τοῦ φιλελευθέρου κόσμου τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἠνάγκασαν καὶ τὴν ψυχρὰν διπλωματίαν ν᾽ ἀκολουθήσῃ τὴν Κοινὴν γνώμην καὶ νὰ ἐνδιαφερθῇ θερμῶς καὶ

ἀποτελεσματικῶς διὰ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὑπηγορεύθη ὄχι ἀπὸ χριστιανικὴν φιλανθρωπίαν, οὐδὲ ἀπὸ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀλλ᾽ ἀπὸ θαυμασμὸν πρὸς τοὺς ἥρωας τοῦ Μεσολογγίου. Καθ᾽ ἣν στιγμὴν η μικροπολιτικὴ καὶ η διχόνοια τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν εἶχαν ἐπιφέρει τὴν κατάπτωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶχαν ψυχράνει τὸν φιλελληνισμὸν τῆς Δύσεως, ἔρχεται τὸ Μεσολόγγι, τὸ ὁποῖον γίνεται σπινθὴρ νέων καὶ ὁρμητικῶν φιλελληνικῶν ἐκρήξεων, τονίζει τὴν λύραν τῶν ποιητῶν καὶ ἐμψυχώνει τὴν φωνὴν τῶν ῥητόρων, καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του πείθει τὸν κόσμον ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ γνωρίζουν πῶς ν᾽ ἀποθνήσκουν χάριν αὐτῆς. Τὸ Μεσολόγγι ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ἀκουσθῇ ἠχηρὰ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων η φωνὴ τοῦ Πάλμερστον εἰς τὴν Ἀγγλικὴν καὶ τοῦ Chateaubriand εἰς τὴν Γαλλικὴν Βουλήν, ἐνεψύχωσε τὰ φιλελληνικὰ κηρύγματα τοῦ Niebuhr καὶ τοῦ Thiersch εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ ἔκαμε τοὺς φοιτητὰς τῶν Παρισίων νὰ καλοῦν διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ἐξώστην τῶν ἀνακτόρων τὸν Κάρολον τὸν 10ον. Ὕμνοι συνετέθησαν, δράματα καὶ μελοδράματα παρεστάθησαν, χειροκροτηθέντα ἀπὸ χεῖρας ἡγεμονικάς, πίνακες ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἐζωγραφήθησαν, ἔργα γλυπτικὰ ἐσμιλεύθησαν, τόσα πολλὰ καὶ τόσον ποικίλα καλλιτεχνήματα ἐποιήθησαν, ὥστε ἀξίζει μὰ τὴν ἀλήθειαν σήμερον μετὰ ἑκατὸν ἔτη νὰ γραφῇ η βίβλος περὶ τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὰ Γράμματα καὶ εἰς τὴν Τέχνην. Ἀρκεί νὰ λεχθῇ ὅτι ὄχι κανένας μικρός, ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ Göthe εἰς τὸ ἄριστον καὶ μέγιστον τῶν δημιουργημάτων του, εἰς τὸν Faust, ἔχει ἐμπνευσθῇ ὁλόκληρον σκηνὴν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Ὁ ἥρως τῆς σκηνῆς, ὁ Εὐφορίων, φυσιογνωμία ἰδεώδης, ἐκπροσωποῦσα τὸ πνεῦμα τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἐλευθερίας, εὑρεθεὶς εἰς τὸ Μεσολόγγι αἰσθάνεται ἀλλόκοτον ἔξαρσιν, καὶ ὑψούμενος ὑπεράνω τῆς καιομένης πόλεως προφέρει τὸ περίφημον: «Immer höher muss ich steigen! Immer weiter muss ich schauen». «Πάντα ψηλότερα ν᾽ ἀνεβαίνω! Πάντα μακρύτερα νὰ κοιτάζω!»

Ἀλλ᾽ ὁ δαυλὸς τοῦ Καψάλη δὲν ἐθέρμανε μόνον τὰς ψυχὰς τῶν ξένων· ἐφώτισε καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν Ἑλλήνων. Ἡ συγκίνησις ποὺ ἠσθάνθησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου τοὺς ἔκαμε νὰ παραμερίσουν τὰ πάθη, νὰ λησμονήσουν τὴν καταραμένην διχόνοιαν, καὶ ἀφήνοντες τὰς μικρολογίας νὰ ὁρμήσουν εἰς ἔργα γενναιότερα. Ἀλλ᾽ ἂς ἀκούσωμεν καλύτερα τοῦ Κολοκοτρώνη τὴν σχετικὴν διήγησιν: «Τὴν ἡμέραν τῶν Βαΐων», γράφει ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, «ἔκαμαν γιουρούσι στὸ Μισολόγγι οἱ ἥρωες τοῦ Μισολογγιοῦ, σὲ τόσαις χιλιάδες ἀσκέρι, σὲ τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλλαριά· ἐγλύτωσαν 2000, καὶ τὸ γυναικόπαιδο ἔγινε θῦμα· μᾶς ἦλθε εἴδησις, μεγάλη Τετράδη, εἰς τὸ δειλινό, ποὺ εἶχε παύσει η Συνέλευσις, καὶ ἤμεθα εἰς κἄτι ἴσκιους. Μᾶς ἦλθε εἴδησις ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὅλοι, μισὴ ὥρα ἐστάθη σιωπὴ ποῦ δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ᾽ ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμόν μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴν σιωπὴν ἐσηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὡμίλησα λόγια διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν· τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως, καὶ θὰ μείνῃ αἰῶνας αἰώνων η ἀνδρεία· ἐὰν βάλωμεν τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμεν, θὰ πάρωμεν τὸ ἀνάθεμα ὅλων. Μὲ ἀπεκρίθηκαν: «Τι νὰ κάμωμεν τώρα Κολοκοτρώνη»; Τι νὰ κάμωμεν τοὺς λέγω; Τὴν αὐγὴν νὰ κάμωμεν συνέλευσι, νὰ ἀποφασίσωμεν Κυβέρνησιν πέντε, ἕξη, ὀκτὼ ἄτομα διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμεν καὶ ἄτομα νὰ ἀνταποκρίνωνται μὲ τὰ ἐξωτερικά... καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμεν εἰς ταῖς ἐπαρχίαις καὶ νὰ πιάσωμεν γενικῶς τὰ ἄρματα, ὡς τὰ πρωτοπιάσαμεν εἰς τὴν Ἐπανάστασιν... καὶ ἂν γλυτώσωμεν, συναζόμεθα καὶ τελειώνομεν τὴν συνέλευσιν».

Δὲν ἦτο δὲ μόνος ὁ Κολοκοτρώνης ὁ ἐμψυχώσας τοὺς ἀποθαρρυνθέντας. Εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Συνελεύσεως ὅπως ζητηθῇ η μεσολάβησις τῆς Ἀγγλίας παρὰ τῇ Τουρκίᾳ περὶ εἰρήνης διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ Κάνιγγ ἐγείρεται σθεναρὰ η πατριωτικὴ φωνὴ τοῦ Ὑψηλάντη, ὅστις εἰς τὴν περίφημον πρὸς τὴν Συνέλευσιν διαμαρτυρίαν του ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων: «Τὰ μεγάλα ἔθνη καὶ οἱ καλοὶ πατριῶται φαίνονται εἰς τὰς κρισίμους περιστάσεις τῆς πατρίδος των· δοῦλος εἶναι εὔκολον νὰ γίνῃ τις ὅταν θέλῃ, αὐθέντης εἶναι δύσκολον. Σᾶς φοβίζει η πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου; ἀφιερωθῆτε ὡς καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ στῆθος κάθε Ἕλληνος ἂς γίνῃ δεύτερον Μεσολόγγι».

Αἱ γνῶμαι αὗται εἰσηκούσθησαν. Αἱ ἐργασίαι τῆς Συνελεύσεως διεκόπησαν καὶ ἰσχυρὰ συνεκροτήθη ἡ νέα Κυβέρνησις. Ἀλλὰ τὰ ταμεῖα ἦσαν κενά. Ὅταν τὸν Μάϊον τοῦ 1826 εἰσῆλθον εἰς τὸ Ναύπλιον τὰ τιμημένα λείψανα τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, εἰς τὸ κυβερνητικὸν θησαυροφυλάκιον ὑπῆρχον μόνον 60 γρόσια. Τότε ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Γεννάδιος, τοῦ ὁποίου τὸν ἄξιον καὶ ἐφάμιλλον εἰς φιλοπατρίαν υἱὸν βλέπομεν σήμερον κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν νὰ τιμᾷ διὰ τῆς παρουσίας του τὴν τελετὴν ταύτην, συγκινηθεὶς ἀπὸ τὸ θέαμα τῶν μπαρουτοκαπνισμένων ἐκείνων ἡρώων, ἀνέβη αὐθορμήτως εἰς τὴν ῥίζαν τοῦ ἱστορικοῦ πλατάνου καὶ ἐξεφώνησε τὸν φλογερὸν ἐκεῖνον λόγον, ὅστις τόσον συνήρπασε τὰ πλήθη, ὥστε ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ ῥήτορος, πρώτου ἀδειάσαντος τὸ ἐξ ὀκτὼ λιρῶν διδασκαλικὸν πουγγί του, ὄχι μόνον εἰσέφεραν ὅ,τι ἕκαστος εἶχεν εἰς χρήματα καὶ εἰς πράγματα, ἀλλὰ καὶ ὡρκίσθησαν μὲ μίαν φωνὴν νὰ νικήσουν ἢ ν' ἀποθάνουν ὡς οἱ ἥρωες τοῦ Μεσολογγίου. Διὰ τῆς παρορμήσεως ταύτης ἀπετελέσθη ὁ πρῶτος πυρὴν τῶν διὰ τὰς νέας ἐπιχειρήσεις ἀπαραιτήτων ἐφοδίων καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐσώθη.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ χαλασμὸς τοῦ Μεσολογγίου γίνεται ὁ οἰκοδόμος τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ φρόνημα καὶ εἰς τὸ παράδειγμα τῆς πόλεως ταύτης χρεωστεῖ ἡ Ἑλλὰς τὴν σωτηρίαν της. Πλὴν δὲ τῶν ἄλλων μεγάλων ἀγαθῶν, τῶν ὁποίων ἐγένετο πρόξενος ἡ ἱστορικὴ πολιορκία καὶ ἡ ἡρωϊκὴ ἔξοδος, ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ μέγιστον καὶ ἀνεκτίμητον, τὴν ἐθνικὴν ποίησιν, ἥτις ἀπὸ μακροτάτων χρόνων σιγήσασα καὶ εἰς τοὺς ἐρρύθμους μόνον ἕως τότε λαϊκοὺς στεναγμοὺς τοῦ δουλεύοντος Γένους ἀκουομένη, ἀνέτειλεν ὑψηλὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς εἰς τοὺς στίχους τοῦ Ἑπτανησίου ψάλτου. Διότι ἂν ἡ Ζάκυνθος ἐγέννησε τὸν Σολωμόν, ὅμως τὸ Μεσολόγγι ἐξέθρεψε καὶ ἐθέρμανε τὴν Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Ὕμνου καὶ τῶν Ἐλεύθερων Πολιορκημένων. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὰς ὑποχρεώσεις τῆς σημερινῆς ἡμέρας νὰ ἐξαιρεθῇ ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου οἱ ψυχικοὶ συγκλονισμοὶ εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν κανονιῶν ἐξεσποῦσαν εἰς τὴν ἀγωνιώδη κραυγήν: «Βάστα, καημένο Μεσολόγγι, βάστα!»

Ἀλλὰ τὸ Μεσολόγγι δὲν ἀποτελεῖ τὸ καύχημα καὶ τὸ ἀγλάϊσμα μόνον τοῦ παρελθόντος μας. Εἶναι ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀντλοῦμεν θάρρος καὶ φρόνημα καὶ διὰ τὸ μέλλον μας. Προσερχόμενοι σήμερον ὅπως τελέσωμεν τὸ ἑκατονταέτηρον μνημόσυνον τοῦ μεγίστου καὶ ἐνδοξοτάτου τῆς νεωτέρας μας ἱστορίας γεγονότος, ἔχομεν εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἀνάγκην νὰ ἀναβαπτισθῶμεν εἰς τῆς πηγῆς ταύτης τὰ νάματα. Τὸ μέλλον τῶν ἐθνῶν ἐνορᾶται εἰς τὴν ψυχικὴν δύναμιν καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ παρόντος. Τὴν ψυχικὴν ταύτην δύναμιν καὶ τὴν ἠθικὴν ταύτην ἀξίαν ἐφανέρωσε περιτράνως ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸ Μεσολόγγι. Εἶχον βαθυτάτην συνείδησην τῶν δυνάμεων τούτων οἱ Ἕλληνες ποὺ ἐμεγαλούργησαν ἐκεῖ πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν. Βαθεῖαν πρέπει νὰ ἔχωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν συνείδησιν ταύτην, ἂν θέλωμεν νὰ μὴ φανῶμεν ἀνάξιοι

ἐκείνων. Ἀτενίζοντες τὸ μέγα τοῦτο γεγονὸς τῆς ἱστορίας μας, ἐκτιμῶντες προσηκόντως τὸ ὑψηλὸν τοῦτο παράδειγμα τῶν προγόνων μας, κλείοντες μέσα εἰς τὴν ψυχήν μας τὸ Μεσολόγγι, θὰ αἰσθανώμεθα νὰ λαχταρᾷ μέσα μας ἡ ἰδέα τῆς Πατρίδος, θὰ ἐμπνεώμεθα ἀκλόνητον τὴν πεποίθησιν εἰς τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἐννοοῦμεν ὡς ἰδικόν μας χρησμὸν τοὺς στίχους ποῦ ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Ὀλύμπιον ποιητὴν τὸ Μεσολόγγι:

Πάντα ψηλότερα ν᾽ ἀνεβαίνωμε!
Πάντα μακρύτερα νὰ κοιτάζωμε!

www.pentalofo.gr

ΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ[3]

Μετὰ συγκινήσεως ἀληθῶς ἀνέρχομαι τὸ βῆμα διὰ νὰ ἐκφωνήσω, κατ᾽ ἐντολὴν τῆς Ἐφορείας τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, τὸν πανηγυρικὸν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἢ μᾶλλον τῆς ἐνδόξου ἀναλήψεως αὐτοῦ εἰς τοὺς οὐρανούς, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ γερμανοῦ ποιητοῦ Müller.

Πῶς ἡ ἀσθενής μου φωνὴ νὰ ἐξεικονίσῃ καὶ πῶς νὰ πανηγυρίσῃ τὴν ὑπέρλαμπρον ἐκείνην ἐποποιΐαν, πρὸ τῆς ὁποίας ἔμενον ἐνεοὶ οἱ σύγχρονοι καὶ τὴν ὁποίαν ὁλόκληρος ὁ κόσμος, μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων, θὰ θαυμάζῃ καὶ θὰ ἀνυμνῇ; Τις λόγος δύναται ἐπαξίως νὰ ἀναπαραστήσῃ τὸ ὕψος τοιούτου γεγονότος καὶ ποία ἀνθρωπίνη γλῶσσα νὰ ἀνυμνήσῃ τοιαύτας ὑπερανθρώπους πράξεις;

Πράγματι· ἑκατὸν ἔτη ἀκριβῶς συμπληροῦνται σήμερον ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης· κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ὁ κόσμος εἶδε πολέμους φονικωτάτους καὶ μάχας μυριονέκρους· καὶ ὅμως ἡ δόξα καὶ τὸ κλέος τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἐπεσκιάσθη καὶ ὁ ἡρωισμὸς τῶν τέκνων του δὲν ἐλησμονήθη. Τοὐναντίον πάντοτε ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου λογίζεται οὐ μόνον ὡς τὸ ἐνδοξότατον μεγαλούργημα τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς μοναδικὸν δεῖγμα ἡρωισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν.

Διὰ ταῦτα ἐὰν εἰς πάντα πανηγυρικὸν ὑπάρχῃ ὁ φόβος ὑπερβολῶν, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πανηγυριζόμενον γεγονὸς εἶναι ἀνεφίκτως ὑψηλὸν καὶ μέγα, ὁ λόγος οὐ μόνον δὲν θὰ εἶναι ψιμμύθιον, ἀλλ᾽ ἁπλῶς «ἔργου σκιά». Ὅπως ἄλλως χαρακτηριστικώτατα εἶπεν ἐκλεκτὸν τοῦ Μεσολογγίου τέκνον, ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, «τὸ Μισολόγγι δὲν χρειάζεται κανενὸς εἴδους μὲ κοσμητικὰ ἐπίθετα φτιασίδωρα· εἶναι τὸ Μισολόγγι». Καὶ ὅπως τοῦ ζωγράφου ὁ χρωστὴρ οὐδὲν ἔχει νὰ προσθέσῃ εἰς ὑπερόχου τοπίου τὴν ἀπεικόνισιν, οὕτω καὶ ὁ πανηγυριστὴς τοιούτων ὑπερλάμπρων πράξεων οὐδὲν ἔχει νὰ προσθέσῃ εἰς αὐτάς· ἀρκεῖ νὰ τὰς ἀναπαραστήσῃ.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ ἐγχειρήματος τούτου δειλιῶ· πῶς εἰς διάστημα ὥρας νὰ εἰκονίσω καὶ νὰ ἀναπαραστήσω τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς ἡρωικῆς ἐκείνης πόλεως ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος; Πῶς νὰ ἐξιστορήσω τὰ μεγαλουργήματα καὶ τὰς αὐτοθυσίας, τοὺς ἡρωισμοὺς καὶ τὰς ἐγκαρτερήσεις, τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας, τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις τῶν ἐλευθέρων ἐκείνων πολιορκημένων, τῶν ὁποίων ἡ ἡρωικὴ ζωὴ καὶ ὁ μαρτυρικὸς θάνατος κατέστη ἐνδοξότερος μυρίων τροπαίων;

Μὲ τὴν πεποίθησιν ὅμως ὅτι ἡ ὑπόμνησις ὑπερλάμπρων πράξεων, ὅσον καὶ ἂν εἶναι γνωσταί, ἔχει πάντοτε τὸ θέλγον καὶ τὸ συγκινοῦν, λαμβάνω τὸν λόγον διὰ νὰ στρέψωμεν τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν τρισένδοξον πόλιν καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῆς πρὸ αἰῶνος συμβάντα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρυόμεθα αἰώνια διδάγματα ἡρωισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας.

3 Ἐξεφωνήθη τὴν 24 Ἀπριλίου ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ ἐντολῇ τῆς Ἐφορείας αὐτοῦ.

Τὸ Μεσολόγγι ἐβαπτίσθη τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς ἤδη κατὰ τὸ 1822, ὅτε ὁ Ὀμὲρ Βρυόνης, μετ' ἀτυχῆ ἔφοδον, ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ φύγῃ διωκόμενος καὶ κατῃσχυσμένος.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Μεσολόγγι ἐθεωρεῖτο «κλειδὶ τῆς Ῥούμπελης καὶ τοῦ Μωριᾶ κολώνα», ταχέως πάλιν ἐπέσπασεν ἐπ' αὐτὸ τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἐστρατοπέδευσεν ἔξω αὐτοῦ κατὰ τὰ μέσα Ἀπριλίου 1825. Αἱ ἐχθρικαὶ δυνάμεις, ὑπὸ τὸν Μεχμὲτ Ῥεσὶτ Κιουταχῆν, συνεχῶς αὐξανόμεναι καὶ τέλος ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου σημαντικῶς ἐνισχυθεῖσαι δι' αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ἰμβραΐμ πασᾶν καὶ ὑποστηριζόμεναι ὑπὸ τοῦ στόλου, ὅστις ἀπέκλεισε τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἐπολιόρκουν τὸ Μεσολόγγι ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος, μὴ κατορθοῦσαι νὰ τὸ κυριεύσουν, χάρις εἰς τὸν ἀπαράμιλλον ἡρωισμὸν τῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ.

Τὰ καθ' ἕκαστον τῆς πολυμήνου ἐκείνης πολιορκίας γνωρίζομεν εὐτυχῶς ἐν λεπτομερείᾳ ἐκ τῆς ἐν Μεσολογγίῳ ἐκδιδομένης τότε ἐφημερίδος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὰ Χρονικά». Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1824 τὸ πρῶτον ἐμφανισθεῖσα, χάρις εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἄγγλου συνταγματάρχου Λέστερ Σταγχόουπ, διὰ χρημάτων τοῦ ἀγγλικοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου, ἐξεδίδετο ἐπὶ 25 μῆνας, μέ τινας διακοπάς, λόγῳ βλαβῶν τοῦ τυπογραφείου ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός, αἵτινες ἐπανωρθοῦντο, μέχρις ὅτου τὴν 20 Φεβρουαρίου 1826, ἤτοι 50 ἡμέρας πρὸ τῆς καταστροφῆς, διεκόπη ὁριστικῶς ἡ ἔκδοσίς της, διότι αἱ ἐχθρικαὶ βόμβαι κατεκρήμνισαν τὸ τυπογραφεῖον καὶ «ὅλοι ἀνεξαιρέτως, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παραιτήσαντες πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν, ἐγρηγόρουν εἰς τὰ κανονιοστάσια». Ἡ ἐφημερὶς αὕτη, ἐκδιδομένη ὑπὸ εὐγενοῦς τῆς Ἑλβετίας τέκνου, τοῦ φιλέλληνος Ἰωάννου Ἰακώβου Μάγερ, ὁ ὁποῖος, ὡς λέγει ὁ Victor Hugo, «ἔφερεν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Θρασυβούλου τὸ βέλος τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου», ἡ ἐφημερὶς λέγω αὕτη εἶναι δι' ἡμᾶς πολυτιμοτάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς πολιορκίας, παρέχουσα ἀκριβὲς ἡμερολόγιον ταύτης. Ὁ Μάγερ συνέγραψε καὶ ἀφήγησιν τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς πολιορκίας μέχρι τῆς ἐξόδου, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν τὰ χειρόγραφα.

Ἀφάνταστος ἦτο ὁ ἡρωισμὸς μὲ τὸν ὁποῖον ἠγωνίσθη, ἔσωθεν τῶν ἀσθενῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων, ἡ φρουρά, ἥτις ἀποτελουμένη ἐκ τετρακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν, τῶν κρατίστων μαθητῶν τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Ἑπτανήσου καὶ μάλιστα τῆς Λευκάδος, καὶ ἄλλων μερῶν, καὶ ὀλίγων εὐγενῶν φιλελλήνων, διετέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς διαφόρων σωμαρχῶν, ἐν οἷς ὁ Νότης Μπότσαρης, ὁ Δημήτριος Μακρῆς, ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης, ὁ Λάμπρος Βέϊκος, ὁ Ἀνδρέας Ἴσκος, ὁ Γεώργιος Κίτζος, ὁ Νικόλαος Ζέρβας, ὁ Ἀθανάσιος Ῥαζηκότζικας, ὁ Νικόλαος Στουρνάρας, ὁ Κώστας Βλαχόπουλος, ὁ Χρῆστος Φωτομάρας, ὁ Σπῦρος Μήλιος, ὁ Γεώργιος Βαλτινός, ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶς, ὁ Μῆτρος Δεληγιώργης καὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι ἠγωνίσθησαν ἀπ' ἀρχῆς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας.

Τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ ἐχθροῦ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν πρώτην ἀψιμαχίαν μεταξὺ πολιορκητῶν καὶ πολιορκουμένων, τὴν 15 Ἀπριλίου 1825, ὡς ἑξῆς ἀφηγοῦνται, ὅλως ἀπερίττως τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικά: «τὴν τρίτην πρωϊνὴν ὥραν οἱ ἐχθροί, διῃρημένοι εἰς μικρὰ σώματα, ἔφθασαν εἰς τοὺς ἐλαιῶνάς μας καὶ

συναθροίζονται ὁλονέν. Μερικοὶ ἥρωές μας ἔτρέξαν ἐνθουσιασμένοι πρὸς ὑπάντησίν των καὶ ἀκροβολίσθησαν μὲ αὐτοὺς πλησίον τῶν ἐλαιώνων· ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους ἐλαβώθη μόνον εἷς, ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἐφονεύθη ὁ σημαιοφόρος των καὶ ἐλαβώθησαν μερικοί».

Κατὰ τὸ δωδεκάμηνον διάστημα τῆς πολιορκίας αἱ ἀψιμαχίαι καὶ οἱ αἰφνιδιασμοί, οἱ κανονοβολισμοὶ καὶ οἱ βομβαρδισμοὶ ἦσαν συνεχεῖς· ὁ ἑκατέρωθεν κανονοβολισμὸς διήρκει ἐπὶ ὁλοκλήρους ὥρας καθ' ἑκάστην, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἰμβραΐμ, ὅτε οἱ Τοῦρκοι μὲ τὰ 40 πυροβόλα των ἔρριπτον καθ' ἑκάστην κατὰ τῆς πόλεως περὶ τὰς δισχιλίας σφαίρας καὶ βόμβας, ὅπως ψάλλει ἡ δημώδης ποίησις:

πέφτουν κανόνια σὰ βροχή, κ' οἱ μπόμπες σὰ χαλάζι,
κ' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης.

Ὡς ἐκ τούτου ἡ φθορὰ τῆς φρουρᾶς ἦτο σχετικῶς πολὺ μεγάλη καὶ ὑπῆρχον ἡμέραι κατὰ τὰς ὁποίας τὰ θύματα ἀνήρχοντο καὶ εἰς 40 καὶ εἰς 50 καὶ εἰς 65. Καὶ ὅμως οἱ γενναῖοι ἄνδρες τῆς φρουρᾶς, τοὺς ὁποίους «δὲν τοὺς βαραίν' ὁ πόλεμος ἀλλ' ἔγινε πνοή τους», οὐ μόνον ἡρωικώτατα ἀπέκρουαν τὰς διαφόρους τοῦ ἐχθροῦ ἐφόδους, ἀλλὰ καὶ ἀπετόλμων γενναιοτάτας ἐφόδους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἐχθρὸς ὑφίστατο μεγάλας ζημίας.

Μὲ πόσην γενναιότητα ἐμάχοντο οἱ λεοντόκαρδοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὸ παράδειγμα τοῦ πυροβολητοῦ Κουλούρη: ὅταν οὗτος τὴν 21 Μαΐου, ἐπληγώθη εἰς τὸ μέτωπον, ἔδεσε μὲ τὸ μανδήλιόν του τὴν κεφαλήν του διὰ νὰ σταματήσῃ τὸ ῥέον αἷμα· τότε οἱ σύντροφοί του ἠθέλησαν νά τον σηκώσουν διὰ νὰ τον φέρουν εἰς τὸν χειροῦργον· «ὄχι, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, δότε μου καιρὸν νὰ σημαδέψω πρῶτα τρεῖς φορὲς ἀκόμη τοὺς προμαχῶνας τῶν Χαλδούπιδων καὶ πηγαίνω νὰ γιατρευθῶ». Ὅταν ἐπίσης ὁ γενναῖος στρατηγὸς Σπῦρος Κοντογιάννης, ἀνεψιὸς τοῦ γέροντος Μήτσου Κοντογιάννη, ἡρωικώτατα μαχόμενος κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπληγώθη βαρέως εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πόδας, ὀλίγον πρὶν ἐκπνεύσει, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν μὴ δυνάμενον νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυά του ἀδελφόν του Νικολάκην, τοῦ εἶπε: «τί κλαῖς ἀδελφέ, δὲν ἤλθαμε ἐδῶ νὰ πεθάνωμε;»

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς τῆς πόλεως ὑπέφερε δεινῶς καὶ καθ' ἑκάστην ἔπιπτον ἀθῷα θύματα τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός· πλειστάκις ἐφονεύοντο γυναῖκες ἀντλοῦσαι ὕδωρ ἢ συλλέγουσαι τροφὰς ἢ ποτίζουσαι ζῷα, καὶ τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» εἶναι πλήρη τραγικῶν ἐπεισοδίων· μίαν ἡμέραν φονεύεται γυνὴ μὲ τὰ δύο τέκνα της, ἄλλην γυνὴ μὲ τὸ βρέφος τὸ ὁποῖον ἐβύζαινε, ἄλλην φονεύεται τετραμελὴς οἰκογένεια ἀπὸ ἔκρηξιν βόμβας, ἄλλην διαμελίζονται 4 γυναῖκες καὶ 2 ἄνδρες, ἄλλην εὑρίσκουν τὸν θάνατον πέριξ τοῦ περιτειχίσματος 9 πολῖται, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἂν δέ που συνελαμβάνοντο αἰχμάλωτοι, ἡ τύχη των ἦτο οἰκτρά· οὕτω λ. χ. εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ τῆς 8 Δεκεμβρίου ἀναγινώσκομεν: «ἐνώπιον τῶν ἐχθρικῶν κανονοστασίων εἴδομεν σήμερον ἕνα ἱερέα, δύο γυναῖκας καί τινας ἄνδρας καὶ παῖδας σουβλισμένους, τοὺς ὁποίους αἰχμαλωτίσαντες οἱ ὠμότατοι καὶ ἀπηνεῖς βάρβαροι κατεδίκασαν εἰς τοιοῦτον σκληρὸν θάνατον καὶ ἔστησαν ἐνώπιον τῶν κανονοστασίων των ὡς τρόπαια τῆς ἀπανθρωπίας των».

Ἀλλ' ἐπίκουρος τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς ἦτο καὶ ἡ ἀσθένεια, ἥτις, ὡς ἐκ τῆς ἐλλιποῦς τροφῆς καὶ τῆς κατ' ἀνάγκην παραμελήσεως τῶν στοιχειωδῶν ὅρων τῆς ὑγιεινῆς ἐμάστιζε τὸν πληθυσμόν.

Ἐν τούτοις ὄχι μόνον ἡ φρουρὰ ἀλλὰ καὶ ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς δὲν ἀπέκαμνε καὶ δὲν ἐπτοεῖτο, ἂν καὶ ἔβλεπεν ἀνὰ πᾶσαν ὥραν καὶ στιγμὴν τὸν θάνατον καὶ τὴν καταστροφὴν πέριξ αὐτοῦ· τὸ ἐχθρικὸν πῦρ κατεκρήμνιζε τὰς οἰκίας τῶν κατοίκων, κατέστρεφε τοὺς ἀγρούς των, ἠρείπωνε τοὺς προμαχῶνάς των, ἔπληττε τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους, ἠπείλει αὐτοὺς τοὺς ἰδίους· ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ πεῖνα τοὺς ἐδεκάτιζε· καὶ ὅμως ἡ ἀκλόνητος πίστις εἰς τὸν Θεόν, ἡ ἀπόλυτος βεβαιότης ἐπὶ τὴν νίκην τοῦ δικαίου, ἡ εὐγενεστέρα φιλοπατρία καὶ ἡ ἀδολωτέρα φιλοδοξία, ἡ ἀκράδαντος πεποίθησις ὅτι «καλύτερα μᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακή», ἐπενήργουν τόσον ἰσχυρῶς εἰς τὰς ψυχάς των, ὥστε τὰ πάντα νὰ ὑποφέρουν μετὰ τῆς γενναιοτέρας καρτερίας καὶ τῆς ἐκπληκτικωτέρας ψυχραιμίας.

Ὡς γράφουν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» τῆς 24 Μαΐου 1825, «ἄξιον περιεργείας εἶναι νὰ βλέπῃ τις τὰς γυναῖκας τῆς πόλεώς μας, αἱ ὁποῖαι, χωρὶς νὰ ἀσχολοῦνται ποσῶς διὰ τὰς πράξεις τοῦ ἐχθροῦ, διάγουν τόσον εἰς τὰς συναναστροφὰς ὅσον καὶ εἰς τὰς οἰκιακάς των ἐνασχολήσεις μὲ τὸν συνήθη των εὐφρόσυνον τρόπον. Περιεργότερον εἶναι προσέτι νὰ θεωρῇ τις καὶ τοὺς παῖδας, οἵτινες κατασκευάσαντες τώρα μικρὰ κανόνια καὶ βόμβας ἀπὸ μόλυβδον, καὶ ἀπὸ μόνην τὴν ἔμφυτον ροπὴν κινούμενοι, παρατάσσονται εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ κάμνουν ὅλα τὰ κινήματα πρὸς ἄμυναν καὶ φύλαξιν· θαυμασμοῦ ἄξιον εἶναι πόσον ἐπετηδεύθησαν οἱ νέοι οὗτοι μηχανικοὶ εἰς τὴν ἀναλογίαν καὶ ἀκρίβειαν τῶν πυροβόλων των καὶ εἰς τὴν τακτικὴν τῶν πολεμικῶν των κινημάτων ἁρμονίαν». Πόσον δὲ καὶ τὰ παιδία συνειργάζοντο μετὰ τῶν στρατιωτῶν μαρτυρεῖ μ. ἄ. καὶ τὸ διάφορον τῆς 2 Ἰουλίου: «μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ τουφεκισμοῦ ἠνώθησαν οἱ παῖδές μας μετὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἤρχισαν τὸν πετροπόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους· εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μάχης ἔδειξαν τὰ πλέον ἡρωικὰ σημεῖα οἱ παῖδές μας, μὴ λογαριάζοντες ποσῶς τὸν κίνδυνον· εἷς ἐξ αὐτῶν ὅμως ἐπληγώθη ἐπικινδύνως εἰς τὸ μέτωπον».

Δεῖγμα τοῦ μεγάλου πατριωτισμοῦ ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ ἦτο ὅτι ὅλοι, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία, νύκτα καὶ ἡμέραν, προθυμότατα εἰργάζοντο πρὸς ἀνόρθωσιν καὶ ἐπιδιόρθωσιν τῶν ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς φθειρομένων καὶ ἐρειπουμένων τειχῶν καὶ ὀχυρωματικῶν ἔργων τῆς πόλεως. Ὁ Ἰωσήφ, ὁ σεπτὸς ἐπίσκοπος τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Ῥωγῶν καὶ Κοζύλης τῆς Ἠπείρου, ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος εὑρισκόμενος εἰς Μεσολόγγι καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ἀκαρνανίας Πορφυρίου, ὅστις ἀπουσίαζε τότε ἐκ Μεσολογγίου, ὡς μέλος τῆς δεκατριμελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως, ὁ Ἰωσήφ, λέγω, κρατῶν τὸν τίμιον σταυρόν, περιήρχετο τοὺς προμαχῶνας τοῦ φρουρίου, ἐμψυχῶν, παρηγορῶν καὶ εὐλογῶν τὴν φρουράν, ἔχων συνεπίκουρον τὸν ἀρχιδιάκονον Γεράσιμον Ζαλογγίτην. Ὁ αὐτὸς ἐπίσκοπος δι' ἐγκυκλίου του, ἀναγνωσθείσης ἀπ' Ἐκκλησίας, συνίστα ὅλος ὁ πληθυσμὸς νὰ ἐργασθῇ διὰ τὸ σεσαθρωμένον φρούριον, καὶ ὁ ἴδιος ἔδιδε πρῶτος τὸ παράδειγμα, μεταφέρων ἐπὶ τῶν ὤμων πέτρας, ξύλα, χῶμα καὶ παντὸς εἴδους ὑλικόν.

Παρ' ὅλην ὅμως τὴν καταπλήσσουσαν προθυμίαν τῶν κατοίκων, τὸ συνεχὲς καὶ ἀλλεπάλληλον ἐχθρικὸν πῦρ ἔφερε μεγίστην φθορὰν εἰς τὰ τείχη καὶ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα· καὶ ἤδη εἰς τὰ «fileἙλληνικὰ Χρονικά» τῆς 30 Δεκεμβρίου σημειοῦται ὅτι τὸ ἀθάνατον τοῦτο προπύργιον τῆς Ἑλλάδος προστατεύουν πλέον μόνον τὰ ἐλατήρια τοῦ ὑπὲρ Πατρίδος καὶ ἀνεξαρτησίας ἔρωτος τῶν Ἑλλήνων.

Ἰδιαιτέρως ἀνεθάρρουν οἱ πολιορκούμενοι ὁσάκις ἐμάνθανον νίκας τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων ἢ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καὶ μάλιστα ὅταν ἤρχοντο ἔξωθεν ἐνισχύσεις τῆς φρουρᾶς ἢ εἰσήγοντο ζωοτροφίαι διὰ τοῦ στόλου. Οὕτως ἡμέρα μεγάλης χαρᾶς διὰ τὸ Μεσολόγγι ἦτο ἡ 23 Ἰουλίου, ὅτε ἔφθασε πρὸ αὐτοῦ ὁ ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ Σαχτούρην ἐκ 40 πλοίων ἀποτελούμενος ἑλληνικὸς στόλος, ὅστις ἐφορμήσας κατὰ τοῦ τουρκικοῦ, ἐπυρπόλησε δύο μονόκροτα καὶ συνέλαβεν ἑπτὰ κανονιοφόρους, μεθ' ὃ τρέψας αὐτὸν εἰς φυγήν, εἰσήγαγεν εἰς τὴν πόλιν τροφὰς καὶ πολεμοφόδια. Ὡς γράφουν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» «ἡ χαρά, ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ τὸ θάρρος ἐζωγραφίσθη ἀμέσως εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ὑπερασπιζόντων τὸ φρούριόν μας· μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἐχαιρετίσαμεν τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου μας καὶ τὴν νίκην του ἐν ταὐτῷ μὲ τουφεκισμόν, τρὶς ἐπαναληφθέντα, καθ' ὅλην τὴν γραμμήν τοῦ περιτειχίσματός μας».

Τὸ θάρρος τῆς φρουρᾶς ἐνισχύθη καὶ ὅταν τὴν 7 Αὐγούστου εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Κίτσος Τζαβέλλας μὲ τοὺς Σουλιώτας του. Καὶ περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου κατώρθωσεν ὁ Μιαούλης νὰ εἰσαγάγῃ τροφάς τινας εἰς τὴν πόλιν.

Τελευταία ἡμέρα χαρᾶς διὰ τὸ Μεσολόγγι ἦτο ἡ 16 Ἰανουαρίου 1826, ὅτε κατώρθωσεν ὁ Μιαούλης, ἀφοῦ ἐπυρπόλησε τουρκικὴν φρεγάταν ἔξωθι τοῦ Μεσολογγίου, νὰ τροφοδοτήσῃ διὰ δίμηνον τὴν πεινῶσαν φρουρὰν καὶ πόλιν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι δὲν ἐτρέφοντο πλέον εἰμὴ ἀπὸ σῖτον μὴ ἀλεσμένον· ἀπὸ 15 ἤδη ἡμερῶν δὲν εἶχον ἰδεῖ ἄρτον, καὶ τὸ ἡμερήσιον σιτηρέσιον εἶχε καταβιβασθῆ εἰς 50 καὶ τελευταῖον εἰς 30 δράμια.

Τοὐναντίον εἶναι εὐνόητον πόση δυσθυμία καὶ ἀπογοήτευσις ἐπεκράτει ὅταν ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπέκλειε τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Οὕτω βαθεῖαν μελαγχολίαν, συνδεδεμένην μεθ' ὑψίστης ἀξιοπρεπείας καὶ ἐγκαρτερήσεως, ἀποπνέουν αἱ ἑξῆς γραμμαὶ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» τῆς 13 Φεβρουαρίου 1826: «οἱ ἐχθροὶ μᾶς περιεκύκλωσαν αὖθις καὶ διὰ θαλάσσης· 12 πλοῖα τοῦ αἰγυπτίου σατράπου ἄραξαν ἀπέναντι τοῦ Βασιλαδίου· αἱ ἡμέραι λοιπὸν τῆς ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐφόδου ἐγγίζουν καὶ ἄμποτε ὁ μοναδικὸς ἡμῶν προστάτης νὰ μᾶς ἀναδείξῃ καὶ τώρα θριαμβευτὰς ἐναντίον τῶν ἀπηνῶν τυράννων, οἵτινες τόσον ὠμὰ καὶ θηριώδη δεινὰ καθ' ἡμῶν ἐμελέτησαν».

«Ὁ μοναδικὸς ἡμῶν προστάτης!» μὴ νομισθῇ ὅτι τοῦτο ἦτο ἁπλῆ φράσις· ὄχι· μὲ τὰς λέξεις αὐτὰς ἐξεφράζετο ὁλόκληρον τὸ βαθὺ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ὅπερ κατέκλυζε τὰς καρδίας τῶν ἡρώων ἐκείνων. Ὡς γράφουν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» τῆς 6 Ἰανουαρίου 1826, «μὴ ἔχοντες ἄλλο καταφύγιον νὰ στηριχθῶμεν, ἐγκαταλειπόμενοι, καταπολεμούμενοι ἀπὸ τοὺς ἰδίους ὁμοθρήσκους μας, πρὸς Αὐτὸν ἀφοσιοῦμεν ὅλας τὰς ἐλπίδας μας καὶ αὐτὸς ἔστω ὁ μέγας ἡμῶν προστάτης».

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδιαζόντως ἐλύπει καὶ ἀπεκαρδίωνε τοὺς λεοντοκάρδους ἐκείνους ἀνθρώπους ἦτο ἡ πρὸς αὐτοὺς ἀδιαφορία τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης καὶ τὸ ὅτι ἱκανοὶ Εὐρωπαῖοι ὡδήγουν καὶ ἐνίσχυον τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοὶ καὶ ἐθελονταὶ καὶ ἐπρομήθευον εἰς αὐτὸν τροφὰς καὶ πυρομαχικά. Εἰς ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ἐπίλεκτοι Ἑλληνίδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοφίλου Καΐρη Εὐανθία, ἡ κόρη τοῦ Ἰακώβου Τομπάζη Μαρία, ἡ κόρη τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ Βασιλική, ἡ Ἑλένη σύζυγος τοῦ Γεωργίου Σαχίνη καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀντωνίου Μελιδόνη

Εἰρήνη ἔστειλαν πρὸς τὰς φιλελληνίδας τῆς Εὐρώπης, διεβεβαίουν αὐτὰς ὅτι οὐδεμία δυστυχία οὐδ᾽ αὐτὸς ὁ θάνατος τῶν οἰκείων των ἐλύπει βαθύτερον τὰς καρδίας των ἢ ἡ ἀπανθρωπία τὴν ὁποίαν ἔδειξαν πρὸς τὸ μαχόμενον Γένος πολλοὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες καυχῶνται ὅτι ἐγεννήθησαν εἰς τὸ κέντρον τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης.

Εἰς τὰ «pathʿΕλληνικὰ Χρονικά» συχνότατα διαδηλοῦνται παραπλήσια παράπονα· εἰς δὲ τὸ φύλλον τῆς 3 Φεβρουαρίου 1826 μετὰ σφοδρὰν διαμαρτυρίαν διὰ τὰς ἀκάμπτους καρδίας τῶν διπλωματῶν τῆς Εὐρώπης, ἀναγινώσκομεν: «Ἀλλοίμονον ὅμως! κατέστησαν σιδηροῦς τοὺς βραχίονάς μας καὶ ἔδωσαν νέαν καρτερίαν εἰς τὰς ψυχάς μας ὄχι ἡ ἀπελπισία ἀλλ᾽ ἡ ὑπὲρ Πατρίδος μας ἀγάπη, ὁ ὑπὲρ Χριστοῦ ἔρως καὶ ἡ σταθερά μας τελευταῖον ἀπόφασις τοῦ νὰ ζήσωμεν Χριστιανοὶ ἐλεύθεροι εἰδεμὴ νὰ χαθῶμεν. Τὸ ὀχύρωμά μας κατεστράφη, αἱ οἰκίαι μας ἐκρημνίσθησαν, οἱ ἀδελφοί μας ἐτάφησαν, ἀλλ᾽ ἡ ἔνδοξος σημαία τοῦ σταυροῦ μένει καὶ κυματίζει ἐπάνω εἰς τὰ ἐρείπια καὶ εἰς τοὺς τάφους· τὰ στήθη μας εἶναι οἱ νέοι προμαχῶνες καὶ ἡ σταθερά μας ἀπόφασις τοῦ νὰ ἀποθάνωμεν ὑπὲρ Πατρίδος τὸ μόνον μας ὅπλον ... Εἰς τόας ἐχθρικὰς δυνάμεις ἔχομεν νὰ ἀντιπαραταχθῶμεν, αἱ δὲ ἡμέτεραι δὲν εἶναι ἄλλαι, εἰμὴ ὁ Θεός, ἡ Πατρὶς καὶ οἱ βραχίονές μας».

Στερούμενοι τροφῶν καὶ πυρομαχικῶν, παλαίοντες πρὸς τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸν θάνατον, οἱ εὐσεβεῖς ἐκεῖνοι κάτοικοι τὴν μόνην των ἐλπίδα ἀνέθετον εἰς τὸν Ὕψιστον, μὴ λησμονοῦντες βεβαίως τὸ «σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει». Οὕτως ὁ ὀχυρωματοποιὸς Μιχαὴλ Κοκκίνης ἔγραφε πρὸς τὸν Διονύσιον Ῥώμαν, μικρὸν πρὸ τοῦ τέλους: «Ἡμεῖς εὑρισκόμεθα εἰς τὰ ἔσχατα· ἡ ἐλπὶς ὅμως πρὸς τὸν Θεὸν δὲν ἐγκαταλείπει ἡμᾶς καὶ θὰ πράξωμεν τὸ καθῆκόν μας· ἐὰν ἀπολέσωμεν τὰ πάντα, δὲν θὰ ἀπολέσωμεν τὴν τιμήν»· καὶ ἀλλαχοῦ: «Ὁ Θεὸς μόνον ἂς βοηθήσῃ ἡμᾶς νὰ ἀποθάνωμεν μετὰ τιμῆς».

Καὶ ὅμως εἶχον πλείστας εὐκαιρίας οἱ Μεσολογγῖται νὰ λυτρωθοῦν ὅλων αὐτῶν τῶν ἀνηκέστων δεινῶν, συνθηκολογοῦντες μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως πλειστάκις οὗτος προέτεινεν. Ἔχοντες ὅμως βαθυτάτην συνείδησιν τῶν πρὸς τὸ Ἔθνος ἱερῶν ὑποχρεώσεων, μὴ ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὸ σαρκίον ἀλλὰ πλήρεις εὐγενῶν ἰδεωδῶν, μεθ᾽ ὑπερηφανείας ἀπέκρουσαν πᾶσαν σχετικὴν πρότασιν. Οὕτως εἰς τὸ φύλλον τῆς 11 Ἰουλίου τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» ἀναγινώσκομεν: «Οἱ Τοῦρκοι ἔστειλαν ἐπταμελῆ πρεσβείαν καὶ μᾶς ἐπρόβαλαν συνθήκας συμπεριλαμβανομένας εἰς 9 ἄρθρα, τὰ ὁποῖα ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐθνικὴν τιμὴν οὔτε κἂν εἶναι δεκτὰ νὰ καταχωρηθῶσιν εἰς ἑλληνικὴν ἐφημερίδα. Μόλις οἱ Ἕλληνες ἤκουσαν τὰ προβλήματα τῶν ἀπίστων καὶ εὐθὺς ἀπεκρίθησαν ὁμοφώνως πρὸς αὐτούς: πόλεμον! Ἡμεῖς ὑπεγράψαμεν ἰδιοχείρως τὸ θάνατόν μας καὶ τοῦτο πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, θεωροῦμεν πᾶσαν ἄλλην διαπραγμάτευσιν ἀδύνατον δι᾽ ἡμᾶς».

Μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 19 Ἰουλίου, ὁ Κιουταχῆς ἔκαμε πάλιν προτάσεις παραδόσεως τοῦ Μεσολογγίου· τὴν ἑπομένην τοῦ ἐστάλη ἀπάντησις ὅτι: «τὸ Μεσολόγγι ἀναιμωτὶ δὲν παραδίδεται εἰς τὰς χείρας του· ἂς ἔλθῃ νὰ τὸ λάβῃ μὲ τὰ ὅπλα του».

Τὴν 21 Σεπτεμβρίου ἔστειλαν πάλιν οἱ Τοῦρκοι ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας ἐζήτουν νὰ συνομιλήσουν μετὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν, ἀλλ᾽ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀντερρίφθη πάλιν εἰς τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα καὶ εἰς ἀπόκρισιν ἐρρίφθησαν αὐταὶ αἱ λέξεις: «οὐδεμίαν ἄλλην συνομιλίαν ἔχουν οἱ Ἕλληνες μὲ τοὺς Τούρκους παρ᾽ ἐκείνην τῶν ὅπλων».

Ὅταν ἦλθε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ὁ Ἰμβραΐμ, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ τὰς ἐχθροπραξίας, κατὰ τὴν 1 Ἰανουαρίου 1826, ἐπρότεινεν εἰς τὴν φρουρὰν νὰ στείλῃ πρὸς αὐτὸν τινὰς ὁμιλοῦντας ξένας γλώσσας, πρὸς διαπραγμάτευσιν συμβιβασμοῦ. «Ἡμεῖς, ἀπήντησεν ἡ φρουρά, εἴμεθα ἀγράμματοι, γλώσσας δὲν γνωρίζομεν, ἐμάθαμεν μόνον νὰ πολεμῶμεν». Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἤρχισε σφοδρὸς κανονοβολισμός.

Ὅταν βραδύτερον, τὴν 13 Ἰανουαρίου, τρίμηνον πρὸ τῆς καταστροφῆς, εἰς στιγμὰς κρισιμωτάτας διὰ τὸ Μεσολόγγι, ὁ διοικητὴς τῆς ἀγγλικῆς κορβέτας Ἄμπατ προέβαλε πάλιν προτάσεις τοῦ πασᾶ περὶ παραδόσεως τοῦ Μεσολογγίου ὑπὸ ὅρους, ἡ ἐπιτροπὴ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὅλοι οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ πολιτικοὶ ἀπέκρουσαν ταύτας. Καὶ ὅταν πάλιν 20 ἡμέρας πρὸ τῆς πτώσεως, τὴν 21 Μαρτίου, ὁ Κιουταχῆς καὶ ὁ Ἰμβραΐμ ἔκαμαν νέας προτάσεις, αὐθημερὸν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Μεσολογγίου ἀπήντησαν: «Δὲν ἐλπίζομεν ποτὲ νὰ σᾶς ἀπεράσῃ μιὰ τέτοια φαντασία ὁποὺ 8.000 ἄρματα αἱματωμένα νὰ τὰ ζητήσετε καὶ νὰ σᾶς τὰ δώσωμε μὲ τὰ χέριά μας, τὰ ὁποῖα ἄρματα συμφωνοῦν μὲ τὴν ζωήν. Ὅθεν, καθὼς βλέπομεν τὸν σκοπόν σας καὶ τὴν ἀπόφασιν ὅπου ἔχομεν ἡμεῖς, θὰ γίνῃ ἐκεῖνο ὅτι ἀπεφάσισεν ὁ Θεός, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἠξεύρετε οὔτε ἡ ὑψηλότης σας οὔτε ἡμεῖς· ἂς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ».

Τί λέγουν ἆρά γε σχετικῶς πρὸς ταῦτα οἱ μονομερῶς ἐπιζητοῦντες πάντα τὰ εἰς τὸν κόσμον συμβαίνοντα νὰ ἐξηγήσουν ἁπλῶς διὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμού;

Ἀπὸ τῆς ἀφίξεως ὅμως τοῦ Ἰμβραΐμ καὶ μάλιστα κατὰ τὰ τέλη Φεβρουαρίου ἡ θέσις τῶν Ἑλλήνων ἀπέβαινεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν δυσχερεστέρα· ὁ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀποκλεισμὸς καθίστατο στενός. Τὴν 25 Φεβρουαρίου ὁ ἐχθρὸς ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὸ Βασιλάδι καὶ τὴν 28 τοῦ ἰδίου μηνὸς ἐπηκολούθησεν ἡ πτῶσις τοῦ Ἀνατολικοῦ, μετὰ γενναιοτάτην ἀντίστασιν· ἀλλ' ἡ ἡρωικὴ φρουρὰ δὲν ἐπτοεῖτο, δὲν ἀπέκαμε· τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ ἐπεχείρησεν ἔφοδον κατὰ τῶν Τούρκων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐφόνευσε πολλούς, ἀποκομίσασα καὶ πλούσια λάφυρα. Ἐπίσης μὲ ἀληθῆ ἡρωισμὸν ἡ φρουρὰ ἐφώρμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὴν 25 Μαρτίου, ματαιώσασα οὕτω τὰ σχέδιά του νὰ κυριεύσῃ τὴν νησίδα Κλείσοβαν, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπισε γενναιότατα δρὰξ 130 μαχητῶν ὑπὸ τὸν ἀτρόμητον Κίτσον Τζαβέλλαν.

Παρ' ὅλον τὸν ἀνεκδιήγητον ὅμως ἡρωισμὸν τῶν πολιορκουμένων, ἡ θέσις των ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐχειροτέρευεν· οἱ ἐχθροὶ ἐπολλαπλασίαζον τοὺς προμαχῶνάς των καὶ κατεκεραυνοβόλουν τὴν πόλιν μὲ πλῆθος σφαιρῶν, γρανατῶν, ὀβουζίων καὶ βομβῶν. Ταῦτα πάντα δὲν ἐπτόουν τοὺς πολιορκουμένους· ἡ πεῖνα ἦτο τὸ μόνον τὸ ὁποῖον τοὺς ἐφόβιζεν· ὅπως ἔγραφαν ὁ Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ὁ Θέμελης, μέλη τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, πρὸς τοὺς ἐν Ζακύνθῳ Διονύσιον Ῥώμαν καὶ Κ. Δραγώναν, τὴν 17 Μαρτίου: «οὔτε τοῦ Βασιλαδίου οὔτε τοῦ Ἀνατολικοῦ ἡ πτῶσις ἔκαμε νὰ δειλιάσουν οἱ γενναιόψυχοι οὗτοι πολεμισταί· ἐξεναντίας ἐξηγριώθησαν ἀκόμη περισσότερον κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἄλλο δὲν βουλεύονται εἰμὴ τὸν τέλειον ἀφανισμόν των· ἡ στέρησις τοῦ ψωμιοῦ εἶναι ἥτις μόνη τοὺς στενοχωρεῖ καὶ φοβίζει καὶ ὅλους ἐν γένει τοὺς ἐδῶ ἐγκλείστους». Ὅπως ἔγραφεν ἡ προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς ἐν Ζακύνθῳ: «κλονεῖται τὸ Μεσολόγγιον καὶ κλονεῖται μόνον καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς τροφῆς».

Καὶ πράγματι ἡ ἔλλειψις τροφῶν, ἐπιταχυνθεῖσα καὶ ὡς ἐκ τῆς ἀταξίας περὶ τὴν διανομὴν τούτων, ἦτο φοβερά· πᾶσα προμήθεια εἶχεν ἐκλείψει· τὸ κρέας τῶν ὄνων, τῶν ἡμιόνων, τῶν κυνῶν, τῶν γαλῶν καὶ τῶν μυῶν ἐθεωρεῖτο ὡς πολύτιμον φαγητόν· ἡ πρὸς τροφὴν χρῆσις θαλασσίων φυκῶν, σκωλήκων καὶ δερμάτων ζώων ἀνέπτυσσε

πλῆθος ἀσθενειῶν καὶ θανάτων. Οἱ ὑγιεῖς περιεφέροντο ὠχροὶ ὡς φάσματα μετ᾽ ὀφθαλμῶν κεκοιλωμένων· ὅπως λέγει ὁ ποιητής: «τὰ μάτια ἡ πεῖνα ἐμαύρισε». Οἱ ἀσθενεῖς, ἄνευ περιθάλψεως, κατακαλυπτόμενοι ὑπὸ ἀκαθαρσίας καὶ ζωϋφίων καὶ αὐτόχρημα σηπόμενοι ἐντὸς ἐρειπίων, ἐπεκαλοῦντο τὸν θάνατον ὡς λυτρωτήν.

Ὡς ἔγραφεν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς καταστροφῆς ὁ Μάγερ, ὁ ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν,» πρὸς φίλον του: «περιήλθομεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ τρεφώμεθα ἐκ τῶν πλέον ἀκαθάρτων ζώων, ὑποφέρομεν φοβερὰ ἐκ πείνης καὶ δίψης, τὰ δὲ νοσήματα αὐξάνουν ἔτι τὴν ἀθλιότητα ἡμῶν, 1740 τῶν ἡμετέρων ἀπέθανον ἤδη, 100.000 σφαῖραι καὶ βόμβαι κατέστρεψαν τοὺς οἴκους καὶ τοὺς προμαχῶνας ἡμῶν, στερούμεθα δὲ ξύλων ὅπως ἀνάψωμεν πῦρ. Ἐν τούτοις εἶναι φαιδρὸν θέαμα ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῆς φρουρᾶς ἐν μέσῳ τοιούτων στερήσεων. Μετ᾽ ὀλίγας ἔτι ἡμέρας οἱ ἥρωες οὗτοι θέλουν εἶναι ἀσώματα πνεύματα! Ἐν ὀνόματι τοῦ γενναίου ἡμῶν στρατοῦ, τοῦ Νότη Μπότσαρη, τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, εἰς ὃν ἡ Κυβέρνησις ἐνεπιστεύθη τὴν ἀρχηγίαν ἑνὸς σώματος, διακηρύττω ὅτι ὡρκίσθημεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ ὑπερασπισθῶμεν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸ Μεσολόγγιον, νὰ μὴ ἀκούσωμεν οἱανδήποτε περὶ συνθηκολογίας πρότασιν καὶ νὰ ταφῶμεν ἡμεῖς αὐτοὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια· ἡ τελευταία ἡμῶν ὥρα πλησιάζει. Ἡ ἱστορία θέλει μᾶς δικαιώσει καὶ οἱ μεταγενέστεροι θέλουν κλαύσει τὴν μοῖραν ἡμῶν!»

Δυστυχῶς ἡ τελευταία ἀπόπειρα τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη νὰ τροφοδοτήσῃ, κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου, μὲ τὰ 30 πλοῖά του, τὴν λιμοκτονοῦσαν πόλιν ἀπέτυχε, λόγῳ τοῦ στενωτάτου ἀποκλεισμοῦ ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Βαρυαλγὴς ἔγραφεν ὁ ἥρως ἐκεῖνος ἐκ τοῦ πλοίου του «Ἄρης» πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν Ζακύνθου, τὴν 4 Ἀπριλίου, τὰ ἑξῆς: «Μὲ βαθυτάτην θλῖψιν σᾶς δίδω τὴν ἀπευκταίαν εἴδησιν ὅτι τὸ Μεσολόγγι ἐντὸς ὀλίγου, ἤτοι δύο τριῶν ἡμερῶν τὸ πολύ, πίπτει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐχθροῦ, ἐξ αἰτίας τῆς πείνας. Ἡ πολυπαθὴς αὐτὴ καὶ ἀνδρεία φρουρὰ εἶναι ἤδη τέσσαρας ἡμέρας νηστικὴ καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ διατηρηθῇ περισσότερον καιρόν», καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔγραφε πάλιν: «ὁ ἀποκλεισμός εἶναι τόσον στενός, ὥστε οὔτε εἴδησιν δὲν εἶναι τρόπος νὰ στείλωμεν εἴτε νὰ λάβωμεν».

Ὅταν τέλος οἱ κάτοικοι ἀντελήφθησαν ὅτι «μήτε μιντάτι ἔφθασε, μήτε βοήθεια φτάνει», καὶ ὅτι «ἀντὶ τῆς ἀνυπομόνως προσδοκωμένης σημαίας τοῦ σταυροῦ τὰ γαλανὰ νερὰ τῆς θαλασσολίμνης ἔστιζε τῆς ἡμισελήνου ἡ πορφύρα», ἐνόησαν ὅτι εὑρίσκοντο πρὸ σκληροῦ διλήμματος, ἐφόσον ἀπεκλείετο καὶ ἡ σκέψις κἂν περὶ παραδόσεως, ἢ νὰ λιμοκτονήσουν ἢ νὰ ἀποπειραθοῦν ἔξοδον.

Καὶ ἡ πόλις ἐκείνη, ἥτις ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ, ὡς ἄλλοτε ἡ Βοιωτία ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, «ὀρχήστρα Ἄρεως», ἡ πόλις ἐκείνη ὁμοθυμαδὸν ἀπεφάσισε τὴν ἔξοδον, ἥτις ὡρίσθη διὰ τὴν νύκτα τῆς 10 πρὸς τὴν 11 Ἀπριλίου, κατὰ τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον, ἤτοι τῆς 22 πρὸς τὴν 23 κατὰ τὸ γρηγοριανόν, τὴν νύκτα τοῦ σαββάτου τοῦ Λαζάρου. Τίς οἶδε μὴ ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν εἶχε συμβολικὴν σημασίαν, ὑπονοουμένης τῆς διὰ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐφόδου νεκραναστάσεως τοῦ Μεσολογγίου, ὡς τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀνέστη, κατὰ τὰς Γραφάς, ἐκ νεκρῶν ὁ Λάζαρος;

Μόλις ἐξημέρωσε τὸ σάββατον τοῦ Λαζάρου, οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ὁ ἐπίσκοπος Ῥωγῶν Ἰωσὴφ παρήγγειλε νὰ συναθροισθοῦν πάντες εἰς τὴν πρὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς πλατεῖαν διὰ νὰ ἐξομολογηθοῦν καὶ νὰ κοινωνήσουν. Ἕκαστος φαντάζεται τὴν τραγικότητα τῆς σκηνῆς ταύτης· ὡς λέγει ὁ Ζώης Βλασόπουλος «οἱ ἐπιζήσαντες, διηγούμενοι τὰ τῶν

στιγμῶν ἐκείνων κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, συνεκίνουν ἡμᾶς μέχρι δακρύων· ἦτο σπαραξικάρδιον, ἔλεγον, νὰ βλέπῃ τις τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους ζητοῦντας μετὰ δακρύων καὶ λυγμῶν συγχώρησιν παρὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, τοὺς ὁποίους ἔμελλον τὸ ὕστατον νὰ ἴδουν. Καὶ αὐτοὶ οἱ μαχηταί, οἱ χαλύβδινον ἔχοντες τὴν καρδίαν καὶ συνηθισμένοι νὰ βλέπουν αἵματα καὶ σφαγάς, ἀνελύοντο εἰς δάκρυα καὶ δὲν εἶχον τὸ σθένος νὰ ἀποσπασθοῦν τῶν τέκνων των, ὡσεὶ δι' ὑστάτην φορὰν ἀσπαζόμενοι αὐτὰ ἐπὶ τοῦ νεκρικοῦ φερέτρου· τὰ ταλαίπωρα παιδία συγκινοῦνται καὶ ῥήγνυνται ὡς ἐξ ἐνστίκτου εἰς κλαυθμηρισμούς, ἀναρτώμενα ἀπὸ τοῦ τραχήλου τῶν δυσμοίρων γονέων. Οἱ δὲ λυγμοὶ τῶν γυναικῶν καὶ οἱ θρῆνοι γενικεύονται καὶ σπαράσσουν τὴν καρδίαν τῶν συζύγων καὶ ἀδελφῶν μὲ λέξεις, τὰς ὁποίας εὕρισκεν ἡ ἄμετρος αὐτῶν θλῖψις· καθήμασσον τὰς παρειάς των καὶ ἔπληττον ἀνηλεῶς τὰ βασανισμένα στήθη των· μὴ δυνάμεναι ὡς ἐκ τῆς ἀδυναμίας νὰ ἵστανται ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν οἰκιῶν καὶ βρέχουσαι μὲ πύρινα δάκρυα τοὺς λίθους καὶ τὸ χῶμα, ἀνέτεινον πένθιμον ᾠδήν, ὡσεὶ μοιρολογοῦσαι τὴν πόλιν των καὶ ὡσεὶ προαισθανόμεναι τί ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ».

Ἡ δημώδης ποίησις ὡς ἐξῆς ἀπηθανάτισε τὴν τραγικὴν αὐτὴν σκηνήν:

Θέλεις ν' ἀκούσῃς κλάματα, γυναίκεια μυρολόγια;
πέρασ' ἀπὸ τὸ Κάραλι κι' ἀπὸ τὸ Μισολόγγι
κ' ἐκεῖ ν' ἀκούσῃς κλάματα, γυναίκεια μοιρολόγια,
πῶς κλαῖν οἱ μάννες γιὰ παιδιὰ καὶ τὰ παιδιὰ γιὰ μάννες·
δὲν κλαῖνε γιὰ τὸ σκοτωμὸ ποὺ θὲ νὰ σκοτωθοῦνε,
μόν' κλαῖνε γιὰ τὸ σκλαβωμὸ ποὺ θὲ νὰ σκλαβωθοῦνε.

Ὕστερον ἦλθον αἱ γυναῖκες εἰς τὰς οἰκίας των διὰ τὰς τελευταίας ἑτοιμασίας· ἐκ τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ τιμαλφῶν ἄλλα ἔκαιον καὶ ἄλλα ἔκρυπτον ὑπὸ τὴν γῆν ἢ ἐντὸς φρεάτων, μὲ τὴν κρυφὴν ἐλπίδα μίαν ἡμέραν, ἐὰν ἐπανήρχοντο εἰς τὴν γενέτειραν, νὰ τά ἐπανεύρισκον.

Τότε κατεχώσθησαν, φροντίδι τοῦ Μάγερ, ὑπὸ τὴν γῆν τὰ πιεστήρια καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν,» τῶν ὁποίων μέρος ἀνευρεθὲν φυλάσσεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς ἐνταῦθα Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

Οἱ ἀσθενεῖς, οἱ τραυματίαι, οἱ γέροντες, αἱ ἀδύνατοι γυναῖκες μὲ τὰ βρέφη των καὶ οἱ ἀπαραίτητοι σύντροφοί των ἐμοιράσθησαν εἰς 15 περίπου οἰκίας, εἰς ἑκάστην τῶν ὁποίων ἀπετέθη καὶ ποσότης πυρίτιδος.

Τέλος ἀφοῦ συνεπληρώθησαν καὶ αἱ τελευταῖαι προετοιμασίαι καὶ ἐπηκολούθησαν καὶ οἱ τελευταῖοι ἀποχαιρετισμοὶ ---- καθεὶς φαντάζεται μὲ ὁποίαν συγκίνησιν-ἤρχισαν νὰ συναθροίζωνται καὶ νὰ ἑτοιμάζωνται διὰ τὴν ἔξοδον, ὄχι μόνον οἱ ἄνδρες καὶ τὰ παιδία ὡπλισμένα, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ἀνδρικὰ ἐνδεδυμέναι καὶ πολλαὶ αὐτῶν ἐζωσμέναι μὲ σπάθην, τινὲς δὲ φέρουσαι ἐπὶ τῶν ὤμων των δεμένα τὰ μικρά των.

Οἱ τῆς φρουρᾶς εἶχον ἤδη ἀποταθῆ πρὸς τὸν εἰς τὸν Πλάτανον στρατοπεδεύοντα Γεώργιον Καραϊσκάκην, διὰ νὰ συγχρονισθῇ ἡ ἔξοδος μὲ τὴν ἐκ μέρους αὐτοῦ ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐκ νώτων, πρὸς ἀντιπερισπασμόν. Ὁ Καραϊσκάκης ὅμως, ἀσθενῶν δυστυχῶς, δὲν ἠδύνατο προσωπικῶς νὰ μετάσχῃ τοῦ ἐγχειρήματος, ἀλλὰ συνέστησεν εἰς τοὺς ὁπλαρχηγούς του νὰ βαδίσουν πρὸς τὰς κρημνωρείας τοῦ Ζυγοῦ καὶ

προσβάλλοντες ἐκ νώτων τοὺς ἐχθροὺς νὰ βοηθήσουν τοὺς ἐντὸς τῆς πόλεως, εἰδοποιούντες αὐτοὺς περὶ τῆς προσεγγίσεώς των διὰ τουφεκισμῶν. Ἡ ἀσθένεια ὅμως τοῦ ἀρχηγοῦ συνετέλεσεν ὥστε ἐκ τῶν δισχιλίων εἰς Πλάτανον εὑρισκομένων ἀνδρῶν μόνον 400 ὑπὸ τὸν Κώσταν Μπότσαρην νὰ κατέλθουν πρὸς τὸν ἅγιον Συμεῶνα.

Κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τοῦ σαββάτου τουφεκισμοί, ῥιφθέντες ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Κώστα Μπότσαρη, ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ τὴν προσέγγισιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν, τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου καὶ τῆς ἐρχομένης βοηθείας ἐπροδόθη εἰς τοὺς Τούρκους ὑπὸ τοῦ ἐκ Μεσολογγίου δραπετεύσαντος δεκαοκταετοῦς ψυχογυιοῦ τοῦ ἀξιωματικοῦ Τσόλκα· οὗτος ὀθωμανὸς ὢν εἶχεν αἰχμαλωστισθῆ τὸ 1821 εἰς Ζαπάντι τῆς Τριχωνίας καὶ εἶχε βαπτισθῆ. Συνεπείᾳ τῆς προδοσίας ταύτης οἱ ἐχθροὶ καταλαβόντες ἐπικαίρους θέσεις ἀπέκρουσαν τὸ ὑπὸ τὸν Κώσταν Μπότσαρην σῶμα.

Ἐντὸς τῆς πόλεως, κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς τελευταίαν πτέρυγα τοῦ ὀχυρώματος, συνηθροίζοντο βαθμηδόν, ἤδη ἀρξαμένης τῆς νυκτός, ὅσον τὸ δυνατὸν ἀθορύβως οἱ μέλλοντες νὰ ἐξέλθουν. Εἰς μάτην ἀνέμενον, ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, τὴν ἐνανάληψιν τοῦ συνθήματος, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ζυγοῦ, διὰ νὰ ἐξέλθουν.

Τέλος, κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας, ἠκούσθη ἡ φωνὴ «ἐμπρός, θάνατος εἰς τοὺς βαρβάρους» καὶ ὅλον τὸ πλῆθος ἐκεῖνο ἐτέθη εἰς κίνησιν πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἀλλ᾽ μετ᾽ ὀλίγον, ἐνῷ οἱ μύδροι τῶν τουρκικῶν κανονιοστοιχιῶν ἔβαλλον ἀδιακόπως κατὰ τῶν ἐξερχομένων, ἠκούσθη μία φωνὴ ἐκ τοῦ πλήθους: «ὀπίσω, ὀπίσω, εἰς τὰς κανονοστοιχίας καὶ τὰ τηλεβόλα μας». Εἶναι ἀφάνταστον τὸ τί ἐπηκολούθησε· «κόλασι, κόσμου χαλασμός, σεισμός, ὀργὴ Κυρίου». Καὶ ἄλλοι μὲν ἐξηκολούθησαν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ξιφήρεις ὑπερπηδῶντες, ὑπὸ πανσέληνον, τάφρους, χαρακώματα, πυροβολοστάσια καὶ λόγχας, οἱ δέ, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἐντόπιοι καὶ γυναικόπαιδα, συγχυσθέντες ἐκ τῆς φωνῆς, ὥρμησαν πάλιν, μὲ μεγίστην ἀταξίαν καὶ ταραχήν, πρὸς τὴν πόλιν, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἀκάθεκτοι ὥρμησαν οἱ βάρβαροι, σκορπίζοντες τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον.

«Καὶ σειέται κ᾽ ἀνταριάζεται τὸ μαῦρο Μισολόγγι
ἐδῶ ἀντρίκιο χούγιασμα, ἐκεῖ γυναίκειοι βόγγοι».

Οἱ ἐξελθόντες, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Νότην Μπότσαρην, Κίτσον Τζαβέλλαν, Μῆτσον Κοντογιάννην, Χρῆστον Φωτομάραν, Δημήτριον Μακρῆν καὶ ἄλλους, ὑπέστησαν δεινὰς δοκιμασίας καὶ ἀπωλείας, καὶ μάλιστα οἱ ὑπὸ τὸν Μακρῆν. Κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ, ἐνέπεσαν εἰς ἐνέδρας, καὶ ἀφοῦ διέφυγαν ὅλους αὐτοὺς τοὺς κινδύνους, δὲν εὗρον ἄρτον νὰ φάγουν, δὲν εὗρον καλύβαν νὰ ἀναπαυθοῦν. Διελθόντες φρικώδη νύκτα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, πεινῶντες καὶ ἀποκαρδιωμένοι, ἦλθον τὴν ἐπιοῦσαν κακῶς ἔχοντες εἰς τὸ περὶ τὰς 10 ὥρας ἀπέχον τοῦ Μεσολογγίου ἠρημωμένον χωρίον Δερβέκιστα.

Ἀφοῦ περιεπλανήθησαν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὰ ὄρη τὰ σεπτὰ αὐτὰ λείψανα τῆς ἡρωικῆς φρουρᾶς, «τὰ λίγα ἀπομεινάρια τῆς πείνας καὶ τῆς ἀνδρείας», συμποσούμενοι ἐν ὅλῳ εἰς 1.300 περίπου, ἐξ ὧν 7 γυναῖκες καί τινα παιδία, ἔφθασαν τέλος, εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου εἰς Σάλωνα, ὅπου εὗρον ἀνάπαυσιν καὶ ξενίαν, σεβασμὸν καὶ θαυμασμόν.

Οἰκτροτέρα ἦτο ἡ τύχη τῶν ἐπιστρεψάντων καὶ ἐναπομεινάντων, οἵτινες ἢ ἔπεσαν θύματα τῆς τουρκικῆς μανίας ἢ ἐξηνδροποδίσθησαν ἤ, οἱ πλεῖστοι, διὰ νὰ ἀποφύγουν τοῦτο, ἄλλον τρόπον ἀμύνης μὴ ἔχοντες, ἐνέβαλλον πῦρ εἰς τὰ σωζόμενα ἔτι ἐφόδια καὶ ἀνετίνασσον εἰς τὸν ἀέρα ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἐπιτιθεμένους.

Ὅπως ψάλλει εἰς τοὺς «Ἐλευθέρους Πολιορκημένους» ὁ Σολωμός:

Καὶ βλέπω πέρα τὰ παιδιὰ καὶ τὲς ἀντρογυναῖκες,
γύρω στὴ φλόγα π᾽ ἄναψαν καὶ θλιβερὰ τὴ θρέψαν,
μ᾽ ἀγαπημένα πράματα καὶ μὲ σεμνὰ κρεβάτια,
ἀκίνητες, ἀστέναχτες, δίχως νὰ ῥίξουν δάκρυ·
καὶ γγίζ᾽ ἡ σπίθα τὰ μαλλιά καὶ τὰ λειωμένα ῥοῦχα.

Πολλαὶ τέλος μητέρες, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀφοῦ ἔρριπτον τὰ τέκνα των εἰς πηγάδιον ἢ εἰς τὴν λίμνην ἔρριπτον καὶ ἑαυτάς. Γέρων τις τραυματίας, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν εἰσώρμησαν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸν προμαχῶνα τοῦ Μπότσαρη, ἐμβαλὼν πῦρ εἰς τὴν πλήρη πυρίτιδος ὑπόνομον, ἀνετινάχθη μετὰ ἀλλοφύλων εἰς τὸν ἀέρα. Ὁ ἡρωικὸς γέρων Χρῆστος Καψάλης, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος εἶχεν ἀποθάνει τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, εὑρισκόμενος εἰς τὴν μεγάλην πυριταποθήκην, ὅπου εἶχε καταφύγει πλῆθος γυναικοπαίδων καὶ γερόντων, ὅταν εἶδεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀναρριχηθέντες εἰς τὴν στέγην θὰ ἐγίνοντο μετ᾽ ὀλίγον κύριοι αὐτῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, ψάλλων τὸ «μνήσθητί μου Κύριε», ἐπλησίασε τὸ ἔναυσμα εἰς τὴν πυρίτιδα καὶ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα πάντας τοὺς ἐντὸς αὐτῆς εὑρισκομένους. Ἡ ὁρμὴ τῆς ἀνατινάξεως τῆς πυριταποθήκης ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ὁλόκληρος ἐνορία κατεκλύσθη ἀπὸ τὴν θάλασσαν.

Καὶ τὰ σώματα τῶν προμάχων ἐκείνων τῆς πατρίδος μετεβλήθησαν εἰς τέφραν· ἀλλὰ τέφραν ἄϋλον, τέφραν πνευματικήν, τέφραν θεϊκήν, τέφραν μὴ διαλυομένην εἰς τοὺς ἀνέμους, ἀλλὰ πάντοτε μένουσαν πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς ἐκθάμβου ἀνθρωπότητος καὶ διδάσκουσαν τὴν φιλοπατρίαν καὶ αὐτοθυσίαν!

Ὁ σεπτὸς ἐπίσκοπος Ῥωγῶν Ἰωσὴφ ἀπέθανε θάνατον ἀντάξιον τῆς ἡρωϊκῆς ζωῆς του· καθ᾽ ἣν στιγμὴν εἰσήρχοντο οἱ ἐχθροὶ εἰς τὴν πόλιν, ἔρριψε δαυλὸν ἐντὸς φυσεκοφόρου πίθου καὶ ἡμικεκαυμένος συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀπεκεφαλίσθη. Καὶ ἐνθυμοῦμαι τοὺς στίχους τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτη:

Στὸν τάφο του κλεισμένο
τὸ Μεσολόγγι σκέλεθρο, γυμνό, ξεσαρκωμένο,
δὲν παραδίδει τ᾽ ἄρματα, δὲν γέρνει τὸ κεφάλι
κρατεῖ γιὰ νεκροθάφτη του τὸ Χρῆστο τὸν Καψάλη
τὸ ῥάσο τοῦ Δεσπότη του φορεῖ γὰρ σάβανό του
καὶ φλογερὸ μετέωρο πετᾷ στὸν οὐρανό του
καὶ θάφτεται ὁλοζώντανο...

Μικρά τις ὁμὰς ἀνθίστατο ἔτι ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῶς τῆς πόλεως κειμένης μικροτάτης νησίδος, ἔνθα ὑπῆρχεν ἀνεμόμυλος. Ὅταν τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων κατενόησαν τὸ μάταιον πάσης περαιτέρω ἀντιστάσεως, ἀνετινάχθησαν καὶ αὐτοὶ μὲ πυρίτιδα εἰς τὸν ἀέρα. «Ἀπ᾽ τὴ γῆ, ἀπ᾽ τὰ κύματα, λέγει ὁ Victor Hugo, ἀπ᾽ τὸ βαθὺ κόλπο τῶν φλογῶν, ξέφευγαν νέφη ψυχῶν, ποὺ ἔπεφταν στὴν ἄβυσσο ἢ πετοῦσαν στὸν οὐρανό».

www.pentalofo.gr

Καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπολογίζεται ὅτι δισχίλιοι ἄνθρωποι ἐπυρπολήθησαν, τρισχίλιοι ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, περὶ τὰ χίλια γυναικόπαιδα ἐξηνδραποδίσθησαν, μόνον δὲ 1.300 κατώρθωσαν νὰ διασωθοῦν διὰ τῆς ἐξόδου. Ὡς δ' ἔγραφεν, ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον προφανῶς, τὴν 27ην Ἀπριλίου 1826, ὁ διευθύνων τὸ ἐν Πάτραις αὐστριακὸν προξενεῖον Μικαρέλλι πρὸς τὸν ἱππότην Μωρέττην «τρεῖς χιλιάδες ἑκατὸν ζεύγη ὠτων» συνελέγησαν καὶ ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐν εἴδει τροπαίου.

Μεταξὺ τῶν φονευθέντων Ἑλλήνων, κατὰ τὴν ἔξοδον, ἦσαν ὁ ἐκ Πατρῶν εὐπατρίδης καὶ μέλος τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς τοῦ Μεσολογγίου Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ μηχανικὸς τοῦ φρουρίου Κοκκίνης, οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ πρόκριτοι Στουρνάρας, Γρίβας, Ῥαζηκότσικας, Σαδῆμος, Γραβογιώργης, Γουλιμῆς, Φαράντος, Καρπούνης, ὁ λόγιος Ἀναστάσιος Παλαμᾶς, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη Κωνσταντῖνος καὶ ἄλλοι.

Ἐκ τῶν εὐγενῶν φιλελλήνων, οἵτινες ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων ἰδεωδῶν ὠθούμενοι, ἦλθον νὰ ἀγωνισθοῦν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς κοιτίδος τῆς ἐλευθερίας, ἐφονεύθησαν ὁ ἑλβετὸς συντάκτης τῶν fileἙλληνικῶν Χρονικῶν Μάγερ καὶ ἓξ γερμανοὶ φιλέλληνες, ἤτοι ὁ Bellier de Launoy, ἀξιωματικὸς τῶν Πρώσσων θωρακοφόρων, ὁ Dittmar, λοχαγὸς τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ Klempe, Luebtow, Schepphann, Spitzelberger καὶ πολωνός τις φιλέλλην. Σημειωτέον ὅτι, διαρκούσης τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπὸ τοῦ 1822 μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου, ἀπέθαναν ἢ ἐφονεύθησαν ἐν Μεσολογγίῳ, ἐκτὸς τοῦ λόρδου Βύρωνος, 16 φιλέλληνες, ἤτοι 11 γερμανοί, ἐν οἷς ὁ ἐκ Βυρτεμβέργης στρατηγὸς Normann von Herrenfels, θανὼν ἐκ τύφου τὸ 1822, 3 ἰταλοί, 1 δανὸς καὶ 1 σουηδός.

Ἡ ὑπεranθρώπως ἡρωϊκὴ ἄμυνα τοῦ Μεσολογγίου εἶχε κινήσει ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεώς της τὸν θαυμασμὸν ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους.

Ὅταν ἐν Ναυπλίῳ, κατὰ τὴν 4ην Αὐγούστου 1825, ἐτελέσθη ἑορτὴ πρὸς πανηγυρισμὸν τῶν ἀτυχιῶν τῶν Τούρκων ἐν Μεσολογγίῳ, ὁ Πολυζωΐδης λαβὼν τὸν λόγον εἶπε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Εἰς σὲ στρέφω τὸν λόγον μου ἤδη, ὦ πόλις ἱερὰ τοῦ Μεσολογγίου· ἱερὰν σὲ ὀνομάζω καὶ μὲ σέβας βαθύτατον πατῶ νοερῶς σήμερον τὸ ἔδαφός σου, συλλογιζόμενος τὰ τεράστια κατορθώματα, τὰ ὁποῖα τοσάκις ἤδη ἐνεργήθησαν εἰς τὴν περιφέρειάν σου· ἱερὰν σὲ ὀνομάζω καὶ ἱερὰ εἶσαι τῷ ὄντι, διότι ἀπὸ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τοῦ παρόντος ἀγῶνος ἔμεινες ἀκεραία καὶ ἀμίαντος, μηδέποτε καταπατηθεῖσα ἀπὸ τοὺς βεβήλους τῶν βαρβάρων πόδας. Ἱερὰν σὲ ὀνομάζω τέλος πάντων, διότι ἠξιώθης νὰ ἔχῃς ζῶντας μὲν προμάχους, ἀποθανόντας δὲ ἱερὰ κειμήλια ἐναποθηκευμένα εἰς τοὺς κόλπους σου τοὺς μεγαλυτέρους ἄνδρες ὅσοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν διαπρέπουσι».

Καθ' ἣν δ' ἡμέραν τὸ Μεσολόγγι ἐθυσιάζετο, οἱ ἐν Ναυπλίῳ πολῖται προέτειναν εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν νὰ χαραχθῇ νομισματόσημον φέρον ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς μέρους φρούριον καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ τὴν νίκην ἱπταμένην, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου τὴν ἐπιγραφήν: «τῇ ἐν Μεσολογγίῳ φρουρᾷ ἡ εὐγνώμων Πατρίς». Ἡ πρότασις αὕτη δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ τότε, ἀλλ' ἑκατὸν ἔτη ἔκτοτε ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ εὐγνώμονος Ἔθνους, καταθέτει αὔριον ἐπὶ τοῦ ἡρῴου μετάλλιον χρυσοῦ ὡς τότε ἐσχεδιάσθη.

Αἱ τότε ἐκδιδόμεναι ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες μὲ τὰς θερμοτέρας λέξεις ἐκφράζουν τὸν θαυμασμόν των διὰ τὴν ἱερὰν ἐκείνην πόλιν, εἰς ἄρθρα καὶ εἰς ποιήματα. Εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ Ναύπλιον, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ὕδραν, τὴν Σῦρον καὶ ἀλλαχοῦ συνέστησαν ἐπιτροπαὶ πρὸς συλλογὴν ἐράνων ὑπὲρ ἀμύνης τῆς πόλεως.

Ὅταν τέλος ἀνηγγέλθη «ὁ χαλασμὸς» τοῦ Μεσολογγίου, ἡ εἴδησις ἐπέχυσε καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα βαθύτατον πένθος μετὰ τοῦ ζωηροτέρου θαυμαμοῦ. Αἱ ἐφημερίδες πᾶσαι μετ' ἀνυποκρίτου συγκινήσεως ἀνήγγειλαν τὴν πικροτάτην εἴδησιν. Ἡ ἐν Ναυπλίῳ ἑδρεύουσα διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος, εἰς διακήρυξιν τὴν ὁποίαν ἐξέδωκε, ἐχαρακτήριζε τὸ Μεσολόγγι ὡς τὸ μέγα προπύργιον καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα τῆς Ἑλλάδος καὶ διεβεβαίου ὅτι εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν καρδίαν ἐστήθη ναὸς λατρείας διὰ τὴν ἀθάνατον φρουράν. Ὅταν ἡ ἀλγεινὴ εἴδησις ἔφθασεν εἰς τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικὴν συνέλευσιν, τόση συγκίνησις κατέλαβε πάντας, ὥστε ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐπεκράτησε νεκρικὴ σιγή· ὅπως λέγει ὁ Κολοκοτρώνης «ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας». Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Κολοκοτρώνης εἶπε παρηγορητικούς τινας λόγους.

Ἡ Κυβέρνησις Κουντουριώτη ἀναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς ἀρχῆς, θεωρηθεῖσα ὑπεύθυνος ὅτι δὲν ἐφρόντισε μετὰ τῆς δεούσης δραστηριότητος διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ Μεσολογγίου, ὅπερ ἐὰν εἶχε τροφὰς διὰ 2 - 3 ἑβδομάδας ἀκόμη θὰ ἠνάγκαζε τὸν ἐχθρὸν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν, ὡς βραδύτερον ὡμολόγησε αὐτὸς ὁ Ἰμβραΐμ πρὸς τὸν γάλλον Δεριγνῦ.

Ἀλλὰ καὶ εἰς σύμπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ὅστις μετ' ἐνδιαφέροντος παρηκολούθει τὰς τύχας τῆς πολιορκίας, ἦτο ἀπερίγραπτος ἡ συγκίνησις τὴν ὁποίαν προεκάλεσε τὸ γεγονός, ὁ κόσμος ὅλος ἔμεινεν ἔκθαμβος καὶ δὲν ἐγνώριζε πῶς νὰ ἐκδηλώσῃ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὴν ἡρωικὴν πόλιν, τὴν κατάνυξίν του πρὸς τοὺς μεγάλους νεκρούς, τὴν συμπάθειάν του πρὸς τοὺς ἐπιζήσαντας καὶ τὸν πόνον του διότι ἔπεσε τὸ προπύργιον τῆς ἐλευθερίας· καὶ δικαίως, διότι ἡ ἱστορία ἀναγράφει καὶ ἄλλας τινὰς ἐνδόξους ἐξόδους, ὡς εἰς τὴν ἀρχαιότητα τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Ζακάνθας καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τῆς Σαραγόσσης· ἀλλὰ τοιαύτην ἐθελοθυσίαν ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος, τοιαύτην γενικὴν ἔξοδον σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ τοιοῦτο ὁμαδικὸν ἀνατίναγμα εἰς τοὺς αἰθέρας ἡ Ἀνθρωπότης διὰ πρώτην φορὰν ἔβλεπε πρὸ αὐτῆς.

Ὅταν ἀνηγγέλθη ἡ εἴδησις τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου εἰς Παρισίους, οἱ φοιτηταί, οἱ ὁποῖοι τότε ἦσαν οἱ σημαιοφόροι πάσης εὐγενοῦς κινήσεως, διωργάνωσαν διαδήλωσιν ἐκ τοῦ προχείρου, ἥτις διέτρεχε τὰς ὁδούς, ἐκφέρουσα ἀρὰς κατὰ τῶν γάλλων ἀξιωματικῶν τῶν ὑπηρετούντων ὑπὸ τὸν Ἰμβραΐμ. Ὅταν ἡ ὀγκώδης αὕτη διαδήλωσις ἔφθασε, κατὰ τὰ μεσάνυχτα, εἰς τὸν Κεραμεικόν, ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ι΄ ἐξῆλθεν εἰς τὸν ἐξώστην τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνεφώνησε «ζήτωσαν οἱ Ἕλληνες· θὰ τοὺς ἀκολουθήσωμεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, ῥήτορες καὶ δημοσιογράφοι ἐξεδήλουν διὰ ποιημάτων καὶ λογογραφημάτων, λόγων καὶ ἄρθρων, τὴν συμμετοχήν των καὶ τὸν θαυμασμόν των πρὸς τὴν ἔνδοξον πόλιν καὶ τὴν ἡρωικὴν φρουράν, ὡς καὶ τὸν ἀποτροπιασμόν των πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν μετὰ τῆς ὁποίας ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία παρηκολούθει τὸ ἑλληνικὸν δρᾶμα. Αἱ ἐφημερίδες σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἦσαν πλήρεις σχετικῶν ἄρθρων, περιγραφῶν καὶ ποιημάτων.

Ἡ ἐφημερὶς τῆς Λωζάνης, ἀγγέλλουσα τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἐπήγετο: «οὕτως ἕνδεκα χιλιάδες Χριστιανῶν ἔπαυσαν νὰ ζοῦν, καὶ παριστάμενοι πρὸ τοῦ δικαστηρίου τοῦ Θεοῦ, ἐγκαλοῦν τὰ ἀνακτοβούλια, ἅτινα ἀπηρνήθησαν τὸν Χριστιανισμόν». Ὁ Γάλλος Camille Paganel εἰς ἐπίκλησιν, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσε πρὸς τοὺς φίλους τῆς Ἑλλάδος, ἀποκελεῖ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου «ἀξιοθρήνητον θρίαμβον τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας». Ὁ ἀείμνηστος βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος, ὁ πατὴρ τοῦ Ὄθωνος, θερμότατος φιλέλλην, εἰς τὸ ποίημά του «θρῆνος τῶν Ἑλλήνων», ἐκαυτηρίαζε τοὺς ἡγεμόνας καὶ διπλωμάτας, οἵτινες ἔχοντες τὸν Θεὸν καὶ τὴν Θρησκείαν μόνον εἰς τὸ στόμα, ἐλησμόνησαν τὰ ἀπαράγραπτα δίκαια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Εὐρώπη ὀφείλει τὰ φῶτά της. Ὁ δὲ μέγας γερμανὸς ποιητὴς Γουλιέλμος Müller, ὁ συγγραφεὺς τῶν τραγουδιῶν τῶν Ἑλλήνων, εἰς ποίημά του ἐπιγραφόμενον «ἡ Ἀνάληψις τοῦ Μεσολογγίου», ζωηρῶς καυτηριάζει τὴν ἀναλγησίαν τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας.

Εἶναι ἀληθῶς λυπηρὸν ὅτι δὲν ἐπέζησε τοῦ κοσμοϊστορικοῦ τούτου γεγονότος τὸ μέγα τῆς Ἀλβιῶνος τέκνον, ὁ λόρδος Βύρων, διὰ νὰ ψάλῃ μὲ τὴν γλυκύφθογγον λύραν του τὰ κλέη τῶν ἡρώων ἐκείνων καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ἅπαξ ἔτι ὅ,τι εἶχε καὶ ἄλλοτε εἰπῇ, ὅτι «ὁ θέλων νὰ λαμπρύνῃ τὸ ὄνομά του δι' εὐγενοῦς πράξεως, στρέφεται πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνθουσιῶν ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἡρώων αὐτῆς καταπατεῖ μὲ τόλμην τὴν κεφαλὴν τῶν τυράννων καὶ τρέχει εἰς τὰς μάχας διὰ νὰ ἀποθάνῃ ἢ νὰ ἐλευθερωθῇ».

Καὶ δραματικοὺς συγγραφεῖς ἐνέπνευσεν ἡ ἔξοδος· οὕτω κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1828 ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ παρισινοῦ Odéon τρίπρακτον λυρικὸν δρᾶμα, ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Μεσολογγίου», ἔργον τοῦ γάλλου ποιητοῦ Ozaneaux, μὲ μουσικὴν τοῦ Herold. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοφίλου Καΐρη Εὐανθία, νεαρὰ κόρη τότε, ἐδραματοποίησε τὰ τῆς Ἐξόδου καὶ ἰδίως τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Καψάλη, εἰς τρίπρακτον δραμάτιον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Νικήρατος» ὅπερ ἔγραψε μικρὸν μετὰ τὴν Ἔξοδον.

Θὰ ἦτο ὁμολογουμένως ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ὠφελιμώτατον καὶ ἐπικαιρότατον ἐὰν ὁ Δῆμος Μεσολογγίου προεκήρυσσε διαγωνισμὸν πρὸς συγγραφὴν λευκώματος, περιέχοντος ὅ,τι ἐλέχθη καὶ ἐγράφη καὶ ἐγένετο εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώην σχετικῶς μὲ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου· τοῦτο θὰ ἀπετέλει τὸ σεμνοπρεπέστερον μνημόσυνον καὶ τὴν περιλαμπροτέραν περγαμηνὴν τῆς γενναίας φρουρᾶς καὶ τῆς ἐνδόξου πόλεως.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δρᾶσις τῶν φιλελληνικῶν ἑταιριῶν, αἵτινες ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου εἶχον συσταθῆ εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἐυρώπης, ἐνετάθη ἅμα ἀνηγγέλθη ἡ πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου ὁ μέγας ἑλβετὸς φιλέλλην Ἐϋνάρδος, ὅστις τόσον εἶχεν ἐργασθῆ διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ Μεσολογγίου, διέδωκεν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην τὴν ἔκκλησιν τοῦ ἐπισκόπου Ἄρτης, ἱκετεύοντος νὰ ληφθῇ πρόνοια διὰ τὰ αἰχμαλωτισθέντα γυναικόπαιδα, ἅτινα μεταφερόμενα εἰς Αἴγυπτον ἐπωλοῦντο ὡς σφάγια.

Ἡ ἐν Παρισίοις φιλελληνικὴ ἑταιρεία, ἀριθμοῦσα μεταξὺ τῶν μελῶν της ἐπίλεκτα πρόσωπα τῆς ὑψηλῆς παρισινῆς κοινωνίας, ὡς τὸν Chateaubriand, ὅστις ζωηρότατα ὑπερεμάχει τῶν ἑλληνικῶν δικαίων καὶ εἰς τὴν βουλὴν καὶ διὰ τοῦ τύπου, τὸν Lafitte, τὸν κόμητα τοῦ Saint Aulaire καὶ ἄλλους, ἦτο τὸ κέντρον καὶ ὁ σύνδεσμος πασῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνικῶν ἑταιρειῶν, κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἐϋνάρδου καταρτισθέντα

ὀργανισμόν, καὶ ἐκεῖ συνεκεντροῦντο πᾶσαι αἱ εἰσφοραί. Τὰ μέλη τῆς ἑταιρείας ταύτης εἰργάζοντο μετ' ἀληθοῦς αὐταπαρνήσεως διὰ τὸν ἱερὸν σκοπὸν καὶ εὐγενεῖς παρισιναὶ δέσποιναι διωργάνουν φιλανθρωπικὰς ἑορτὰς καὶ ἐράνους πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐπιζησάντων τῆς καταστροφῆς.

Ἡ φιλανθρωπικὴ αὕτη κίνηση, ἐξαπλωθεῖσα εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἔλαβεν ἐξαιρετικὴν ἐπίτασιν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ μάλιστα εἰς τὴν Πρωσσίαν, ὅπου ὁ φιλελληνισμός, ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῆς ἰδεολογίας τῶν ἀκαδημαϊκῶν κύκλων, κατέστη, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἱστορικοῦ Βαρθόλδυ, θρησκεία. Εἰς τὸ Βερολῖνον τὸ κήρυγμα τοῦ Οὔφελανδ καὶ τοῦ Νεάνδρου παράγαγε λαμπρὰ ἀποτελέσματα καὶ πάντες ἀπὸ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας μέχρι τῶν χειρωνακτῶν ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ συντελέσουν εἰς ἀνακούφισιν τῶν ἡρωϊκῶν λειψάνων. Ὁ γνωστὸς ἑρμηνευτὴς τοῦ Ὁμήρου Voss, ἀποζῶν ἐκ τῆς πενιχρᾶς του συντάξεως, προσέφερε 1.000 φλωρία, μικρὰν συμβολήν, ὡς ἔλεγεν, ἀντὶ τῆς μεγάλης ὀφειλῆς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πρὸς τὴν Ἑλλάδα, φορέα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παιδεύσεως. Οἱ εἰς πλείστας πόλεις καὶ κώμας τῆς Πρωσσίας συσταθέντες φιλελληνικοὶ σύλλογοι συνέλεξαν ἐντὸς διμήνου ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου 210.000 τάλληρα, ἤτοι 1.260.000 φράγκα.

Εἰς τὸ Μόναχον κέντρον τῆς φιλελληνικῆς κινήσεως ἀπέβη ὁ ἀείμνηστος βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος, ὁ πατὴρ τοῦ Ὄθωνος, ὅστις οὐ μόνον ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου διέθεσε μεγάλα ποσὰ διὰ νὰ ἐξαγορασθοῦν ἐκ τῆς τουρκικῆς δουλείας γυναικόπαιδα τοῦ Μεσολογγίου καὶ διενήργει ἐράνους ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ· οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀνὰ τὸ κράτος περιοδείαν του ἀπηγόρευσε τὰς πρὸς τιμήν του ἑορτὰς καὶ φωταψίας, παρακαλῶν ἵνα τὰ διὰ ταύτας προωρισμένα χρήματα μοιράζωνται εἰς 2 ἴσα μερίδια, ὧν τὸ ἓν διὰ τοὺς πτωχοὺς τῆς πόλεως καὶ τὸ ἕτερον ὑπὲρ τῶν θυμάτων τοῦ Μεσολογγίου· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐνθουσιωδῶν του ᾠδῶν «πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας» ὑπέκαιε τὸ πρὸς τὸ μαχόμενον ἔθνος ἐνδιαφέρον τῶν συμπατριωτῶν του.

Ἡ φιλανθρωπικὴ αὕτη κίνησις, λαβοῦσα καταπληκτικὴν διάδοσιν εἰς ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, συνετέλεσε νὰ μορφωθῇ ἀτμόσφαιρα ζωηρᾶς συμπαθείας πρὸς τὸ χειμαζόμενον ἔθνος, ἥτις βαθμηδὸν ἐπιβληθεῖσα καὶ ἐπὶ τῆς ἀκάμπτου Διπλωματίας, ἐπέδρασεν εὐνοϊκῶς καὶ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως καὶ προελείανε τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Γένους. Τοιουτοτρόπως, ὡς τὸ μυθολογούμενον πτηνὸν τοῦ φοίνικος ἀνεγεννᾶτο ἐκ τῆς τέφρας του, καὶ ἐκ τῆς τέφρας τῆς τρισενδόξου πόλεως ἀνέτειλεν ἡ ἠὼς τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, καί, ὡς λέγει ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, «ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου, ἡ δοξάσασα τὴν Ἑλλάδα ζῶσα, ἔμελλε νά την ἀναστήσῃ καὶ πεσοῦσα»· τοῦτο δὲ οὐ μόνον, διότι, ὡς ἀναγράφεται εἰς τὸν «Φίλον τοῦ Νόμου» τῆς δὲ 30ῆς Ἀπριλίου 1826, ἡ καταστροφὴ ἐκείνη «ἐξύπνησε τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὴν ληθαργίαν, καθησύχασε τὸν ἀναβρασμὸν τῶν παθῶν καὶ ἔπνιξε τὸ πνεῦμα τῆς ἰδιοτελείας, ἀλλὰ καὶ διότι παρέσχε εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον μοναδικὸν ὑπόδειγμα αὐτοθυσίας καὶ ἡρωϊσμοῦ, ὅπερ ἐκίνησεν ἀμείωτον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως, ἥτις οὕτως εὗρεν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην πολύτιμον σύμμαχον καὶ ὑποστηρικτήν.

Κυρίαι, Κύριοι!

www.pentalofo.gr

Εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πᾶν λογίζεται μόνον ἀπὸ ἀπόψεως ὑλικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιτυχίας, ἂς ἀντλήσωμεν ἐκ τοῦ μνημοσύνου τῆς μεγάλης ταύτης ἐπετείου τὸ μέγα δίδαγμα, ὅτι ἄτομα καὶ ἔθνη δὲν δοξάζει τόσον ἡ ἐπιτυχὴς ἔκβασις ὅσον ἡ εὐγενὴς προσπάθεια, δὲν ἀπαθανατίζει τόσον ἡ ὑλικὴ ἐπιτυχία ὅσον ἡ ἠθικὴ νίκη.

Εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον ἀπὸ ὑλικῆς ἀπόψεως νικηταὶ ἀνεδείχθησαν οἱ Τοῦρκοι· οἱ ἥρωες τοῦ Μεσολογγίου κατεστράφησαν· τὴν πόλιν κατεπάτησεν ὁ βαρβαρικὸς ποὺς καὶ ἐπὶ τῶν ἠρειπωμένων ἐπάλξεών της ὑψώθη ἡ ἡμισέληνος. Καὶ ὅμως τὸ ὄνομα τῶν νικητῶν ἐλησμονήθη, ἀλλ᾽ ἡ δόξα τῶν ἐλευθέρων πολιορκημένων θὰ μένῃ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μεσολογγίου θὰ παραμένῃ ἐσαεὶ ὡς τὸ ἱερὸν σύμβολον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς φιλοπατρίας.

Ἡ ἡρωϊκὴ αὐτοθυσία ἐκλέϊσε τὸ Μεσολόγγι περισσότερον ἀφ᾽ ὅ,τι θά το ἐδόξαζεν ἡ περιφανεστέρα τῶν νικῶν· ὅπως ἔψαλεν ὁ Λουδοβῖκος τῆς Βαυαρίας «ποτὲ νίκη δὲν ὑπῆρξεν ὡς ἡ πτῶσίς σου μεγάλη»· καὶ ἀληθῶς

www.pentalofo.gr

Ο ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ

www.pentalofo.gr

Η ΔΟΞΑ ΣΤΟ ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ (1826—1926) ΠΟΙΗΜΑ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ[4]

Στ᾽ ἀλατόσπαρτα ζῆς ἀφρολουλούδια,
Γῆ, σὰ νιόβγαλτη ἀπὸ τὰ σταλωμένα
σπλάχνα τῆς ρηχοθάλασσας ποὺ τρέφει
πλούσια τὰ ψάρια.

Καὶ γίνονται καθρέφτες τὰ ἱλαρά σου
νερὰ ὡραιότερα μέσα τους νὰ βλέπουν
λιγερές, ἡλιογέρματα, φεγγάρια,
τὰ πρόσωπά τους.

Οἱ πρυές σου, βραδιανὲς ψαρεύτρες, κάνουν
τὴ λίμνη σου στερέωμα νυχτοπλάνο·
στὰ παννιά σου ὁ μαΐστρος σου λαχτάρα
καὶ στὰ παιδιά σου.

Ἡ ἐλιά σου, κι᾽ ἂς τὴ λάβωσε τοῦ Ἀράπη
το τσεκούρι, γιὰ σὲ καρπερὴ πάντα·
περήφανη κ᾽ ἡ ποὺ ἔγινε ψωμί σου
φτωχὴ ἀρμυρήθρα.

Θαλασσινῶν, γραμματικῶν, κουρσάρων,
Γῆ, φωλιὰ ἐσύ, χωσιά, πνοή, πατρίδα,
καὶ μὲ τοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ μὲ τοῦ Φράγκου
τὰ περιγιάλια

γνωρισμένη πελαγοταξιδεύτρα,
ὕστερα μέσα στὴ νυχτιὰ τοῦ σκλάβου
γελασμένη ἀπ᾽ τὸ Μόσκοβο, ἀπ᾽ τὸν Τοῦρκο
φωτοκαμένη,

μὲ τὸ λαμπύρισμά σου φουντωμένο,
Γῆ, ματιὰ στὸ περπάτημα τοῦ Γένους,
ἔξαφνα πῶς ξανοίγεσαι κορώνα
τοῦ ρήγα Ἀγῶνα!

4 Ἀπηγγέλθη τὴν 25 Ἀπριλίου πρὸ τοῦ Τύμβου τῶν πεσόντων.

Ὁ Ζυγὸς καὶ ἡ Βαράσοβα καὶ οἱ βίγλες
κορφὲς μακριάθε ποὺ σὲ παραστέκουν,
τὰ βουνὰ τὰ ψηλὰ νὰ εἰποῦν ταιριάζει,
Γῆ, τὴν ἀντρειά σου.

Νὰ εἰποῦν τὸ φράχτη σου ἄπαρτο, τὶς τάπιες
σου ἐφτάψυχες, τὰ καλύβια σου κάστρα,
τὶς ταπεινές σου πάσαρες, ἁρμάδες
ποὺ δὲν ψηφοῦσαν,

νὰ εἰποῦν πὼς κράχτες σου εἶχες τὰ λαγούμια,
τὶς γυναῖκες σου, ἀντρῶν ἅρματα ζωσμένες,
τῆς Λευτεριᾶς, μεσ᾽ στῶν παιδιῶν τὰ χέρια
τὶς πέτρες σου, ὅπλα,

τὴν Κλείσοβα ποὺ ἀνάστησε τὸ Σοῦλι,
πρωτοστάτες ἀγγέλους σου τοὺς ξένους,
τοὺς ψαράδες σου ἀπόστολους γραμμένους
γιὰ νέα Βαγγέλια!

Γῆ μοιρόγραφτη, πάνε ἑκατὸ χρόνια.
Πῶς τὴ δαρμένη κράτησες Ἑλλάδα
στὸ λιγισμένο τὸ κορμί σου ἀπάνου,
Γῆ στοιχιωμένη,

καὶ καθὼς μὲ τὸ βάρος της βροντώντας
ἔπεσες, πῶς ὑψώθηκες νὰ πάρης
τὸ φύσημά σου καὶ τὸ ἀνάσασμά σου
στοὺς οὐρανούς μου!

* * *

Προτοῦ σταθῶ σ᾽ ἐσέ, στὸ ἐρημονήσι,
στῶν Ψαρῶν τὴν ὁλόμαυρη τὴ ράχη
περπάτησα μὲ λίγα της χορτάρια
στεφανωμένη.

Μὰ τ᾽ ἀστραπόβροντο ὅταν τοῦ χαμοῦ σου
τοῦ ἀπίστευτου μὲ τράβηξε σ᾽ ἐσένα,
ὅπου ἔστεκες, ἐρμιᾶς οὔτε μαυράδια,
μήτε χορτάρια.

Σημάδι σου κανένα. Σὰ νὰ σ᾽ εἶχεν
ἀλλοῦ μυστικὴ ἀνάληψη καλέσει,
πέρα ὡς πέρα, παντοῦ, στὰ χώματά σου
φῶς, φῶς, πλημμύρα!

www.pentalofo.gr

Ἀπὸ τὸ φῶς αὐτὸ στοῦ κοντυλιοῦ μου
τὴν ἄκρη πῆρα κ᾽ ἔσκυψα νὰ γράψω,
χάραξα ἓν ὄνομα, εἶπα στοὺς αἰῶνας,
ΤΟ ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ !

* * *

Μοῦσα τῶν τραγουδιῶν! Ὤ! τὰ βλαστάρια
τ᾽ ἄγρια στοὺς κάμπους καὶ στὰ καταρράχια!
Σκλαβιὰ καὶ ἀρρώστια ἀγνάντια τους τῆς χώρας
τὰ περιβόλια.

Μοῦσα τῶν τραγουδιῶν! Τὰ νέα κορμιά τους
ἡ ἀρχαία ψυχὴ τ᾽ ἀνάβει τῶν Ὁμήρων,
σὰν πρόσωπα εἶναι, ζοῦν, τρεμοσαλεύουν,
εἶναι σὰ χέρια·

Μοῦσα τῶν Πανελλήνων, ταιριασμένη
μὲ τοῦ σοφοῦ ρυθμοῦ τὸ βῆμα, γίνε
ψαλμὸς ἐσὺ στὴν ἑκατοχρονήτρα
της Γῆς μου χάρη·

Ψ᾽άλε πάλε: «Καημένο Μισολόγγι,
δαρμός, κλαημὸς καὶ μοιρολόϊ σὲ λένε.
Πῶς κλαῖτε, μάννες, γιὰ παιδιά, γιὰ μάννες
παιδιὰ πῶς κλαῖνε!

— Δὲν κλαῖμε ἐμεῖς τὸ σκοτωμό, ἐμεῖς κλαῖμε
τὸ σκλαβωμό. Ἄ! τὸ βράδι τοῦ Λαζάρου ...
Πατρίδα, ποιὸς θ᾽ ἀδράξῃ ἀπὸ τὰ νύχια
κ᾽ ἐσὲ τοῦ Χάρου;

Χριστέ, γιὰ τοὺς πιστούς σου ξημερώνει
χαροποιὰ ἡ γιορτή σου ἡ βαγιοφόρα,
τρύπαν ἐμᾶς τὰ καρφιὰ τοῦ Σταυροῦ σου,
Χριστέ, ἀπὸ τώρα!

Τὰ καράβια μας πάνε, τὰ νησιά μας
πατημένα, καὶ ἡ πεῖνα ἡ Λάμια... ἀκόμα
Θεέ! Τρομάρα! μολεμένοι ἀπὸ σάρκα ...
Βουβάσου, στόμα!..

Ἀνοῖξτε κ᾽ οἱ ἐκκλησιές, δακρύστε, εἰκόνες,
κατάσταυρα ὅλες μᾶς χτυπᾶν οἱ μπόρες ...
Τοῦ κόσμου τ᾽ ἀποπαίδια ἐμεῖς; Περνᾶνε
κ᾽ οἱ μέρες κ᾽ οἱ ὧρες

www.pentalofo.gr

Μὰ δὲν περνᾶμ᾽ ἐμεῖς, γυρτοὶ ραγιάδες!
Ἐμπρός! Ὀρθοί! Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι!
Μπροστὰ οἱ γεροί, κατάμεσα οἱ γυναῖκες,
ἐλᾶτε, οἱ γέροι,

κ᾽ οἱ λαβωμένοι κ᾽ οἱ ἄρρωστοι κι ὅσοι ἥρωες
καὶ ζωὴ καὶ τάφο γῆ δὲ θέλετ᾽ ἄλλη,
τὸ δαυλὶ σᾶς ἁγιάζει τοῦ Δεσπότη
καὶ τοῦ Καψάλη.

Τὰ γιοφύρια; Γκρεμός. Καὶ τὰ παιδάκια;
Πνιμός. Οἱ δρόμοι ἀπὸ παντοῦ πιασμένοι
τοῦ γλυτωμοῦ. Ἡ σφαγή... ὁ χαμός .. ἡ φλόγα..
Ψυχὴ δὲ μένει.

— Μοῦσα τῶν Πανελλήνων, ἡ θυσία
μένει καὶ ἀπὸ τὴν τέφρα της τὸ Γένος
γιὰ νέα γραφτά, κ᾽ Ἐσὺ γιὰ νέα τραγούδια.
Κ᾽ ἡ ἀθανασία!

* * *

Γῆς τοὺς ξάστερους πάντοτε οὐρανούς μου
κάθε λογῆς κόσμοι ἀστρικοὶ πλουμίζουν,
ἄστρα ποὺ πέφτουν καὶ ποὺ σβύνουν, ἄστρα
ποὺ τρεμοφέγγουν.

πλανῆτες, φωτοσύγνεφα, κομῆτες,
φῶτα χλωμὰ καὶ φῶτα θάμπωμα, ἥλιοι,
πές τα μαργαριτάρια καὶ χρυσάφια,
πές τα διαμάντια.

Μὰ Ἐσύ, ρουμπίνι ἀπ᾽ τοὺς ἀχνοὺς δεμένο
μαρτυρικῶν καὶ ἡρωϊκῶν αἱμάτων!
Στὸν οὐρανὸ τῆς πλάσης καθὼς εἶναι
τοῦ πόλου τὸ ἄστρο,

τοῦ πόλου τὸ ἄστρο ἐσὺ στοὺς οὐρανούς μου,
τῆς Δόξας δόξα, ὦ Γῆ! Τὸ Μισολόγγι!
Κ᾽ οἱ μὲ ὀνόματα μύρια γνωρισμένοι
κόσμοι μου ποὺ εἶναι

κ᾽ οἱ ἀπὸ σπαθιοῦ καταχτητές, καὶ οἱ δάφνες
τῶν πολεμάρχων οἱ αἱματοθρεμμένες,
κ᾽ οἱ Ἀλέξαντροι κ᾽ οἱ Ἐφτάλοφες καὶ οἱ Νίκες
καὶ οἱ Σαλαμῖνες,

www.pentalofo.gr

καὶ μὲ τὶς ἱστορίες οἱ Πολιτεῖες
καὶ στόματα χρυσὰ καὶ οἱ Κυβερνῆτες
κ᾽ οἱ Ἡράκλειτοι τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης
παντοῦ κ᾽ οἱ Αἰσχῦλοι,

ἀνήμποροι ὅπως κι᾽ ἂν σταθοῦν μπροστά σου,
καὶ μὲ μιᾶς τρίχας ἴσκιο νὰ θολώσουν
τὴν ξεκομμένη ἀπ᾽ τοῦ Κυρίου τὴν ὄψη
φεγγοβολιά σου,

Μισολόγγι! Χαρὰ τῆς ἱστορίας,
Γῆ ἐπαγγελμένη! Πάνε ἑκατὸ χρόνια,
κι᾽ ἂς πᾶνε. Ἡ θύμηση ἄχρονη μπροστά σου
θὰ γονατίζῃ.

www.pentalofo.gr

ΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ[5]

Καθὼς οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας ἀπήρχοντο θεωροὶ εἰς τὴν Ἱερὰν Δῆλον ἢ τοὺς Δελφούς, καὶ οἱ Χριστιανοὶ πατέρες ἐπορεύοντο πρὸς τὴν Ἁγίαν γῆν τῆς Παλαιστίνης, ὁμοίως προσερχόμεθα καὶ ἡμεῖς πιστοὶ προσκυνηταὶ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην τὴν ἱεράν, πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ αὐτὴν τῆς ἐλευθερίας.

Πόσα αἰσθήματα πλημμυροῦν, ἀλήθεια, τὴν ψυχήν μας· εὐγνωμοσύνη ὅτι μᾶς ἀπέδωκε, δυστυχῶς τόσον ἀκριβά, τὴν ἐλευθερίαν· θαυμασμὸς διὰ τὴν καρτερίαν της, ὑπερηφάνεια διὰ τὴν γενναιότητά της. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν κυριαρχεῖ ἡ ἔκπληξις.

Καὶ περιφέροντες τὸ βλέμμα πρὸς τὴν λιμνοθάλασσαν καὶ τὰ πλοιάρια ταῦτα, πρὸς τὰ σπιτάκια τὰ χαμηλὰ καὶ τὰ μικροκαμωμένα τείχη, διερωτώμεθα ἂν αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ Βενετία, ποῦ συνεκράτησεν ἐπὶ πέντε χρόνους τὴν ἐπανάστασιν τῆς Στερεᾶς, ποῦ συνέτριψε τὴν ὁρμὴν τῶν Τουρκαλβανῶν, ποῦ ἐπεριφρόνησε τοὺς Φράγκους ὀχυρωτάς, ποῦ ἀπέστειλε ῥοῦμι πρὸς τὸν Κιουταχῆν, καὶ ἔκαμε νὰ λυσσάξῃ τὸν Ἰμπραήμην; τὸ Μεσολόγγι τἀκουστό, ποὖφαγε κόκκαλο πολὺ τοῦ Τούρκου καὶ τ᾽ Ἀράπη.

Τοιαύτην ἔκπληξιν ἐδοκίμαζεν ἀκριβῶς καὶ ὅστις ἠτένιζε πρὸς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην.

Εἶναι δυνατόν; Ἐπάνω εἰς τὰ τείχη ταῦτα συνετρίβη κατὰ τὰ εὐφρόσυνα Χριστούγεννα τοῦ 1822 ἡ ὁρμητικὴ ἔφοδος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὀμὲρ Βριώνη καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ Κιουταχῆ, τοῦ νικητοῦ τοῦ Πέτα; Ναί, ἀπ᾽ ἐδῶ ἤρχισεν ἡ καταδίωξις καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν ἐπιδρομέων, τὴν ὁποίαν συνετέλεσεν ὁ Ἀχελῷος, παρασύρων

κεφαλὲς ἀπελπισμένες μὲ τὰ μάτια πεταχτὰ
κατὰ τἄστρα σηκωμένες γιὰ τὴν ὕστερη φορά

Ἡ περιλάλητος ἐκείνη νίκη ἐξησφάλιζεν ἐπὶ δυόμισυ ἔτη τὴν ἐλευθερίαν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὅταν ἦλθεν ὡς Μεσσίας ὁ Ἄγγλος ποιητής, τὸν ἔκαμνε νὰ ζητήσῃ ἐδῶ τὴν νέαν του πατρίδα, καὶ νὰ τὴν στολίσῃ στοργικὰ μὲ νέους προμαχῶνας.

Αἴ, μὲ ποῖον ἐνδόμυχον φόβον θ᾽ ἀντίκρυζε καὶ πάλιν τὰς ψαροκαλύβας μετὰ 27 μῆνας ὁ Κιουταχῆς, διερχόμενος κατ᾽ Ἀπρίλιον τοῦ 1825 ταχὺς τὸ Μακρυνόρος! Τί θὰ ἐσκέπτετο ἀτενίζων πρὸς τὰ νέα ὀχυρώματα, καὶ ἀναμετρῶν τὴν Σουλτανικὴν ἀπειλὴν «ἢ τὸ Μεσολόγγι ἢ τὴν κεφαλήν σου».

5 Ἐξεφωνήθη τὴν 25 Ἀπριλίου ἐπὶ τοῦ Τύμβου τῶν πεσόντων.

Κανεὶς τοῦρκος πασᾶς δὲν ὑπῆρξεν ἐμπειρότερος οὐδὲ καρτερικώτερος τοῦ Κιουταχῆ Ῥεσὶτ πασᾶ καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα. Τὴν φορὰν αὐτὴν ἤρχετο φέρων μισθωτοὺς φράγκους μηχανικοὺς καὶ σκλάβους χριστιανοὺς ἐργάτας. Καὶ ὅταν μετὰ δυόμισυ μῆνας κατέφθασε μεγαλοπρεπῶς καὶ ἡ ἀρμάδα, τῆς ὁποίας ἐπέβαινεν ὡς Καπουτὰν πασᾶς ὁ χωλὸς Χοσρέφ, συνοδεύων τὸν ἐξολοθρευτὴν τῆς Κρήτης Χουσεΐνην καὶ μὲ τὴν συνδρομὴν τῶν πλοιαρίων τοῦ Γιουσούφ πασᾶ ἤρχιζαν ὅλοι τὸν στενὸν ἀποκλεισμόν, ἦτο πασίδηλον ὅτι ἐδῶ ἐκρίνετο πλέον ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, ποῦ ἀνέλαβες τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην ἀποστολὴν νὰ ἐπιδείξῃς ὄχι πλέον εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλ' εἰς τὸν κόσμον ὅλον, τί ἐσήμαιναν ἡνωμένη ἀνδρεία Ἑλληνικὴ καὶ Χριστιανικὴ αὐτοθυσία, τὸ ἀπέδειξες, ὦ Μεσολόγγι, κατὰ τρόπον τόσον ἀπαράμιλλον, τόσον θαυμαστόν, ὥστε ν' ἀποτελῇ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων τὸ καύχημα καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος.

Κάθε νησοῦλα, κάθε πέτρα σου θὰ διηγῆται κάτι.

Ἐκεῖ λοιπὸν ἔκειτο ὁ προμαχὼν τοῦ Μπότσαρη, τοῦ ὁποίου τὴν ὑπόνομον ἀνέτρεπαν τὴν 8/20 Ἰουλίου οἱ πολιορκηταί, ἀλλ' ὅταν ἐδοκίμασαν νὰ εἰσορμήσουν εἰς τὴν πόλιν, ἐγνώρισαν ὅλοι των καλὰ ποίους κατοίκους εἶχε;

Ἐκεῖ εἶναι τοῦ Φραγκλίνου ὁ προμαχὼν ὅπου μετὰ 12 ἡμέρας ἔπηξαν ἀλαλάζοντες τὰ κόκκινα μπαϊράκια οἱ ἐχθροί, ἔλαβαν ὅμως καὶ πάλιν πικρὸν μάθημά των.

Ναί, ἀλλὰ δύο μόνον πιθάρια μπαρούτι ἀπέμειναν εἰς τους ἥρωας καὶ ὁ θαλάσσιος ἀποκλεισμὸς ἔσφιγγεν ἤδη τὸν λαιμόν των.

Ἔξαφνα τὴν ἐπαύριον ποῖος τῆς τύχης αἰφνιδιασμὸς — ἐφαίνοντο κάποια νέα πλοῖα καὶ μετ' ὀλίγον τὰ κουρασμένα μάτια τῶν Μεσολογγιτῶν ἀπελάμβαναν ἓν τῶν ὡραιοτάτων τῆς Ἐπαναστάσεως θεαμάτων. Ἂς ἐντρυφήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἀναπολοῦντες τὴν σκηνὴν ἐκείνην. Οἱ Ὑδραῖοι ὑπὸ τὸν Μιαούλην, ὑπὸ τὸν Ἀνδροῦτσον οἱ Σπετσιῶται, ὑπὸ τὸν Ἀποστόλην οἱ Ψαριανοὶ—40 ὅλα πλοῖα! Καὶ τὴν ἐπαύριον προσέβαλλον κατὰ μέτωπον τὴν ἀρμάδαν τοῦ πασᾶ καὶ ἐξαπέστελλον κατὰ τοῦ ἰδικοῦ του πλοίου τὰ πυρπολικά, τὸν τρόμον τοῦ Χοσρέφη. Καὶ Χοσρέφης καὶ ἀρμάδα ἐτρέποντο εἰς ἀθλιωτέραν τοῦ Ξέρξου φυγὴν καὶ δὲν συνήρχοντο ἐκ τοῦ πανικοῦ παρὰ μόνον ὅταν ἐκλείσθησαν ἀσφαλῶς ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἀλλ' ὁ ἐγκαταλειπόμενος Ῥούμελι Βαλεσῆς ποῦ ἠδύνατο νὰ φύγῃ, Ἔπρεπε μόνος ν' ἀγρυπνῇ κατὰ τῶν νυκτερινῶν ἐπιθέσεων τῆς φρουρᾶς; ἡ ὁποία ἔχουσα τώρα καὶ μπαρούτι καὶ ψωμί, ἐπέμενεν «νὰ τὸν ἐρωτᾷ», δηλαδὴ νὰ τὸν προκαλῇ εἰς μάχην. Ἔπρεπε συγχρόνως νὰ προσέχῃ καὶ τοὺς ἔξωθεν ὁπλαρχηγοὺς τῆς Στερεᾶς, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἔκοπταν τοὺς δρόμους. Καὶ ἔκτιζεν ἔκτιζε ὁ Κιουταχῆς τὸ περίφημον ἐκεῖνο ὕψωμα τῆς Ἑνώσεως καὶ κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ πάλιν ἕνα προμαχῶνα ἀλλὰ πρὸς τί; τὴν τελευταίαν τοῦ Αὐγούστου μία ἔφοδος τῶν γκιαούρηδων, τοῦ ἐδεκάτιζε τὸν στρατὸν καὶ τοῦ ἀνέτρεπεν ὅλους του τοὺς μόχθους. Καὶ μετὰ τὴν οἰκτράν του ἀποτυχίαν τῆς 21 Σεπτεμβρίου ὁ Ῥούμελι Βαλεσῆς ἐπείθετο πλέον ὅτι χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ Καπουτὰν πασᾶ ἦσαν ἀνωφελῆ τὰ κανονοστάσια καὶ χαρακώματά του. Καὶ ταπεινωμένος ἀπεσύρετο ἐκεῖ ἐπάνω, εἰς τὰς παρόδους τοῦ Ζυγοῦ μὲ τοὺς ὑπολοίπους Γκέκιδές του, μόλις τρεῖς χιλιάδας, πεινασμένους καὶ γυμνούς, καὶ ἐμελέτα περίφοβος τὴν Σουλτανικὴν ἀπειλὴν «ἢ τὸ Μεσολόγγι ἢ τὴν κεφαλήν σου».

Ὁσάκις ἀναλογιζόμεθα ὅτι ἐδῶ θὰ ἠδύνατο νὰ λήξῃ πλέον καὶ ἡ πολιορκία αὕτη καὶ νὰ μείνῃ πάλιν νικηφόρον καὶ ὄρθιον τὸ Μεσολόγγι, μεμψιμοιροῦμεν. Ἀλλ᾽ ἡ Πρόνοια, τὴν ὁποίαν ἐπεκαλοῦντο εὐλαβῶς οἱ κάτοικοί του, ἠθέλησε νὰ δεκαπλασιάσῃ τὴν δύναμιν ἐχθρῶν, διὰ νὰ ἑκατονταπλασιάσῃ τὴν ἰδικήν του δόξαν.

Τὴν 18 Νοεμβρίου ἐπέστρεφε κομίζων εἰς τὸν Κιουταχῆν ἐφόδια ὁ Καπουτὰν Πασᾶς καὶ μετ᾽ ὀλίγον ἀπεβιβάζετο καὶ εἰς τὴν Στερεὰν ἡ κατάρα τῆς Πελοποννήσου, ὁ Ἰμπραήμης.

Ἡ ἱστορία διέσωσε τὴν φράσιν του τὴν περιφρονητικήν, ὅτε προσέβλεψε τὸν «φράκτην» τοῦτον· διέσωσε καὶ τὴν χλευαστικήν του ἐπιτίμησιν πρὸς τὸν Κιουταχῆν κατὰ τὸ Συμβούλιον τῆς Ναυπάκτου.

Τοῦ λοιποῦ ὁ Αἰγύπτιος Ναπολέων ἀνελάμβανε τὴν στρατηγίαν. Σπανίως πόλεμος εἶχε προσελκύσει τόσον τὰ βλέμματα τῶν λαῶν. Ἡ χειμερινὴ πάλη δύο συνηνωμένων στρατιωτικῶν κρατῶν κατὰ μιᾶς πολίχνης ἦτο κάτι πρωτάκουστον, ἡ ἀγωνία τῶν Ἑλλήνων μετεδίδετο μακράν, εἰς τὰ κομιτᾶτα τῶν φίλων καὶ τὰ Ὑπουργεῖα τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἐχθρός,

— αὐτὸς ὁ Γέντζ—ἠναγκάζετο νὰ ὁμολογῇ, ὅτι τοιαύτη ἄμυνα ἦτον ἔργον ἀληθινῶν ἡρώων.

Κι᾽ ὅμως πόσον λιτὸν ἐπίθετον ἦτον ἡ λέξις *ἥρωες* διὰ τοιούτους ἄνδρας!

Δύο στόλοι ἀπέκλειαν τὴν λιμνοθάλασσαν αὐτήν, ὀχυρώματα καὶ πύργοι ἐκτίζοντο ἀδιάκοπα τριγύρω, ὑπόνομοι ἀνετινάσσοντο, 40 τηλεβόλα ἐβροντοῦσαν ἐναντίον των νυχθημερόν, χιλιάδες τουφεκιῶν τοὺς ἐπυροβολοῦσαν διὰ μιᾶς, γιλιάδες λογχῶν ἐπλησίαζαν τὰ τείχη, Φελλάχοι, Φράγκοι, Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ τοὺς ἀπειλοῦσαν καὶ ἀπέραντος ἀλαλαγμὸς ἠκούετο καθ᾽ ὅλην τὴν πεδιάδα, ὅπου συνωθοῦντο μεταξὺ κοκκίνων καὶ πρασίνων σημαιῶν τὰ πλήθη τῶν βαρβάρων. Τί θέαμα προσέβλεπαν οἱ ἥρωες ἐφόσον ἔφθανε μακρὰν τὸ ἀνήσυχόν των βλέμμα.

Ἀλλ᾽ ἡ ψυχικὴ ῥώμη τῶν ὀλιγοστῶν ἐκείνων μαχητῶν ὡς ἀπὸ θείας δυνάμεως ἐγιγαντώνετο, ἐφόσον κατέρρεεν ἀδύνατον τὸ σῶμα.

Καὶ ἀπὸ τῆς 21 Ἰανουαρίου, ὅτε κατώρθωσε καὶ πάλιν ὁ Μιαούλης ἀπωθῶν πρὸς τὸν λιμένα τῶν Πατρῶν ἐντρόμους ἐκ τῶν πυρπολικῶν τοὺς δύο στόλους, νὰ τροφοδοτήσῃ τελευταίαν φορὰν τὴν ἔνδοξον φρουράν, ὁποία μανία ἱερά, ὁποία «ἀνέκφραστος εὐθαρσία» τῶν ἀμυνομένων ! Ἀναγνώσατε οιανδήποτε τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» σελίδα! Τί ἂν οἱ κεραυνοὶ τοῦ Ἰμπραὴμ εἶχαν καταρρίψει κάθε στέγην, τί ἂν «ἄνθρωποι διδαγμένοι τὴν ἐπιστήμην των εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῆς Ἐυρώπης» τοὺς ἐπυροβολοῦσαν ἐπιτυχῶς; Αὐτοὶ ἐμάχοντο!

Καὶ ὅταν τὴν 28 Φεβρουαρίου ἐκινδύνευσεν ἑλληνικὸν ὀχύρωμα τρεῖς φορὰς ἡ σπάθη τῶν Μεσολογγιτῶν ἀπέκρουσε τὰς λόγχας τῶν Αἰγυπτίων. Ἦτον ἡ σειρά τοῦ Κιουταχῆ νὰ ἐρωτήσῃ καὶ αὐτὸς τὸν Ἰμπραήμ, τί φρονεῖ περὶ τοῦ φράκτου.

Ὅ,τι ἐφρόνει, τὸ εἶχεν ἤδη ὁμολογήσει ἐπισήμως. Ἐζήτει βοηθείας. Καὶ οἱ δύο στρατάρχαι ἐστράφησαν ἤδη κατὰ τῶν νησιῶν, διὰ νὰ σφίξουν εἰς στενώτερον κλοιὸν τὸν λιμώττοντα λαιμὸν τοῦ Μεσολογγίου.

Ἀλλὰ γνωρίζομεν πλέον, ὦ Μεσολογγῖται, τὸ Βασιλάδι καὶ τὴν νησοῦλλαν τοῦ Ντολμᾶ, ὅπου αἱ δράκες τῶν γενναίων ἐπολέμησαν πρὸς δεκαπλασίους Ἄραβας καὶ Ἀλβανούς.

Καὶ ἐκαμαρώσαμεν πρὸ πάντων τὸ κόσμημα τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῆς σκηνογραφίας, τὴν Κλείσοβαν τὴν θρυλικήν, τὴν στυλοβάτην τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα. Οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀνισώτερος ἀγὼν οὐδ' ἐπικωτέρα νίκη! Πῶς νὰ ὀνομασθοῦν οἱ 131 ἐκεῖνοι μαχηταί, ποῦ ἀπέκρουσαν τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τοὺς δισχιλίους Ἀλβανοὺς τοῦ Κιουταχῆ, τοὺς ὑπερτρισχιλίους Αἰγυπτίους τοῦ Χουσεΐνη; Ἐκεῖ ἔκλινε πληγωμένος αὐτὸς ὁ Κιουταχῆς, ἐκεῖ πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Ἰμπραὴμ κατέπεσε πτῶμα ὁ Χουσεΐνης. Δείξατέ μας, ποῦ ἔστησεν ὁ Κίτσος τὸ τρόπαιον ἐκ τῶν στιλπνῶν λαφύρων, τῶν δισχιλίων τουφεκιῶν καὶ ποῦ παρεσύρθησαν τὰ τρισχίλια πτώματα τῶν παντοδαπῶν βαρβάρων.

Ἀλλ' ἡ Κλείσοβα ἦτον, ἀλίμονον, ἡ τελευταία τοῦ Μεσολογγίου νίκη! Ὀξύτερος τῶν λογχῶν φρικωδέστερος τῶν κανονιῶν, ὑπουλότερος τῶν ὑπονόμων καὶ ἀγριώτερος τοῦ Ἰμπραήμ, εἶχεν ἤδη φθάσει ταχὺς ἄλλος κατακτητής, ἡ Πεῖνα — ἡ πεῖνα ἡ ἐσχάτη, καὶ εἶχε μεταβάλει τοὺς ἥρωας εἰς σκελετούς, καὶ εἰς σκιὰς τὰς ἡρωΐδας.

Ἀλλ' ἂς μὴ συλλογιζώμεθα τὴν στιγμὴν αὐτήν, ποῦ ἐζητούσαν οἱ μάρτυρες ἐκεῖνοι τὴν τροφήν, καὶ πῶς ἐκοίταζαν τὰ θολά, τὰ βαθουλὰ μάτια τῶν παιδιῶν των.

Καὶ ὅμως δὲν ὠνειρεύοντο μόνον τὸ ψωμί· ἐσυλλογίζοντο ἐξίσου τὸ μπαρούτι. Καὶ δὲν ἐπρόσεχαν μόνον τὰ ἄφωνα παιδιά, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅπλα των τὰ νικηφόρα, ποῦ θὰ ἔμεναν βωβά, τὰ ἄρματα, ποῦ καθὼς ἀπεκρίνοντο πρὸς τὸν Ἰμπραήμ, «συμφωνοῦν μὲ τὴν ζωήν μας» !

Καὶ ὥρμησαν πρὸς τὴν ἔξοδον—τὴν ἔξοδον, ποῦ ἐσχεδίασαν ὡς θρίαμβον καὶ ἀπεδείχθη τάφος.

Ἀλλὰ τὴν ὥραν ταύτην, εὑρισκόμενοι παρὰ τὸν βωμὸν τοῦτον τῶν ἡρώων ἐντὸς τοῦ ἄλσους, ὅπου πλανῶνται πιθανῶς τὰ πνεύματά των, ἂς μὴ μεμψιμοιροῦμεν περὶ ἀτυχιῶν, ἂς μὴ δακρύωμεν περὶ ἀνθρωπίνων πόνων !

Ὁ νυκτερινὸς ἐκεῖνος ἀποχωρισμὸς τῶν μελλοθανάτων, ὁ τελευταῖος μεταξὺ ζώντων ἀσπασμός, ποῦ συντρίβει σήμερον ἡμᾶς, δὲν συνέτριψεν ἐκείνους.

Καὶ ἀποσπώμενοι ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ τῶν φιλτάτων ἀγκαλῶν καὶ σφίγγοντες μόνον εἰς τὰ χέρια των τὰ ὅπλα, ἐβάδισαν σιωπηλοὶ πρὸς τὰ γεφύρια, ζητοῦντες εἰς τὸ σκότος ὅ,τι τοσάκις ἐζητήσαν εἰς τὸ φῶς, ἢ τὸν θάνατον ἢ τὴν νίκην.

Καὶ οἱ πρῶτοι μαχηταὶ φωνάζοντες *Ἔμπρὸς* εἶχαν ἤδη ἐξορμήσει ἀκατάσχετοι κατὰ τοῦ γνωρίμου στρατοπέδου τοῦ Κιουταχῆ, ὅταν ἠκούσθη ὡς ἀπὸ στόματος τοῦ Ἅδου τὸ *ὀπίσω*.

«Ἀποθνήσκομεν, δὲν παραδιδόμεθα» ἦτο καὶ ἡ τελευταία κραυγή, τῶν πιπτόντων τέκνων τοῦ Μεσολογγίου.

www.pentalofo.gr

Ἀλλὰ κατὰ τὴν φρικτὴν ἐκείνην ὥραν τῆς ὑστάτης πάλης, ὅτε μέσα εἰς τὸ σκότος ἐτουφεκίζοντο καὶ ἐσπαθοκοποῦντο ἐντὸς τῶν δρόμων καὶ τῶν οἰκιῶν ἄνδρες γυναῖκες καὶ παιδιὰ πρὸς τοὺς ἀγρίους τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἐνῷ ἀνετινάσσοντο αἱ ὑπόνομοι καὶ ἀνετρέποντο αἱ πυριταποθῆκαι, πάντες ἐπίστευαν ὅτι τὸ «μνήσθητί μου, Κύριε» τοῦ Καψάλη δὲν ἦτο μόνον ὁ ἐπικήδειος τῆς πόλεως ταύτης ψαλμός, ἀλλὰ ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Τὸν αὐτὸν φόβον εἶχαν πανταχοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες τὸν παράδοξον ἐνταφιασμὸν τοῦ Μεσολογγίου. Συγγνωστή ἀνθρωπίνη πλάνη!

Διότι προσερχόμενοι σήμερον ἡμεῖς ἀπὸ μακρὰν ὡς μυροφόροι διὰ νὰ κομίσωμεν στεφάνους δαφνῶν εἰς τὸν τάφον τοῦτον τῶν ἡρώων, βλέπομεν ἔκθαμβοι ἄγγελον Κυρίου καθήμενον ἐπ᾽ αὐτοῦ καὶ φωνοῦντα τὸν ἀναστάσιμον τῆς Πατρίδος χαιρετισμόν,

Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ᾽ ἠγέρθη!

www.pentalofo.gr

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΔΔΟΣ ΕΛΛΗΣ ΧΑΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

Τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον τῶν Ἑλληνίδων ἐν ὀνόματι τῶν ἑβδομήκοντα πέντε γυναικείων ἑλληνικῶν Σωματείων του, καὶ ὅλων τῶν μελῶν αὐτοῦ, θεωρεῖ καθῆκόν του καὶ τιμήν του νὰ προσέλθῃ σήμερον εἰς προσκύνημα τοῦ ἱεροῦ Τύμβου τῶν Μεσολογγιτῶν.

Εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς ἐκείνους μάρτυρας, ποὺ ἐθεμελίωσαν τὴν σημερινὴν ἐλευθερίαν μας, προσφέρομεν εὐλαβῶς τὴν εὐγνωμοσύνην μας καὶ δὲν λησμονοῦμεν ὅτι αἱ γυναῖκες τοῦ Μεσολογγίου ἐφάνησαν ἀντάξιαι τῶν ἀνδρῶν.

Ἐπείνασαν, ἐπόνεσαν, ἐπάλαισαν μαζί, καὶ μαζὶ ἔπεσαν πολλαὶ μὲ τὰ βρέφη στὴν ἀγκάλην.

Τὸ θάρρος, ἡ μεγαλοψυχία καὶ ἡ θυσία των, στὰς τρομερὰς ἡμέρας τῆς πολιορκίας καὶ τῆς Ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου, μένουν δι' ἡμᾶς τὰς Ἑλληνίδας παράδειγμα.

Ἐργαζόμεναι, εἴτε διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς Κοινωνίας, εἴτε διὰ τὴν εὐημερίαν τῶν ἑστιῶν μας, ἐνθυμούμεθα πάντοτε ὅτι εἴμεθα θυγατέρες ἐκείνων, αἵτινες ἔδωκαν τὸ πᾶν διὰ τὴν Πατρίδα.

www.pentalofo.gr

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

www.pentalofo.gr

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΝ ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ ΤΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ[6]

Ἡ κατὰ τὸ περὶ ἑορτασμοῦ τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἐξόδου τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου Ν. Διάταγμα τῆς 30 Δεκεμβρίου 1925 συσταθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Ἐπιτροπὴ συνελθοῦσα εἰς ἐπανειλημμένας συνεδρίας ἀπὸ τῆς 22 Ἰανουαρίου μέχρι τῆς 30 Ἀπριλίου ἐ.ἔ. ἐκανόνισε συμφώνως πρὸς τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Ν.Δ. ἐντολὴν τὰς λεπτομερείας τοῦ ἑορτασμοῦ καὶ τὰ κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐγγραφείσης εἰς τὸν προϋπολογισμὸν ἐξόδων τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν πιστώσεως ἑνὸς ἑκατομμυρίου (1.000.000) δρ.

Τὸ ἀρχικὸν πρόγραμμα τοῦ τριημέρου ἑορτασμοῦ, μετὰ ἐπανειλημμένας συζητήσεις καὶ κατόπιν τῆς δι᾽ ἐπιτοπίου ἐν Μεσολογγίῳ ἐξακριβώσεως τῶν διατιθεμένων μέσων, ἠναγκάσθη νὰ περιορίσῃ κατὰ πολύ, καταλήξασα εἰς τὸν ὁριστικὸν καταρτισμὸν αὐτοῦ ὡς ἑξῆς.

Παρασκευὴ 23 Ἀπριλίου

11 π.μ. Τελετὴ εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Πανεπιστημίου. Λόγοι τοῦ Πρυτάνεως κ. Σίμου Μενάρδου καὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σωκρ. Κουγέα.

7 μ.μ. Πανηγυρικὴ συναυλία εἰς τὸ Θέατρον Κεντρικόν. (Εἴσοδος διὰ προσκλήσεων τῆς Ἐπιτροπής).

11 μ.μ. Ἀναχώρησις ἐκ Πειραιῶς διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου «Ἱέρακος» τῶν κεκλημένων εἰς τὸν ἐν Μεσολογγίῳ ἑορτασμόν.

Σάββατον 24 Ἀπριλίου

10 π.μ. Δέησις εἰς πάντας τοὺς ναοὺς τοῦ Κράτους καὶ μνημόνευσις τῶν κατὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου θανόντων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων.

11 π.μ. Ἑορτασμὸς εἰς πάντα τὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους διὰ δαφνοστολίσεως καὶ καταλλήλων ἀναγνωσμάτων καὶ ἀπαγγελιῶν.

2 μ.μ. Ἐν Μεσολογγίῳ ποντισμὸς τοῦ πρώτου λίθου τοῦ βραχίονος τοῦ κεντρικοῦ λιμένος (Τουρλίδος).

3 μ.μ. Ἀποβίβασις τῶν κεκλημένων ἐκ τοῦ «Ἱέρακος» εἰς Κρυονέριον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μεσολόγγιον σιδηροδρομικῶς.

4.30΄μ.μ. Δεξίωσις εἰς τὸ Δημαρχεῖον Μεσολογγίου.

4—6 μ.μ. Ἀθλητικοὶ ἀγῶνες.

5.30΄μ.μ. Ἀποκαλυπτήρια τῆς ὑπὸ τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν στηθείσης ἀναμνηστικῆς στήλης τοῦ Μάγερ. Κατάθεσις στεφάνου τοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τῆς ἀναμνηστικῆς στήλης τοῦ Βύρωνος.

6 Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τὴν 25 Ἰανουαρίου 1927 (Παράρτημα).

7 μ.μ. Δέησις εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν καὶ λιτανεία τῆς Ἐξόδου.

8.30΄μ.μ. Γεῦμα εἰς τὸ Ξενοκράτειον.

11 μ.μ. Ἀναχώρησις ἁμαξοστοιχίας διὰ Κρυονέριον χάριν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ διανυκτερεύσουν ἐπὶ τοῦ «Ἱέρακος».

Κυριακὴ 25 Ἀπριλίου

8.30΄π.μ. Ἀναχώρησις εἰδικῆς ἁμαξοστοιχίας ἐκ Κρυονερίου εἰς Μεσολόγγιον.

10 π.μ. Δοξολογία εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναόν. Δέησις εἰς τὸν κῆπον τῶν Ἡρώων. Κατάθεσις χρυσοῦ μεταλλίου ἐπὶ τοῦ Τύμβου ὑπὸ τοῦ Πρεδρου τῆς Δημοκρατίας. Πανηγυρικὸς λόγος ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σίμου Μενάρδου. Ὠδή: «Ἡ δόξα στὸ Μεσολόγγι» ὑπὸ τοῦ κ. Κωστή Παλαμᾶ. Κατάθεσις στεφάνων.

12.30΄ Πρόγευμα εἰς τὸ Ξενοκράτειον.

2.30΄μ.μ. Ἐκδρομὴ σιδηροδρομικῶς εἰς Αἰτωλικὸν καὶ Ἀγρίνιον.

4—6 μ.μ. Σκοπευτικοὶ ἀγῶνες.

8.30΄μ.μ. Γεῦμα εἰς τὸ Ξενοκράτειον.

10.30΄μ.μ. Ἀναχώρησις τῶν κεκλημένων σιδηροδρομικῶς ἐκ Μεσολογγίου εἰς Κρυονέριον.

12 (Μεσονύκτιον), Ἀναχώρησις «Ἱέρακος» ἐκ Κρυονερίου. Ἄφιξις εἰς Πειραιᾶ 8 π.μ. τῆς Δευτέρας 26 Ἀπριλίου.

Ἐν Ἀθήναις

23, 24, 25 Ἀπριλίου 10—12 π.μ. καὶ 3—5 μ.μ.

Ἔκθεσις ἐνθυμίων τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

24 Ἀπριλίου 7 μ.μ. Ἑορτασμὸς εἰς τὸν Σύλλογον Παρνασσόν. Λόγος Πανηγυρικὸς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Δ. Σ. Μπαλάνου.

Δυστυχῶς καὶ τοῦ οὕτω περιορισθέντος προγράμματος τὴν σύμπτυξιν ἐπέβαλε τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἡ ἐκ τῆς τρικυμίας παρακώλυσις τῆς εἰς Μεσολόγγιον ἐγκαίρου ἀφίξεως τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἐπισήμων καὶ κεκλημένων.

Πλὴν τούτων ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισε τὴν χάραξιν ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου τῆς Ἑκατονταετηρίδος καθ' ὃν τύπον εἶχε προταθῇ ἡ κατασκευὴ τοιούτου ἐν Ναυπλίῳ καθ' ἃς ἡμέρας ἔπιπτε τὸ Μεσολόγγιον, ἤτοι φέρον ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μέρους φρούριον καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ τὴν Νίκην, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου τὴν ἐπιγραφὴν «τῇ ἐν Μεσολογγίῳ Φρουρᾷ ἡ Ἐυγνώμων Πατρίς».

Τοῦ μεταλλίου τούτου ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κ. Γ. Ἰακωβίδου σχεδιασθέντος ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Δ. Μπισκίνη καὶ χαραχθέντος ὑπὸ χαράκτου Π. Κελαϊδῆ, ἐκόπησαν 1 μόνον χρυσοῦν, κατατεθὲν ἐπὶ τοῦ Τύμβου τῶν πεσόντων ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ καὶ φυλαχθὲν κατόπιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Νομισματικὸν Μουσεῖον πρὸς ἐξασφάλισιν, 50 ἀργυρᾶ καὶ 200 χαλκᾶ.

Τρία τῶν ἀργυρῶν μεταλλίων μετὰ σχετικῶν διπλωμάτων προσέφερεν ἡ ἐπιτροπὴ εἰς τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους Ὕδραν, Σπέτσας καὶ Ψαρὰ ὡς συντελεσάσας τὰ μέγιστα εἰς τὴν παράτασιν τῆς ἀμύνης τοῦ Μεσολογγίου. Ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ μετάλλια ἐπίσης ἀπεφάσισε νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν Φιλελλήνων, ὅσοι ἔπεσαν κατὰ τὴν ἔξοδον ἢ ἀπέθαναν ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους προσέτι τῶν Φιλελλήνων, ὅσοι συνέδεσαν ὅπωσδήποτε τὸ ὄνομα αὐτῶν πρὸς τὸ Μεσολόγγιον εἴτε διὰ χρηματικῶν ἀρωγῶν, εἴτε διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς Τέχνης. Τὰ τῆς ὡς ἄνω προσφορᾶς τοῦ μεταλλίου ἐνεργοῦνται ὑπὸ τοῦ προεδρείου τῆς ἐπιτροπῆς διὰ τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλληνικῶν Πρεσβειῶν μέσῳ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν. Ἕκαστον μετάλλιον συνοδεύεται καὶ διὰ καλλιτεχνικοῦ ὀνομαστικοῦ διπλώματος ἐπὶ τούτῳ σχεδιασθέντος. Καθώρισεν ἐπίσης ἡ ἐπιτροπὴ τοὺς τύπους τριῶν ἀναμνηστικῶν γραμματοσήμων τῆς Ἑκατονταετηρίδος: τῶν 25 λεπτῶν εἰκονίζοντος τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἄγαλμα Ἑλληνίδος κόρης τοῦ Δαβὶδ δ' Ἀνζέρ, τῆς 1 δραχμῆς μετ' ἀντιγράφου τῆς εἰκόνος τοῦ τῆς Καψάλη κρατοῦντος τὸν δαυλὸν καὶ τῶν 2 1/2 δραχμῶν μετ' ἀντιγράφου εἰκόνος τῆς Ἐξόδου, ἀμφοτέρων ἔργων τοῦ ζωγράφου Βριζάκη. Δυστυχῶς ἡ πρὸς ἔκδοσιν τῶν γραμματοσήμων τούτων ἁρμοδία ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν διὰ λόγους ἀγνώστους εἰς τὴν ἐπιτροπήν, μόνον τὸ γραμματόσημον τῶν 25 λεπτῶν ἐξέδωκε, τὰ δὲ ἕτερα δύο μετὰ τὴν ἀπόρριψιν τῶν εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἐπιτροπῆς ὑποβληθέντων δειγμάτων ὡς κακοτέχνων καὶ παρὰ τὰς ἐπιμένους ὑποδείξεις αὐτῆς, δὲν ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε, ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Ἑορτασμοῦ τῆς Ἑκατονταετηρίδος, τοῦ ὁποίου τὴν ἐθνικὴν σημασίαν θὰ διεκήρυσσον εἰς τὸν ἁπανταχοῦ κόσμον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δημοσίου Ταμείου, τὸ ὁποῖον ἐστέρησαν τοῦ ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτῶν λίαν σημαντικοῦ ποσοῦ.

Δυστυχῶς δι' ἔλλειψιν ἐπαρκῶν πόρων δὲν ἠδυνήθη ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν δημοσιευμάτων σχετικῶν πρὸς τὴν Ἑκατονταετηρίδα τοῦ Μεσολογγίου, περιλαμβανόντων εἴτε ἐπίσημα ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν Ἔξοδον, εἴτε κείμενα μαρτυροῦντα τὴν ἐκ τοῦ ἡρωϊκοῦ γεγονότος παγκόσμιον ἐντύπωσιν καὶ ἀπεικονίσεις ἔργων τέχνης ἐμπνευσθέντων ἐκ τούτου.

Περιωρίσθη δὲ εἰς μόνην τὴν ἔκδοση τεύχους περιέχοντος τὰ κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς Ἑκατονταετηρίδος, ὅπερ εὑρίσκεται ὑπὸ τύπωσιν, καὶ εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τετρακισχιλίων ἐπὶ πλέον ἀντιτύπων τοῦ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων βιβλίων ἐκδοθέντος «Ἡμερολογίου τῆς Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου» σταχυολογηθέντος ἐκ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν.» Τὰ ἀντίτυπα ταῦτα διενεμήθησαν δωρεὰν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους διὰ τῶν ἁρμοδίων ὑπηρεσιῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Δεκεμβρίου 1926.

Ὁ Πρόεδρος

Κ. ΝΙΔΕΡ

Ὁ Γραμματεὺς

Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ

www.pentalofo.gr

Κατάστασις ἰσολογισμοῦ δαπανῶν ἑορτασμοῦ Ἑκατονταετηρίδος Ἐξόδου Φρουρᾶς Μεσολογγίου.

Αὔξ. ἀριθ.	Αἰτία πληρωμῆς	Ὄνομα λήπτου	Μετοχικ. ταμείου Στρατοῦ		Σύνολον ἀποδείξεων	
1	Ἔπιπλα Δημαρχ. Μεσολογγίου	Ε. καὶ Κ. Βερνάρδου	46	15	4616	15
2	Ἔπιπλα Δημαρχ. Μεσολογγίου	Χατζηπέτρου καὶ Σας	3	20	322	—
3	Ἔπιπλα Δημαρχ. Μεσολογγίου	Σπηλιόπουλον Χ.	38	40	3838	40
4	Ἔπιπλα Δημαρχ. Μεσολογγίου	Ἑταιρεία Ἑλλην. Ταπητουργίας	65	—	6500	—
5	Ἔπιπλα Δημαρχ. Μεσολογγίου	Γεωργιάδην καὶ Σέκερην	12	—	1200	—
6	Ναύλωσις ἀτμοπλοίου	Ἀτμοπλοϊκὴ Ἑταιρ. Γιαννουλάτου	1500	—	150000	—
7	Πρόγευμα ἐν ἀτμοπλοίῳ	Ὁμοίως	38	75	3875	—
8	Γεύματα Μεσολογγίου	Ὀδφανίδην καὶ Βλάχον	1952	—	195200	—
9	Ἡμερολόγιον Μεσολογγίου	Ἰωάννην Σιδέρην	199	90	19990	—
10	Κατασκευὴ μεταλλίου	Π. Ε. Κελαϊδῆ	250	—	25000	—
11	Ἔκδοσις ἐντύπων τὸ «Μεσολόγγι»	Κ. Στασινόπουλον	30	—	3000	—
12	Ἔξοδα συναυλίας	Βασ. Σωζόπουλον	250	—	24975	—
13	Βιβλίον Μουσικῆς	Σάρδην Γεώργιον	0	75	75	—
14	Μουσικὴ	Ἰωάννην Σιδέρην	11	20	1119	—
15	Μετάβασις καὶ παραμονὴ εἰς Μεσολόγ. δι' ἐργασίαν Ἐπιτροπῆς	Ι. Χρυσάφην	19	—	1900	—
16	500 Σήματα	Δ. Μάγειρον	17	50	1750	—
17	2000 κάρτ-ποστὰλ 120 φωτογρ. καὶ 3 Μεγεθύνσεις	Δ. Ζιγκριλάρην	100	—	10000	—
18	Πλαίσιον σημαίας Ν. Μπότσαρη	Ἰωάν. Καστρινάκην	18	—	1800	—
19	Ἀγορά διαφόρων γραφ. εἰδῶν	Μάϊονερ καὶ Καργαδούρην	62	50	6205	—
20	Μετάβασις Προσκόπων Ἀθηνῶν εἰς Μεσολόγγιον	Σῶμα Ἑλλήνων Προσκόπων			11795	25
21	Ἀγορὰ εἰδῶν ξυλείας	Ἀδελφοὶ Δυμπεροπούλου	132 4		13236	—
22	Ἀγορὰ σιδηρικῶν εἰδῶν	Μεσκούρην Κατάστημα Μενὰζ	16	—	1594	—
23	Ἐργατικὰ	Φραγκόπουλον ἀρχιτεχνίτην	11	40	1140	—
24	Ἐργατικὰ (Ὁμοίως)		28	80	2880	—
25	Ἐργατικὰ (Ὁμοίως)	Σίδερην ἀρχιτεχ. ἢ τεχνίτην Τζανετόπουλον	21	—	2100	—
26	Ἐργατικὰ (Ὁμοίως)	Φραγκόπουλον ἀρχιτεχνίτην	14	40	1440	—

www.pentalofo.gr

27	Κατασκευὴ πομόλων	Φαλιέρον	23	70	2370	—
28	Μετάβασις καὶ ἐπιστροφὴ εἰς Μεσολόγ. δι᾽ ἐργασίαν Ἐπιτροπῆς	Καλοδούκαν Κ.	11	—	1100	—
29	Κυκλοφορία ἐκτάκτων ἁμαξοστ. ἐν Μεσολογγίῳ	Ἀνώνυμον Ἑταιρείαν Σιδηροδ. Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος	215	45	21544	70
30	Διάφορα μικροέξοδα	Καλοποθάκην Δ.	5	20	520	—
31	Ἔξοδα μεταβάσεως ἐκ Λαρίσης ἐνταῦθα	Ι. Ἄρτην Ὑποστ/γον ἐν ἀποστρατείᾳ			1388	—
32	Ἔξοδα τοπικῆς Ἐπιτροπῆς Μεσολογγίου ὡς ὁ λογαριασμὸς		2625	55	300449	35
33	Ἔξοδα φωτογραφικῶν πλακῶν	Ἀντ. Πετρίτσην	9	80	980	—
34	Τηλεγραφικὰ ἔξοδα Ἐπιτροπῆς				50	60
35	Διὰ τὴν ἔκδοσιν ἐκθέσ. πεπραγμ.	Ἀνώνυμον Ἑταιρ. ὁ «Πάπυρος»	200	—	20000	—
36	Ἀποζημίωσις κατεδαφίσεως οἰκήματος ἐν Μεσολογγίῳ	Νεζερίτην Γεώργιον	950	—	95000	—
37	Ἀποζημίωσις κατεδαφίσεως (Ὁμοίως)	Καλατζόπουλον Κωνστ.	60	—	6000	—
38	Ἀποζημίωσις κατεδαφίσεως (Ὁμοίως)	Τζελβόπουλον Κωνστ.	229	50	22950	—
39	Ἀποζημίωσις κατεδαφίσεως (Ὁμοίως)	Ρήγαν Παντελῆν	203	40	20340	—
40	Ἀποζημίωσις κατεδαφίσεως (Ὁμοίως)	Δημητρίου Δημ.	60	—	6000	—
41	Ἀποζημίωσις κατεδαφίσεως (Ὁμοίως)	Σελίβον Κ.	20	—	2000	—
42	Ἀποζημίωσις κατεδαφίσεως (Ὁμοίως)	Καραμανόπουλον Δ.	20	—	2000	—
43	Ἔξοδα Ἐθνοτραπέζης κινήσεως κεφαλαίου				34	—
	Ἄθροισις		***9411***	***95***	***998277***	***35***

Ἦτοι ἐν ὅλῳ ἔξοδα δραχμαὶ ἐννεακόσιαι ἐννενήκοντα ὀκτὼ χιλιάδες διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἑπτὰ καὶ 35%

www.pentalofo.gr

Ἰσοζύγιον.

ΧΡΕΩΣΙΣ		***ΠΙΣΤΩΣΙΣ***	
Ἔνταλμα	1.000.000	Πραγματοποιηθέντα ἔξοδα	998.277,45
Τόκοι. Ὡς ἐγνώρισεν ἡμῖν ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, τηρεῖ αὕτη ἴδιον λογαριασμὸν τόκων μετὰ τοῦ Δημ. καὶ λογοδοτεῖ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ Ὑπ. Οἰκονομικῶν		Κατετέθησαν Δημόσιον Ταμεῖον ὡς τὸ ὑπ' ἀριθ. 8078 γραμμάτιον τοῦ Ταμείου Εἰσπράξεων Ἀττικῆς τοῦ ἔτους 1926	***1.722,55***
	1.000.000		***1.000.000,—***

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1926
Ἐθεωρήθη
Ἡ Ἐπιτροπὴ

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΝΙΔΕΡ

Τὰ μέλη
(ἔπονται ὑπογραφαὶ)

Π Ρ Α Ξ Ι Σ

Τὰ ἔξοδα τοῦ πρόσθεν ἰσολογισμοῦ, κατόπιν τοῦ ὑπ' ἀρ. 1584/12-12-26 ἐγγράφου τοῦ Μητροπολίτου Μεσολογγίου γνωρίζοντος ὅτι δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ πληρωμὴ τοῦ ποσοῦ τῆς ὑπ' ἀριθ. 39 ἀποδείξεως τοῦ Παντελῆ Ρήγα ἐκ δραχμῶν 20.340 λόγω ἀπουσίας του εἰς Βελιγράδιον, οὐδὲ ἐπληρώθη οὗτος διὰ πληρεξουσίου του.

μειοῦνται

κατὰ τὸ ποσὸν τοῦτο κατατεθὲν εἰς τὸν Δημόσιον Ταμεῖον διὰ τοῦ ὑπ' ἀρ. 8836/1926 γραμματίου πληρωμῆς Ταμείου Εἰσπράξεων Ἀττικῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Δεκεμβρίου 1926

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς
Κ. ΝΙΔΕΡ

Ὁ Γραμματεὺς
Γ. ΔΡΟΣΙΝΗΣ

www.pentalofo.gr

Τὸ ἀναμνηστικὸν μετάλλιον τῆς Ἑκατονταετηρίδος τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὸ συνοδεῦον τὴν προσφορὰν αὐτοῦ δίπλωμα.

Σχέδιον ***Δ. Μπισκίνη***
χάραξις ***Π. Κελαϊδῆ.***

Οἱ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Μεσολογγίου ἐγκριθέντες τύποι τῶν ἀναμνηστικῶν γραμματοσήμων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τῶν 25 λεπτῶν ἐκυκλοφόρησε, τῶν δύο ἄλλων ἀπορριφθέντων ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ὡς κακοτέχνων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν.

Σχέδια ***Δ. Μπισκίνη.***

www.pe

" Ἐπιτροπή Ἑκατονταετηρίδος Μεσολογγίου
Τὰ κατὰ τὸν Ἑορτασμὸν τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἐξόδου
Τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου "
το οποίο διαμορφώθηκε σε ψηφιακή μορφή από αντίτυπο
για τις ανάγκες της ιστοσελίδας
www.pentalofo.gr

www.pentalofo.gr